

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

«Η ιστορική αφήγηση και η αξιοποίηση της
στην διδακτική πράξη»

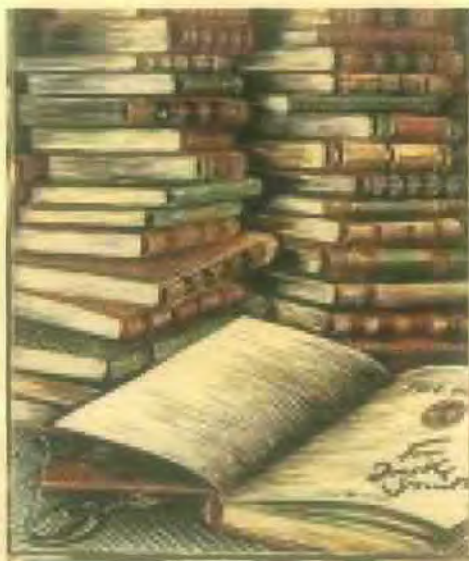

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Βασιλοπούλου Σοφία-Εμμανουέλα (0107007)

Επιβλέπων καθηγητής α΄ : Σμυρναίος Αντώνης
Επιβλέπων καθηγητής β΄ : Παπαρούση Μαρίτα

ΒΟΛΟΣ
2011

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.:	9774/1
Ημερ. Εισ.:	16-09-2011
Δωρεά:	Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός:	ΠΤ – ΠΔΕ
	2011
	ΒΑΣ

Ευχαριστίες

Θέλω να πω ένα -ακόμα- μεγάλο ευχαριστώ στην μητέρα μου που χωρίς της πολύτιμη βοήθεια της δεν θα ήταν δυνατή η ολοκλήρωση της συγκεκριμένης εργασίας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	4
Α΄ ΜΕΡΟΣ	6
Η Ιστορία	7
Η αφήγηση	11
Η αφήγηση στον Ηρόδοτο	18
Η αφήγηση από τον Θουκυδίδη ως και τις αρχές του 19 ^{ου} αιώνα	22
Η ιστορική αφήγηση του 19 ^{ου} αιώνα	27
Η Σχολή των Annales.....	32
Η επιστροφή της αφήγησης: Lawrence Stone.....	38
Η αφήγηση στον Ricoeur.....	43
Β΄ ΜΕΡΟΣ	49
Η αφήγηση στην εκπαίδευση	50
Απαραίτητα στοιχεία για την εφαρμογή της αφήγησης στην Ιστορία.....	54
Η διδασκαλία της Ιστορίας μέσω των προσωπικών αφηγήσεων των παιδιών	61
Η διδασκαλία της Ιστορίας μέσω των προφορικών ιστοριών	64
Η διδασκαλία της Ιστορίας	71
μέσω των γραπτών αφηγήσεων	71
Προϋποθέσεις για επιτυχημένη εφαρμογή των ιστορικών αφηγήσεων στην Ιστορία..... και θετικές επιδράσεις στα παιδιά-αναγνώστες των ιστορικών αφηγήσεων	74
Προβληματισμοί για τις ιστορικές εκπαιδευτικές αφηγήσεις	79
Αντί επιλόγου	84
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	87

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Σύμφωνα με τον Jacques Le Goff, «*Η ιστορία άρχισε κάποτε ως μια αφήγηση από κάποιον που μπορούσε να πει: Είδα, ή άκουσα να λένε...*»¹. Η Ιστορία λοιπόν συνδέθηκε από τις πρώτες στιγμές της γένεσής της με την έρευνα και την μαρτυρία αλλά και με την αφήγηση. Η αφηγηματική ιστορία δηλαδή είναι η παλαιότερη ιστοριογραφική μορφή. Στην μορφή αυτής της αφήγησης όμως που αποτελεί έκθεση του «τι συνέβη», ο ιστορικός έχει την δυνατότητα να κατασκευάσει μια ιστορία στην οποία παρεισφρέουν πέρα από τα πραγματικά γεγονότα και μύθοι. Η ιστορική αφήγηση, ως είδος λόγου, εντάσσεται στη γενικότερη κατηγορία της αφήγησης, που μπορεί να οριστεί ως ακολουθία γεγονότων, τα οποία οργανώνονται σε μια ενιαία πλοκή, ώστε να φανεί η αιτιώδης σύνδεσή τους και να καταστεί δυνατή η ερμηνεία τους. Παράλληλα όμως, στο πλαίσιο της γενικής κατηγορίας της αφήγησης, οι ιστορικές αφηγήσεις διαφοροποιούνται από τις μυθοπλαστικές με κριτήριο την αναφορικότητά τους: στην περίπτωση των ιστορικών κειμένων το αντικείμενο αναφοράς τους είναι πραγματικά γεγονότα, ενώ στην περίπτωση των μυθοπλαστικών κειμένων το αντικείμενο αναφοράς τους είναι πιθανά ή φανταστικά γεγονότα που εκφράζουν την καθαρή δημιουργικότητα του συγγραφέα τους. Βέβαια, θα συμφωνήσουμε με τον Ricoeur, ο οποίος υποστηρίζει ότι και τα δύο είδη αφηγήσεων διατηρούν μια κοινή αναφορικότητα, λέγοντας ότι και η Ιστορία κρύβει αρκετή μυθοπλασία αλλά και η μυθοπλασία είναι αρκετά μιμητική.

Η γραπτή ιστορική αφήγηση λοιπόν έχει μια μακρόχρονη ιστορία που φτάνει μέχρι τα όρια της εποχής της προφορικότητας. Για τον λόγο αυτόν, κρίνουμε σκόπιμο να γίνει στο πρώτο μέρος αυτής της εργασίας μια σύντομη ιστορική ανασκόπηση της ιστορικής αφήγησης. Παρουσιάζουμε αρχικά την αφήγηση του Ηροδότου, του «πατέρα» της Ιστορίας, του Θουκυδίδη, των ρωμαίων ιστορικών καθώς των εκπροσώπων της αναγέννησης και του διαφωτισμού. Στην συνέχεια ερευνάμε την αφήγηση του 19^{ου} αιώνα και του 20^{ου} αιώνα, όπου στην πρώτη περίπτωση παρατηρείται ότι για τη συγγραφή της ιστορίας ανοίγονται νέοι ορίζοντες καθώς η ιστοριογραφία αποκτάει επιστημονική βάση με βασικότερο εκπρόσωπο τον Leopold von Ranke, ενώ τον 20^ο αιώνα, με την ίδρυση του περιοδικού “*Annales d’histoire economique et*

¹ Σμυρναίος Αντώνης, *Η διδακτική της Ιστορίας*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2008, σ. 20.

sociale”, η Ιστορία ακολούθησε μια κατεύθυνση μελέτης των δομών μέσα στις οποίες δρουν οι άνθρωποι αλλά και μια οικονομική κατεύθυνση στην συνέχεια. Ακόμη, στο πρώτο μέρος αυτής της εργασίας μελετάμε και το άρθρο του Lawrence Stone «*The revival of narrative: Reflections on a new old history*», στο οποίο ο συγγραφέας παρατηρεί ότι οι ιστορικοί έχουν αρχίσει να επανέρχονται στην αφηγηματική ιστορία, εντοπίζοντας παράλληλα και τις διαφορές ανάμεσα στην παλιά και την καινούργια αφήγηση. Τέλος, μελετάμε και την ανάλυση της αφηγηματικής λειτουργίας που πραγματοποιήθηκε από τον Ricoeur.

Το δεύτερο μέρος της εργασίας μας πραγματεύεται την αξιοποίηση της αφήγησης στη διδακτική της Ιστορίας. Στο μέρος αυτό συναντάμε ένα πλήθος εκπαιδευτικών μεθόδων και πρακτικών, η εφαρμογή των οποίων δίνουν την δυνατότητα στους μαθητές και τις μαθήτριες να οικοδομήσουν την ιστορική γνώση. Οι μέθοδοι που παρατίθενται δεν στηρίζονται σε διδακτικές πρακτικές ανιαρές και απομονωμένες από το πλαίσιο στο οποίο εμφανίζονται. Να αναφέρουμε ακόμη ότι πολύ συχνά τίθεται και το ερώτημα τι είδους γνώση μπορούν τα παιδιά να δημιουργήσουν από τη μελέτη των ιστορικών αφηγήσεων. Στο ερώτημα αυτό θα λέγαμε ότι η κατανόηση αναπτύσσεται όταν έχει γίνει αποδεκτή η φύση και η προέλευση της γνώσης. Εν κατακλείδι, το είδος της γλώσσας που πρέπει κυρίως να λαμβάνουμε υπόψη μας στη διδασκαλία της Ιστορίας είναι η προφορική αφηγηματική γλώσσα που είναι ιδιαίτερα πλούσια και εκφραστική.

Α΄ ΜΕΡΟΣ

Η Ιστορία

Η λέξη Ιστορία συνδέεται λεξιλογικά με το ρήμα «ιστορέω-ω» (<οίδα) που στα αρχαία ελληνικά σημαίνει “γνωρίζω καλά μέσα από διεξοδική έρευνα”. Άλλωστε, η Ιστορία σύμφωνα με τον Ηρόδοτο είναι «*η γνώσις ή μάθησις δι’ ερωτήσεων ή ερέυνης προσγιγνομένη*» (Ηρόδ.2,18). Η λέξη *Ιστορία*, όταν δεν συνοδεύεται από κάποιον προσδιορισμό, μας παραπέμπει στις ανθρώπινες πράξεις και δραστηριότητες που έχουν ήδη ολοκληρωθεί και συνεπώς ισοδυναμεί με τη γνώση του ανθρώπινου παρελθόντος. Με τον όρο *Ιστορία* εννοούμε λοιπόν τη συστηματική μελέτη του παρελθόντος εστιασμένη κυρίως στην ανθρώπινη δραστηριότητα έως τη σημερινή εποχή.

«Το παρελθόν αποτελεί μια σταθερή διάσταση της ανθρώπινης συνείδησης, ένα αναπόφευκτο συστατικό των θεσμών, αξιών, και άλλων στοιχείων της ανθρώπινης κοινωνίας. Το πρόβλημα για τους ιστορικούς είναι να αναλύσουν την φύση αυτής της “αίσθησης του παρελθόντος” μέσα στην κοινωνία και να ανιχνεύσουν τις αλλαγές και μεταμορφώσεις της»².

Σε ένα γενικό πλαίσιο, γίνεται σαφές ότι η ενασχόληση με την ιστορία εστιάζει στα γεγονότα του παρελθόντος και κατ’ επέκταση στη διάσωσή τους από τη λήθη. Η διάσωση αυτή όμως είναι μια δύσκολη υπόθεση από την πλευρά του ιστορικού καθώς έρχεται αντιμέτωπος με ένα παρελθόν που εμφανίζεται, όχι συγκροτημένο, αλλά ως ένα πολυποίκιλο σύνολο γεγονότων. Λέγοντας πολυποίκιλο σύνολο γεγονότων εννοούμε οποιονδήποτε παράγοντα παίζει ρόλο σε ένα συγκεκριμένο χωροχρονικό πλαίσιο και συγκεκριμένα αναφερόμαστε στην επιστήμη, την θρησκεία, τις τέχνες και βέβαια την οικονομία και την εσωτερική και εξωτερική πολιτική.

Οι σημασίες που μπορούν να δοθούν στην Ιστορία σχετίζονται με την έρευνα του ιστορικού, το προϊόν της έρευνας του και βέβαια με το αντικείμενο της απασχόλησης του. Συγκεκριμένα, λέγοντας Ιστορία θεωρούμε *πρώτον* το σύνολο των γεγονότων που αναφέρονται στην εξελικτική πορεία της ανθρωπότητας γενικά ή και μικρότερων τμημάτων της, όπως ενός λαού, ενός κράτους κ.λ.π., *δεύτερον* τη συστηματική έρευνα, γνώση και ερμηνεία των γεγονότων αυτών και *τρίτον* την παρουσίαση των πορισμάτων

² Hobsbaum Eric, *Για την Ιστορία*, μετ. Παρασκευάς Ματαλάς, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1998. σ. 25.

της απασχόλησης αυτής σε συστηματική μορφή. Η τελευταία σημασία της ιστορίας ουσιαστικά συνθέτει, μέσα από το σύνολο των ερευνητικών πορισμάτων, *την ιστορία ως ιστοριογραφία*, δηλαδή ως ιστορικό έργο. Ο οικονομικός, πολιτικός, πολιτισμικός, επιστημονικός και φιλοσοφικός τομέας που αναπτύσσεται μέσα σε μία κοινωνία και οι εξελίξεις που υφίστανται σε αυτήν, διαμορφώνουν τις τάσεις της κοινωνίας και αποτελούν τα βασικά πεδία έρευνας του ιστορικού. Η κατανόηση των λόγων που υφίστανται αυτές οι μεταβολές σε επίπεδο κοινωνίας, οικονομίας, παραγωγής ιδεών και πολιτισμών γίνονται αντιληπτοί μέσα από την ιστορία και την μελέτη της και κυρίως μέσα από την κριτική επεξεργασία τους. Το να αντιμετωπίζει ένας ιστορικός κριτικά τις πηγές του, τον βοηθάει να είναι όσο το δυνατόν πιο αμερόληπτος. Η έρευνα του ιστορικού δεν αποσκοπεί αποκλειστικά στην καταγραφή των γεγονότων και την απαρίθμηση στοιχείων αλλά και στην προσπάθεια να αναζητηθούν οι αιτιακές σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των γεγονότων έτσι ώστε να ερμηνευθεί το παρελθόν. Θα πρέπει να αποσαφηνιστεί όμως ότι τα γεγονότα συνιστούν το αντικείμενο της Ιστορίας αλλά η γνώση των γεγονότων δεν συνιστούν την Ιστορία.

Η σύνθεση και η αναπαράσταση των γεγονότων που είναι η επιθυμία του ιστορικού, αποτελεί μια επίπονη δραστηριότητα καθώς προϋποθέτει επιλογή των γεγονότων, σύνθεση και ερμηνεία τους. Ο ιστορικός για να διακρίνει από τι καθορίζεται η ανθρώπινη δράση συλλέγει στην πορεία της έρευνας του ένα πλήθος από στοιχεία, όπως τεκμήρια, μαρτυρίες προφορικές, στατικές πληροφορίες και αρχειακό υλικό τα οποία τα επεξεργάζεται σε μια κριτική βάση. Για την ολοκλήρωση αυτή της διαδικασίας, ο ιστορικός θέτει ερωτήματα κατά την διάρκεια της εργασίας του σχετικά με τα αίτια, τις αφορμές και τις συνέπειες. Να επισημάνουμε ότι τα ερωτήματα που θέτουν οι ιστορικοί συνεπάγονται και μια κοινή φιλοσοφία και θεωρία πάνω στην οποία βασίζονται για να διατυπώσουν ένα σύνολο υποθέσεων με τελικό σκοπό την απόκτηση της ιστορικής γνώσης. Ανάλογα λοιπόν τη φιλοσοφία που ακολουθεί ο κάθε επαγγελματίας ιστορικός εντάσσεται σε μια ιστορική σχολή. Βέβαια, η ερμηνεία αυτή που αποδίδουμε στην σχολή δεν είναι η πραγματική καθώς η έννοια σχολή αναφέρεται στις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ δασκάλων και μαθητών. Οι G.Thuillier και J. Tulard αντιλαμβάνονται τις ιστορικές σχολές «ως δίκτυα φιλικών σχέσεων, συγγενειών, εξουσίας, πελατείας και ιδεολογίας».³

³ G.Thuillier-J.Tulard, *Οι Ιστορικές σχολές*, μετ. Κική Καψαμπέλη, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1993, σ. 11.

Είναι φανερό ακόμη ότι δεν έχουν όλοι οι ιστορικοί την διάθεση να ασχοληθούν με το παρελθόν ως ολότητα. Πολλοί ιστορικοί περιορίζονται στην ενασχόληση τους μόνο με εκείνο το τμήμα της ιστορίας που είναι αξιοσημείωτο για αυτούς και κρίνουν ότι πρέπει να το μελετήσουν. Μάλιστα, ο Paul Ricoeur⁴ ανάγει την πρόθεση αυτών των ιστορικών να ερευνήσουν συγκεκριμένο τμήμα του παρελθόντος που πρέπει να συγκρατηθεί, σε εκείνα τα ενδιαφέροντα που κινητοποιούν την ιστορική έρευνα και συγκεκριμένα στο ενδιαφέρον για επικοινωνία. Επιπρόσθετα, να επισημάνουμε ότι τη σημασία της ιστορίας δεν μπορούμε να την απομονώσουμε και από τον τρόπο συγγραφής της που πραγματώνεται από τον ιστορικό. Ο ιστορικός δεν είναι σε θέση να παραμένει ουδέτερος όταν βρίσκεται σε διαδικασία εξέτασης των γεγονότων και κυρίως όταν φτάσει στο σημείο παρουσίασης τους. Σε καμιά περίπτωση λοιπόν δε μπορούμε να ταυτίζουμε την ιστορία με το έργο του ιστορικού. Η ιστορία είναι η γνώση του παρελθόντος και το παρελθόν είναι αντικείμενο της ιστορίας, ενώ η καταγραφή του προϊόντος δεν είναι τίποτα άλλο από την γραπτή διατύπωση της που εμποτίζεται από τις απόψεις, τις προκαταλήψεις και τις πεποιθήσεις του ιστορικού παρά τις προσπάθειες που καταβάλει να τις δαμάσει. Ο τρόπος προσέγγισης του ιστορικού αντικειμένου από τον επαγγελματία ιστορικό διαφοροποιείται ανάλογα με την αποστολή του μέσα στην κοινωνία. Από την στιγμή που οι ιστορικοί εξυπηρετούν συγκεκριμένα συμφέροντα αποκτούν ταυτόχρονα και πολιτικό ρόλο με αποτέλεσμα ο ιστορικός να μην καταφέρνει να παραμείνει αντικειμενικός, να αποστασιοποιηθεί, να αμφισβητεί και να δυσπιστεί σε όσα σημεία πρέπει. Ο Eric Hobsbawm παρομοιάζει μάλιστα την παπαρούνα, που αποτελεί πρώτη ύλη για την ηρωίνη, με τις ιδεολογίες, τόσο εθνικιστικές όσο και εθνικές, που αποτελούν αντίστοιχα την πρώτη ύλη για την ιστορία. Είναι γεγονός ότι τέτοιου είδους ιδεολογίες έχουν ως βασικό συστατικό το παρελθόν το οποίο όταν απουσιάζει επινοείται χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία. Η προσπάθεια εκείνων των ιστορικών που αντιμετωπίζουν την ιστορία σαν επιστήμη να απομακρυνθούν από τα πάθη τους δεν είναι δυνατή και αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να μην τα καταφέρνουν και να καταλήγουν να την αντιμετωπίζουν ως τέχνη. Πάνω σε αυτό θέμα, σχετικά δηλαδή με τη δυνατή αντικειμενικότητα της ιστορίας, έχουν εκφραστεί πληθώρα απόψεων.

---

⁴ Paul Ricoeur, *Η αφηγηματική λειτουργία*, μετ. Βαγγέλης Αθανασόπουλος, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1990, σ. 76.

Ο Hobsbawm θεωρούσε ότι όταν στεκόμαστε απέναντι στο παρελθόν, οι σχέσεις μεταξύ παρελθόντος, παρόντος και μέλλοντος δεν είναι απλώς ζητήματα που έχουν μεγάλο ενδιαφέρον για όλους αλλά είναι ζητήματα από τα οποία δεν μπορούμε να ξεφύγουμε. Από την άλλη μεριά, ο Marc Bloch εντοπίζει στην κριτική επεξεργασία του παρελθόντος τον τρόπο κατανόησης του παρόντος. Και στις δύο απόψεις διακρίνουμε την αλληλένδετη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στις τρεις διαστάσεις του Χρόνου, του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος.

«Ο χρόνος είναι το πρωταρχικό υλικό της Ιστορίας: επειδή υπάρχει η σύμβαση του χρόνου, αλλά και η συνείδηση της χρονικότητας, κατέστη δυνατόν κάποια στιγμή να υπάρξει ιστορία».⁵

Η ιστορία διαχειρίζεται, διευθετεί το χρόνο και ειδικά την πρώτη του διάσταση, το παρελθόν. Η ιστορία λοιπόν μπορεί να θεωρηθεί ως ένα εγχειρίδιο χρήσης του μέλλοντος γιατί μέσα από την καταγραφή των γεγονότων αναδομείται και ερμηνεύεται το παρόν αλλά και προβλέπεται το μέλλον, καθώς μας προσφέρει την δυνατότητα να διακρίνουμε σήμερα ομοιότητες με το παρελθόν.

«Καλό είναι να θυμόμαστε πάντοτε αυτό που με πολλή σοφία διατύπωσε στον 19ο αιώνα ο Κάρλ Μάρξ, ότι δηλαδή οι άνθρωποι γράφουν την ιστορία τους αλλά όχι πάντοτε όπως την θέλουν. Μ' άλλα λόγια, πέρα και δίπλα από την ανθρώπινη δράση και βούληση, υπάρχουν δομές, δεσμεύσεις, κανόνες, αξίες, συμφέροντα, θεσμοί που θέτουν περιορισμούς και καθορίζουν τα όρια των προσδοκιών, τους περιορισμούς των ενεργειών, ή αντίστροφα της επιτάχυνσης γεγονότων».

Δεν είναι τυχαίο που ο Ουίνστον Τσώρτσιλ είχε πει «Η ιστορία θα είναι καλή μαζί μου γιατί σκοπεύω να την γράψω». Η ιστορία προσφέρει ένα μέσο για την κατάκτηση και την ιδεολογική υπεράσπιση της εξουσίας. Ο Μαρξ και σύμφωνα με τον ιστορικό υλισμό που συνιστά και το δεύτερο συστατικό στοιχείο της μαρξιστικής φιλοσοφίας (το πρώτο είναι ο διαλεκτικός υλισμός) αντιλαμβάνεται την ιστορική ανθρώπινη δράση μέσα από τους γενικούς νόμους ανάπτυξης της κοινωνίας και τις μορφές που αυτή

---

⁵ Σμυρναίος, ό.π., σ. 19.

παίρνει. Θα συμφωνήσουμε με τον Μαρξ και με την επιστημονική του θεωρία ότι μια μορφή κοινωνική ζωής αναπτύσσεται σαν συνέπεια της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και κατ' επέκταση οι αντιλήψεις και η κοινωνική γνώση αντανακλά το οικονομικό καθεστώς της κοινωνίας. Για τον Μαρξ κινητήρια δύναμη στην ιστορία είναι η πάλη των τάξεων που οδηγεί στην επανάσταση.

Η αφήγηση

Η λέξη *αφήγηση* έχει ινδοευρωπαϊκή ρίζα και προέρχεται από το λατινικό ρήμα *narrare* (= για να περιγράψουν) και έχει άμεση σχέση και με το λατινικό επίθετο *gnarus* (= γνώση ή ειδίκευση). Η αφήγηση είναι μια πράξη επικοινωνίας με την οποία παρουσιάζεται προφορικά ή γραπτά μια σειρά πραγματικών ή πλασματικών γεγονότων.

«Η αφήγηση είναι μία βαθύτατα λαϊκή τέχνη, που χειρίζεται κοινές πεποιθήσεις γύρω από τη φύση των ανθρώπων και του κόσμου τους. Ειδικεύεται, σε αυτό που διακυβεύεται ή σε αυτό που θεωρείται ότι βρίσκεται σε κίνδυνο. Η δημιουργία ιστοριών είναι το μέσο μας για να συμφιλιοθούμε με τις εκπλήξεις και τα παράδοξα της ανθρώπινης συνθήκης»⁶.

Είναι γεγονός ότι η αφήγηση αποτελεί πεδίο μελέτης πολλών επιστημόνων από διαφορετικούς κλάδους. Οι ανθρωπολόγοι, οι λαογράφοι, οι παιδαγωγοί, οι ψυχολόγοι και κυρίως οι γλωσσολόγοι και οι ειδικοί της θεωρίας της λογοτεχνίας έχουν μελετήσει την έννοια της αφήγησης, κάτι που αποδεικνύει πως πρόκειται για μια διαχρονικά σοβαρή υπόθεση για τον άνθρωπο. Το πλήθος αυτών των διαφορετικών επιστημονικών κλάδων, στην προσπάθειά τους να ασχοληθούν με το ευρύτερο πλαίσιο της αφήγησης, έθεσαν ερωτήματα σε σχέση με την φύση της, τη δομή της καθώς και την κοινωνική λειτουργία της. Κάθε μια όμως επιστήμη μελέτησε τα ερωτήματα αυτά ανάλογα με τα ζητήματα του αντικείμενού της.

Η παρόρμηση για αφήγηση χαρακτηρίζει όλα τα ανθρώπινα όντα, τα οποία αφενός επιθυμούν να ιστορούν τις δικές τους –μικρές ή μεγάλες, σημαντικές ή

---

⁶ Jerome Bruner, *Δημιουργώντας Ιστορίες. Νόμος, Λογοτεχνία, Ζωή*, μετ. Βασιλική Τσουτρου, Κατερίνα Πολυδάκη, Γιάννης Κουγιουμτζάκης, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2004, σ. 142.

ασήμαντες-διηγήσεις, αφετέρου τέρπονται όταν ακούνε τις διηγήσεις των άλλων. Είναι κοινά αποδεκτό ότι η αφήγηση ως πράξη προέκυψε λόγω των αναγκών των πρώτων κοινωνιών αλλά και από εσωτερικές διεργασίες του ανθρώπου. Στις πρώτες κοινωνίες, η αφήγηση εκδηλώνεται με προφορική γλωσσική εκφορά και επομένως είναι διαδραστική, αφού απαιτεί την ύπαρξη αφηγητή και ακροατή.

«Δεν υπάρχει περίοδος ή κοινωνία που να μπορούν να κάνουν χωρίς αφηγήσεις.[...] Από τους αρχαιότετους μύθους και θρύλους έως τη μεταμοντέρνα μυθοπλασία, η αφήγηση από ανέκαθεν βρισκόταν στο επίκεντρο. Οι μεταμοντέρνοι φιλόσοφοι ίσως υποταχθούν στο ότι δεν υπάρχουν πλέον μεγαλειώδεις αφηγήσεις, αλλά αυτοί επίσης ισχυρίζονται ότι τα πάντα ανέρχονται σε μια αφήγηση, συμπεριλαμβανομένου του ίδιου του κόσμου και του εαυτού τους».⁷

Η αφηγηματοποίηση της ανθρώπινης δράσης είναι σημαντική αν λάβουμε υπόψη μας ότι με τον αφηγηματικό λόγο διασώζεται η κοινή εμπειρία, η οποία κληροδοτείται στις επερχόμενες γενιές καθώς οι ιστορίες του κάθε πολιτισμού αποτελούν την σημαντικότερη πτυχή του. Ακόμα, την σπουδαιότητα της την εντοπίζουμε και σε ατομικό επίπεδο, καθώς προσφέρει στο ίδιο το άτομο, από την μία μεριά, τη δυνατότητα να επιχειρηματολογήσει και να υποστηρίξει τις θέσεις του σε οποιαδήποτε περίσταση καταστεί αναγκαίο και από την άλλη λειτουργεί ως εργαλείο ηθικοποίησης του ατόμου και προσωπικής ανάπτυξης. Δικαιολογημένα λοιπόν έχει χαρακτηριστεί ο άνθρωπος «ζώο αφηγηματικό».

Η αφήγηση είναι από τις μεγαλύτερες κατηγορίες του λόγου, δηλαδή των ακολουθιών των προτάσεων που υπάγονται σε μια ορισμένη διάταξη. Ο αφηγηματικός λόγος, που αποτελεί την κυρίαρχη μορφή λόγου σε όλους του πολιτισμούς, μπορεί να οριστεί ευρύτατα «ως κάθε μορφή λόγου που διατάσσει ανθρώπινες εμπειρίες και δράσεις με τέτοιο τρόπο ώστε να διαφαίνεται η αιτιοκρατική σχέση και η χρονική τους εξέλιξη. Κάτω από το χαλαρό αυτό ορισμό μπορούμε να εντάξουμε παραμύθια, μύθους, παραδόσεις, αυτοβιογραφίες, ιστορικές αφηγήσεις, περιγραφές κοινωνικών εκδηλώσεων, διηγήματα και νουβέλες».⁸ Από τον παραπάνω ορισμό διαφαίνεται ότι το αντικείμενο της αφήγησης είναι η εξιστόρηση γεγονότων. Τα γεγονότα αυτά μεταβάλλουν μια

⁷ L. Herman and B. Vervaeck, *Handbook of Narrative Analysis*, Lincoln and London: University of Nebraska Press, 2005, σ. 1.

⁸ Ηλίας Γ. Μатσαγγούρας, *Κειμενοκεντρική προσέγγιση του γραπτού λόγου ή αφού σκέφτονται γιατί δεν γράφουν;* εκδ. Γρηγόρη. Αθήνα 2004, σ. 343.

αρχική κατάσταση πραγμάτων ή ενεργειών που σκόπιμα διαπράττονται από τους ήρωες της ιστορίας.

Οι μορφές αφήγησης που συναντάμε είναι τρεις: η μυθοπλαστική αφήγηση, η ιστορική αφήγηση και η ρεαλιστική αφήγηση. Η μυθοπλαστική αφήγηση συναντάται στη λογοτεχνία, όπου κυριαρχεί ο κόσμος της φαντασίας και του μύθου, η ιστορική αφήγηση, η οποία κυριαρχεί στο επιστημονικό χώρο της ιστορίας, παρουσιάζει τα γεγονότα του πρόσφατου ή του απώτερου παρελθόντος και η ρεαλιστική αφήγηση που μας κατακλύζει καθημερινά στην σύγχρονη εποχή λόγω της εξουσίας και των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, παρουσιάζει τα συμβάντα του παρόντος.

Η αφήγηση ανεξάρτητα από την μορφή με την οποία εμφανίζεται επιτελεί μια πράξη, αυτήν της επικοινωνίας. Για να πραγματοποιηθεί αυτή η διαδικασία, είναι απαραίτητη η ύπαρξη δύο «προσώπων», του αφηγητή-πομπού και του αποδέκτη της αφήγησης. Να τονίσουμε ότι ο αφηγητής είναι ένας, ενώ στην περίπτωση του αποδέκτη μπορεί να είναι και περισσότεροι του ενός. Η επικοινωνιακή αυτή πράξη προϋποθέτει ακόμη και το υλικό, δηλαδή την ιστορία και το περιεχόμενο του θέματος που πραγματεύεται ο αφηγητής. Ο αφηγητής φροντίζει να δώσει στον αποδέκτη τις απαραίτητες πληροφορίες για τον τόπο, το χρόνο, τα πρόσωπα και τα πιθανά αίτια ενός συμβάντος. Η έκταση της αφήγησης ποικίλλει, αφού μπορεί η αφήγηση να είναι πολύ εκτεταμένη ή να περιορίζεται σε μια μόνο φράση. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η ρήση του Καίσαρα "veni, vidi, vici" («ήρθα, είδα, νίκησα») που θεωρείται η συντομότερη αφήγηση.

Οι χρονικές και χωρικές σχέσεις είναι ουσιώδης σημασίας για την κατανόηση των αφηγήσεων και υπερβαίνουν τις προδιαγραφές μιας ημερομηνίας ή μιας τοποθεσίας.

«Οι αφηγήσεις ξεδιπλώνονται στο χρόνο, και το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον περιέχουν γεγονότα ή πράξεις που επηρεάζουν την ερμηνεία μας, ενώ οι χαρακτήρες οι οποίοι κατοικούν στα αφηγηματικά κείμενα μετακινούνται, ζουν και έχουν εμπειρία σε διαφορετικούς χώρους και τοποθεσίες, επιτρέποντας στους αναγνώστες να κατασκευάσουν συμπλέγματα κόσμων στο μυαλό τους»⁹.

⁹ David Herman (ed.), *The Cambridge companion to narrative*, Cambridge, Cambridge University press, 2007, σ. 52.

Θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε την αφήγηση και ως την *τέχνη του χρόνου*. καθώς ο τρόπος με τον οποίο επιλέγει ο συγγραφέας να συνδέσει τα γεγονότα κάτω από ένα χρονικό πέπλο είναι και το στοιχείο που διαφοροποιεί τη μια αφήγηση από την άλλη, ακόμα και όταν εντάσσονται στο ίδιο νοηματολογικό πλαίσιο. Ο χρόνος λοιπόν πάντα έπαιξε σημαντικό ρόλο στις θεωρίες της αφήγησης και αυτό συμβαίνει διότι εμείς τείνουμε να σκεφτούμε ιστορίες σαν ακολουθίες γεγονότων. Ο Seymour Chatman μάλιστα διακρίνει τον *χρόνο της αφήγησης*, δηλαδή του αφηγηματικού λόγου, και τον *χρόνο της ιστορίας* που περικλείει την διάρκεια των γενόμενων της αφήγησης. Στο ίδιο σκεπτικό κινείται και ο Mendilow, ο οποίος στον πρώτο χρόνο δίνει την ονομασία «*ψευδοχρονολογικός*» χρόνος και στο δεύτερο «*χρονολογικός*» χρόνος. Ο Chatman μάλιστα επισημαίνει - και σε αυτό θα συμφωνήσουμε - ότι όλες οι αφηγήσεις αφήνουν ένα παροντικό αίσθημα, το οποίο αποκαλεί «*αφηγηματικό τώρα*».

Η πιο γνωστή και η πιο αναλυτική μελέτη των χρονικών σχέσεων ανάμεσα στο χρόνο της ιστορίας και στο χρόνο του αφηγηματικού λόγου πραγματοποιήθηκε όμως από τον Gérard Genette. Ο Γάλλος θεωρητικός Gérard Genette¹⁰ εκθέτει στα έργα του μια ολοκληρωμένη θεωρητική και μεθοδολογική πρόταση για την πράξη της αφήγησης και τους τρόπους εκφοράς του αφηγηματικού λόγου. Διακρίνει τρεις κατηγορίες σχέσεων, τις *σχέσεις τάξης (ordre)*, τις *σχέσεις διάρκειας (durée)* και τις *σχέσεις συχνότητας (fréquence)*. Η πρώτη αφορά τη σειρά των γεγονότων, δηλαδή είναι η σχέση μεταξύ της χρονικής διαδοχής των γεγονότων στην ιστορία και της διάταξής τους στο αφηγηματικό κείμενο, ενώ η *δεύτερη* αφορά τη διάρκεια των γεγονότων και των σκηνών και η *τρίτη* αφορά πόσο συχνά συμβαίνει ένα γεγονός, δηλαδή είναι η σχέση ανάμεσα στις φορές που ένα γεγονός εμφανίζεται στην ιστορία και στις φορές που αναφέρεται στο κείμενο.

Ο Stenberg με τη σειρά του προεκτείνει τη σημαντικότητα των χρονικών σχέσεων σε μία αφήγηση και εντοπίζει τα αποτελέσματα αυτών των χρονικών προτύπων στον αναγνώστη, τα οποία παράγονται από τα κενά ανάμεσα στο χρόνο διήγησης και στο χρόνο του λόγου (ή επικοινωνιακός λόγος). Αυτά είναι η *αγωνία*, η *περιέργεια* και η *έκπληξη*.

---

¹⁰ Ο.π., σ. 54.

«Προκύπτει αγωνία από το κενό ανάμεσα στο τι ειπώθηκε μέχρι τώρα και στο τι εμείς προσδοκούμε ότι θα συμβεί στο μέλλον. Η περιέργεια ανακύπτει από το χάσμα ανάμεσα στο τι εμείς έχουμε πει στο παρελθόν και τι άλλο εμείς φανταζόμαστε ότι ίσως να είχε συμβεί. Η έκπληξη ανακύπτει όταν στη σειρά της αφήγησης κρύβεται από εμάς ένα γεγονός το οποίο στη συνέχεια αποκαλύπτεται. Για τον Stenberg 'το παιχνίδι της αγωνίας /περιέργειας /έκπληξης παίζεται ανάμεσα στον εκπροσωπούμενο και επικοινωνιακό χρόνο'»¹¹.

Τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρούμε στο χώρο της λογοτεχνίας ότι η αφήγηση και η αφηγηματολογία είναι λέξεις που έχουν αποκτήσει ευρύτατη σημασία, λόγω του γεγονότος ότι προσπαθούμε να δώσουμε τον ορισμό τους προσδιορίζοντάς τον κάθε φορά με το κατάλληλο περιεχόμενο.

«Αν ο καθορισμός της αφήγησης δεν έχει καμία γνωστική συνάφεια, είναι επειδή ο ορισμός καλύπτει διανοητικές προσπάθειες μιας περισσότερο θεμελιώδους φύσης από ότι οι καθολικές κρίσεις της αφηγηματικότητας: προσπάθειες, όπως ρωτώντας με ποια σειρά παρουσιάστηκαν τα γεγονότα που συμβαίνουν, τι αλλαγές προκάλεσαν στον απεικονιζόμενο κόσμο, τι σημαίνουν τα γεγονότα (και τα αποτελέσματα τους) για τους χαρακτήρες, τι παρακινεί τις πράξεις και πως η έκβαση αυτών των πράξεων συγκρίνεται με την πρόθεση του συντελεστή»¹².

Αν η αφηγηματολογία είναι η θεωρία της αφήγησης, τότε θα πρέπει πρώτα να καταλήξουμε σε ένα ορισμό της αφήγησης, που επίσης δεν αποτελεί μια εύκολη υπόθεση. Ο Γ. Βελουδής υποστηρίζει ότι η αφήγηση ως όρος, γένος και πράξη εντάσσεται στο χώρο της θεωρίας της λογοτεχνίας και της αφηγηματολογίας, οι οποίες, σύμφωνα με τον Μ. Γ. Μερακλή, ασχολούνται περισσότερο με τη μελέτη πεζών κειμένων. Από την άλλη μεριά, οι Παρίσης Ι. και Παρίσης Ν. υποστηρίζουν ότι η αφήγηση δεν αφορά μόνο τη λογοτεχνία αλλά είναι διάχυτη και στις υπόλοιπες τέχνες, όπως είναι ο κινηματογράφος και η ζωγραφική.

¹¹ Ο.π., σελ.33.

¹² Ο.π., σελ.33.

«Παραδοσιακά μια αφήγηση θεωρείται ότι είναι μια ακολουθία γεγονότων. Αυτή η διατύπωση είναι εξαιρετικά προβληματική [...]. Πρώτα από όλα, αυτός ο ορισμός μετατοπίζει το πρόβλημα από τον καθορισμό της αφήγησης στην εξίσου προβληματική έννοια του "γεγονότος". [...] Κατά δεύτερον, κάποιος μπορεί να ρωτήσει τι είδους ακολουθία γεγονότων εμφανίζεται σε μία αφήγηση. Μπορούμε ήδη να μιλήσουμε για μια αφήγηση όταν ένα γεγονός ακολουθεί το άλλο εγκαίρως; Η ο δεσμός ανάμεσα στα γεγονότα πρέπει να είναι δυνατότερος; Για παράδειγμα χρειάζεται να υπάρχει μια σύνδεση αιτίας και αποτελέσματος;»¹³

Η προσπάθεια απάντησης αυτών των ερωτημάτων έρχεται να μας τις δώσει ο μυθιστοριογράφος και θεωρητικός Forster, ο οποίος εισήγαγε τη διάκριση ανάμεσα στο διήγημα και την πλοκή. Σύμφωνα με τον Forster «το διήγημα είναι η χρονική ακολουθία των γεγονότων. Η πλοκή αναφέρεται στην αιτιολογική σύνδεση ανάμεσα σε εκείνα τα γεγονότα. [...] Δυστυχώς όμως η διάκριση ανάμεσα στους χρονικούς και αιτιολογικούς συνδέσμους δεν είναι πάντα εύκολο να γίνει. Προφανώς τα ανθρώπινα όντα έχουν την τάση να ερμηνεύουν γεγονότα που διαδέχονται το ένα το άλλο στο χρόνο σαν γεγονότα με ένα αιτιολογικό σύνδεσμο»¹⁴.

Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι στο πεδίο της λογοτεχνίας η αφήγηση προσέλκυσε το ενδιαφέρον πλήθος θεωρητικών. Εξάλλου «ο λογοτεχνικός πεζός λόγος στην πραγματικότητα ήταν πάντα η αφετηρία της μελέτης της αφήγησης, η οποία από την έξαρση της στη δεκαετία του '60 και του '70 έχει γίνει γνωστή σαν αφηγηματολογία...».¹⁵ Ο γαλλικός στρουκτουραλισμός -που αναμφίβολα έχει προσφέρει την πιο δημοφιλή θεωρία της αφήγησης- παρουσιάζει πιο αναλυτικά την λειτουργία της αφήγησης μέσα στις μυθοπλαστικές ιστορίες. Αυτό που διαφοροποιεί αυτή την θεωρία από τι υπόλοιπες είναι ότι υποβιβάζει το ρόλο της πλοκής ενώ παράλληλα αναγνωρίζει τα αχρονικά χαρακτηριστικά της που τα εντοπίζει στις δομές βάθους. Σε ένα γενικό πλαίσιο τα στοιχεία που μας προσφέρει η στρουκτουραλιστική αφηγηματολογία μπορούμε να τα χαρακτηρίσουμε ιδιαίτερα σημαντικά ως προς το ερμηνευτικό επίπεδο. Στους νεότερους χρόνους, και κυρίως τον 19^ο και τον 20^ο αιώνα, διατυπώθηκαν θεωρίες με σκοπό να χρησιμεύσουν ως εργαλεία για να ερμηνευθούν και να αποτιμηθούν τα

¹³ Herman and Vervaeck, ό.π., σ. 11.

¹⁴ Ο.π., σ. 11.

¹⁵ Ο.π., σ. 1.

διάφορα λογοτεχνικά κείμενα. Μια από τις σημαντικότερες θεωρίες στο χώρο της λογοτεχνίας είναι η *θεωρία της αφήγησης*. Η θεωρία της αφήγησης εξετάζει τις όψεις της αφηγηματικότητας, τις λειτουργίες, την αξιοπιστία, την κειμενική θέση του αφηγητή, τη σχέση με τους λογοτεχνικούς χαρακτήρες, καθώς και τον αποδέκτη της αφήγησης, τα κειμενικά ίχνη του και τις σχέσεις του με τον αφηγητή. Από την άλλη μεριά, ο Wallace Martin τονίζει ότι η ύπαρξη διαφορετικών ειδών αφηγηματικής ανάλυσης οφείλονται κυρίως στους προβληματισμούς που είχαν οι κριτικοί σε δύο ζητήματα-ερωτήματα, στο αν μπορούμε να επαναδομήσουμε μια βασική σειρά γεγονότων που αναπαριστά η αφήγηση και ποια είναι η «ουσία» της αφήγησης.

Ο Jean-Michel Adam επισημαίνει ότι για να θεωρήσουμε ότι υπάρχει αφήγηση θα πρέπει να συνυπάρχουν έξι συγκεκριμένα συστατικά στοιχεία. Αυτά είναι η διαδοχή γεγονότων (*«Όπου δεν υπάρχει διαδοχή, δε υπάρχει αφήγηση»*), η θεματική ενότητα (*«Όπου δεν υπάρχει ανθρώπινο ενδιαφέρον, δεν μπορεί να υπάρξει αφήγηση»*), τα τροποποιημένα κατηγορήματα (*«Αναφέρεται τι συμβαίνει τη στιγμή $t+n$ στα κατηγορήματα που το χαρακτήριζαν [το υποκείμενο κατάστασης Y] τη χρονική στιγμή t »*), η διαδικασία (*«Όπου δεν υπάρχει ενότητα δράσης, δεν υπάρχει αφήγηση»*) και η αφηγηματική αιτιότητα μιας ένταξης σε πλοκή και μια τελική εκτίμηση [φανερή ή λανθάνουσα] (*«Ακόμη και όταν όλα τα γεγονότα είναι δεδομένα, παραμένει πάντα το πρόβλημα της κατανόησης τους με τη βοήθεια μιας κριτικής πράξης, που καταλήγει να τα συγκεντρώνει αντί να τα βλέπει στη σειρά»*, Mink).

Αξιοπρόσεκτο είναι ότι η σύγχρονη αφηγηματολογία έχει συγκεντρώσει το ενδιαφέρον της στη μελέτη των πεζών επικών μορφών. Ο λόγος αυτού του ενδιαφέροντος μπορεί να αναζητηθεί στην επικράτηση τόσο της πεζογραφίας όσο και του μυθιστορήματος. Εντούτοις, όταν μιλάμε για αφήγηση δεν αναφερόμαστε αποκλειστικά σε πεζά κείμενα. Είναι σαφές ότι και η προφορική αφήγηση έχει μακρό παρελθόν. Η προφορική μυθοπλασία συνδέεται με τα παραμύθια, τους μύθους και τις ιστορίες με θέματα σχετικά με την καθημερινότητα των ανθρώπων περασμένων χρόνων.

Η αφήγηση είναι η πλέον επεξεργασμένη κειμενική μονάδα τόσο από την ρητορική παράδοση όσο και από την σύγχρονη αφηγηματολογία, δηλαδή από την *Ποιητική* του Αριστοτέλη ως τη μελέτη *Temps et récit* (*Χρόνος και αφήγηση*) του Paul Ricoeur. Μάλιστα ο Πολάν Μπάρτ θα τονίσει:

«Αναρίθμητες είναι οι αφηγήσεις του κόσμου. Είναι αρχικά μια τεράστια ποικιλία από είδη, κατανεμημένα σε διαφορετικά υλικά, σαν κάθε υλικό να ήταν καλό για τον άνθρωπο να του εμπιστευτεί τις αφηγήσεις του. Η αφήγηση μπορεί να γίνει με το λεκτικό 'κώδικα επικοινωνίας', με τα γραπτό επίσης, με μια εικόνα κινητή ή ακίνητη, με τη χειρονομία και με το μύθο ή με όλα αυτά μαζί. Το αφήγημα είναι παρόν στο μύθο, στο θρύλο, στο διήγημα, στο έπος, στην ιστορία, στην τραγωδία, στο δράμα, στην κωμωδία, στην παντομίμα, στον πίνακα ζωγραφικής, στο βιτρώ, τον κινηματογράφο, στις εικονογραφημένες σειρές των εντύπων, στη συνομιλία. Επιπλέον, κάτω από μορφές σχεδόν ατελείωτες, η αφήγηση είναι πάντα παρούσα σε όλους τους χρόνους, σε όλα τα μέρη, σε όλες τις κοινωνίες. Η αφήγηση ξεκινά με την ίδια την ιστορία της ανθρωπότητας, δεν υπάρχει και δε θα υπάρξει ποτέ κανένας λαός πουθενά χωρίς αφήγημα. Η αφήγηση αψηφά την καλή ή κακή λογοτεχνία: Διεθνής πάνω από ιστορία και καλλιέργεια, είναι εδώ σαν την ίδια τη ζωή»¹⁶.

Θα συμφωνήσουμε λοιπόν ότι «η μελέτη της αφήγησης δεν είναι μια απασχόληση για τους θεωρητικούς της λογοτεχνίας μέσα στους γυάλινους πύργους τους. Αντίθετα, αποκαλύπτονται θεμελιώδεις κουλτούρες-εμπεριστατωμένες γνώμες για την πραγματικότητα και το ανθρώπινο γένος, τα οποία εξιστορούνται σε ιστορίες και νουβέλες»¹⁷

Η αφήγηση στον Ηρόδοτο

Η γραπτή ιστορική αφήγηση έχει μακρόχρονη ιστορία που φτάνει ως τα όρια της εποχής της προφορικότητας. Η ιστοριογραφία ως είδος εμφανίζεται με τον Ηρόδοτο το δεύτερο μισό του 5ου μ.Χ. Ο Ηρόδοτος είναι *homo unius libri* (=άνθρωπος του ενός βιβλίου) καθώς έγραψε ένα μόνο σύγγραμμα, αλλά πολύ μεγάλο σε έκταση και πολύ σημαντικό σε περιεχόμενο. Είναι γνωστό ότι κεντρικό θέμα του έργου του Ηροδότου του Αλικαρνασσεώς είναι οι συγκρούσεις Ελλήνων και Περσών· αυτές που οδήγησαν

¹⁶ Κούλα Κουλουμπή-Παπαπετρόπουλου (επιμ), *Η Τέχνη της αφήγησης*, εκδ. Πατάκη. Αθήνα, 1997, σελ.129-130.

¹⁷ Herman and Vervaeck, ό.π., σελ.1.

στην μεγάλη αναμέτρηση που ονομάζεται *Μηδικοί Πόλεμοι*. Από τα σχολικά θρανία μαθαίνουμε ότι ο Ηρόδοτος είναι ‘‘ο πατήρ της Ιστορίας’’, γιατί έτσι τον χαρακτήρισε για πρώτη φορά ο Κικέρων τον 1^ον αιώνα π.Χ. Ο μεγάλος ρήτορας και πολιτικός της Ρώμης Marcus Tullius Cicero στο έργο του *De legibus* (“Για τους νόμους”) τον χαρακτήρισε *pater historiae* (=πατέρα της ιστορίας, δηλαδή ο πρώτος που άνοιξε το δρόμο για τη συγγραφή ιστορικών έργων), για τον λόγο ότι το σύγγραμμα του θεωρήθηκε ως το πρώτο πραγματικό έργο της ανθρωπότητας.

Ο Ηρόδοτος λοιπόν ως πρώτος ιστορικός προσδιόρισε και την μορφή της ιστοριογραφίας. Η μορφή αυτή δεν ήταν άλλη από την *αφήγηση*. Η αφήγηση του Ηρόδοτου βασίστηκε στην έρευνα, διανθισμένη με εθνογραφικές και γεωγραφικές παρεκβάσεις, δημηγορίες, διαλόγους και μυθικές διηγήσεις. Η μεθοδολογία που ακολούθησε ο Ηρόδοτος για την συγγραφή αυτού του έργου είναι μια συνθετική τριάδα, δηλαδή δίνει πρώτα την αιτία του πολέμου που θα αφηγηθεί, περιγράφει στην συνέχεια τον τόπο που θα αποτελέσει το θέατρο του πολέμου και τελικά αφηγείται τα καθήκαστα του πολέμου αυτού. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα το έργο του να είναι ένα συνονθύλευμα περιγραφών και αφηγήσεων. Στο πρώτο μισό του έργου του οι περιγραφές έχουν μεγαλύτερη έκταση, στο δεύτερο μισό υπερτερούν οι αφηγήσεις.

Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο η συγγραφή αυτού του έργου πραγματοποιείται για δύο σκοπούς: πρώτον για να μην σβήσουν από την ανθρώπινη μνήμη τα σπουδαία κατορθώματα των προγόνων και δεύτερον για να εξιστορήσει τα γεγονότα κατά την αναμέτρηση και την σύγκρουση των δύο κόσμων που συγκρούονται στις δύο ακτές του Αιγαίου. Στο έργο του συναντάμε ένα πλήθος από παραμύθια, ανέκδοτα και επεισόδια που έχουν μακρινή σχέση με το θέμα. Σε αυτά τα σημεία του έργου ανακαλύπτουμε τον Ηρόδοτο ως *ποιητικό αφηγητή*. Από την άλλη μεριά, παρατηρούμε ότι στην προσπάθεια του να αναδείξει αυτήν την σύγκρουση των δύο κόσμων ο ποιητικός αφηγητής μετατρέπεται σε ένα ευσυνείδητο και ακριβολόγο ιστορικό. Παραθέτοντας ο Ηρόδοτος πραγματικά δεδομένα και συγκεκριμένα στοιχεία, όπως για την πολεμική δύναμη των αντιπάλων, για τις επιδιώξεις των αντιπάλων, για την πολιτική τους οργάνωση και τις μεταξύ τους συγκρούσεις ουσιαστικά περνούμε από το έπος στην κάπως πιο συστηματική εξιστόρηση: «*Σαν χρυσαλλίδα η συγγραφή της Ιστορίας απελευθερώνεται*

από το χρυσό κουκούλι του μύθου και αρχίζει να μεταμορφώνεται από τότε και ύστερα σε πραγματική, μεθοδική έρευνα»¹⁸.

Ο Ηρόδοτος έχει μια ποιητική ιδιοσυγκρασία που συνδυάζεται με μια ερευνητική διάθεση στην οποία τον ωθεί η ακόρεστη περιέργεια του. Άλλωστε την εποχή του Ηροδότου η λέξη ιστορία σήμαινε έρευνα. Η γοητευτική αφηγηματικότητα αυτού του ιστορικού είναι εμφανής μέσα από τις λεπτομερείς περιγραφές του, τόσο για τα αξιοπερίεργα που είδε στα μέρη του τότε γνωστού κόσμου που επισκέφτηκε όσο και για τα γεγονότα που πληροφορήθηκε. Πρόκειται για ένα ποικίλο υλικό από εθνογραφικές και γεωγραφικές πληροφορίες (πάνω από 200) που σκοπεύει στην τέρψη του αναγνώστη, λειτουργεί ως παρέκβαση στην κυρίως ιστορική αφήγηση.

Παρά τη φαινομενική αφέλεια και απλότητα της, η αφήγηση του Ηρόδοτου είναι γεμάτη τεχνάσματα που οργανώνουν το πολυποίκιλο υλικό σε ενιαία σύνθεση. Διαφορετικά τμήματα του έργου συνδέονται με εσωτερικούς συνειρμούς και επαναλαμβανόμενα μοτίβα, όπως η αποτυχημένη εκστρατεία, η αντίθεση μεταξύ ελληνικής λιτότητας και ανατολικής χλιδής, ο φθόνος των θεών, η μεταβολή της τύχης. Ο ιστορικός παίζει με τις προσδοκίες και χειραγωγεί την αγωνία του κοινού του, επιβραδύνει τον αφηγηματικό ρυθμό για να δημιουργήσει σασπένς και δημιουργεί έξοχες δραματικές σκηνές φωτίζοντας τις σκέψεις και τα συναισθήματα των πρωταγωνιστών του.

Μέσα από το έργο του Ηροδότου ανακαλύπτουμε πραγματικά γεγονότα από την ζωή των ανθρώπων και λαών, η αφήγηση των οποίων προσδίδει μεγάλη λογοτεχνική αξία στο έργο του. Θα λέγαμε ότι οι ιστορίες του Ηροδότου αγγίζουν την μορφή αφήγησης παραμυθιού για τα ανθρώπινα ελαττώματα και την ανθρώπινη σοφία, τονίζοντας όχι τόσο την ιστορικότητα των προσώπων όσο την τραγικότητα των χαρακτήρων και των επεισοδίων που διαδραματίστηκαν κάποτε. Οι αφηγήσεις του άλλοτε είναι μια αποστασιοποιημένη έκθεση γεγονότων και άλλοτε εκτίθενται με δραματική ένταση που αποκαλύπτεται μέσα από την αναφορά στις επιμέρους λεπτομέρειες.

Είναι γνωστό ότι μεταγενέστεροι του Ηροδότου, όχι μόνο στην αρχαία εποχή αλλά πολύ πλησιέστερα σε εμάς, του προσέδωσαν διάφορους χαρακτηρισμούς ως

¹⁸ Ηροδότου Ιστορίαι, τόμος Α', βιβλία Α' -Β'. Εισαγωγή-Μετάφραση-Σημειώσεις Αγγέλου Σ. Βλάχου, Κέντρον Εκδόσεως Έργων Ελλήνων συγγραφέων. Αθήναι 1989.

λογοποιού, μυθολόγου και μυθογράφου. Η κριτική λοιπόν που του ασκήθηκε από την αρχαιότητα έως πρόσφατα είναι άδικη, κυρίως εκείνη που τον θεωρεί «παραμυθά». Ο Ηρόδοτος δεν έχει καμία πρόθεση να εξαπατήσει τον αναγνώστη περνώντας του για αλήθειες τα όσα γράφει. Άλλωστε, ήδη από την πρώτη φράση του έργου του δήλωνε ότι ένας από τους λόγους της συγγραφής του είναι η ακόρεστη περιέργεια του, καθώς είναι θηρευτής του «θωμαστού». Αυτή ακριβώς η δήλωσή του, που αποκτά ιδιαίτερη σημασία για την αποτίμηση της προσφοράς του ως ιστορικού, ότι δηλαδή θα ασχοληθεί με τα έργα των ανθρώπων, καταγράφεται προγραμματικά στην εισαγωγή του έργου του:

«Ηροδότου Αλικαρνασσεός Ιστορίας Απόδεξις ἥδε, ὥς μήτε τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων τῷ χρόνῳ ἐξίτηλα γένηται, μήτε ἔργα μεγάλα τε καὶ θωμαστά, τὰ μὲν Ἕλησι, τὰ δέ βαρβάροισι ἀποδεχθέντα, ἀκλεᾶ γένηται, τὰ τε ἄλλα καὶ δι’ ἣν ἀκίην ἐπολέμησαν ἀλλήλοισι» (Αυτή εδώ είναι η έκθεση της έρευνας του Ηρόδοτου από την Αλικαρνασσό, για να μη σβήσουν με τον καιρό όσα έγιναν από τους ανθρώπους, ούτε να χάσουν τη φήμη τους μεγάλα και αξιοθαύμαστα επιτεύγματα που έγιναν άλλα από Έλληνες κι άλλα από βαρβάρους κι ακόμη για ποια αιτία πολέμησαν μεταξύ τους).

Το βασικό όμως κατόρθωμα του Ηρόδοτου εντοπίζεται στο γεγονός ότι κατάφερε να απαγκιστρωθεί από τις μυθικές ερμηνείες του τότε κόσμου και να προβάλει την καταγραφή των γεγονότων μέσα από το πεζό λόγο και χωρίς καμία εξιδανικευτική παρεμβολή της φαντασίας. Η μορφή αυτή που ο Ηρόδοτος καθιέρωσε στην ιστοριογραφία, η πολύπτυχη δηλαδή και στρογγυλή εξιστόρηση των γεγονότων, επηρέασε σε μεγάλο βαθμό και τους μετέπειτα ιστορικούς.

Το έργο του Ηροδότου δεν είναι απλά συλλογή εθνογραφικού και μυθιστορηματικού υλικού με κάποια χαλαρή συναρμογή της ιστορικής αφήγησης. Έχει συντεθεί, για να προσφέρει ιστορικό υλικό, για να προβάλει κυρίως τους αγώνες των Ελλήνων για την υπεράσπιση της ελευθερίας. Οι επιμέρους εθνογραφικές παρεκβάσεις, όποιο κι αν ήταν το μέγεθος τους, μπαίνουν εκεί όπου έρχεται κάποιος λαός για πρώτη φορά σε αποφασιστική σχέση με την υπό αφήγηση ιστορική εξέλιξη.

Πάνω από όλα, όμως, ο Ηρόδοτος υπήρξε ένας διανοούμενος της εποχής του. Η έμφασή του στην προσωπική έρευνα, η πολεμική του ενάντια σε ανταγωνιστές με διαφορετικές απόψεις, η καθολική του περιέργεια για τον φυσικό κόσμο και τον

ανθρώπινο πολιτισμό τον φέρνουν κοντά στους σοφιστές και τους επιστήμονες που σημάδεψαν την ελληνική πνευματική ζωή του 5^{ου} π. Χ. αιώνα.

Ένας από τους πρώτους κλασσικούς φιλόλόγους που μελέτησε συστηματικά το έργο του Ηροδότου ήταν ο Wolf Aly. Πιο αναλυτικά, θεωρεί την καθημερινή ελληνική γλώσσα ως την βάση της ομηρικής ποίησης. Η ομηρική όμως ποίηση λησμονήθηκε με το πέρασμα των καιρών γιατί απουσίαζε ένα βασικό χαρακτηριστικό, αυτό της σταθερής εύκολα απομνημονευόμενης μορφής του στίχου. Την λαϊκή αφηγηματική τέχνη, που κατόρθωσε να προσλάβει εκείνη την μορφή που θα νικούσε το χρόνο και που δεν αναπτύχθηκε από το έπος, την ανακαλύπτουμε στην Ιστορία του Ηροδότου. Τα τελευταία χρόνια αναγνωρίζεται η θετική πλευρά του «παραμυθά» Ηροδότου και ιδιαιτέρως τα θέματα και τα μοτίβα, ο τρόπος και τα μέσα απόδοσης της προφορικής λαϊκής παράδοσης.

«Δεν υπάρχει κανένας ακαδημαϊκός ορισμός για τα χαρίσματα της περιέργειας, της υπομονής και της ανθρωπιάς που ο Ηρόδοτος εισήγαγε στην έρευνα του... Εάν υπήρχε στην ιστορία του υπερβατικό δίδαγμα, είναι η χρήση του μέτρου σε όλα τα πράγματα», θα γράψει επιγραμματικά ο Α. Momigliano.

Η αφήγηση από τον Θουκυδίδη ως και τις αρχές του 19^{ου} αιώνα

Ο Θουκυδίδης, οι Έλληνες και Ρωμαίοι ιστορικοί καθώς και οι επαγγελματίες ή ερασιτέχνες του είδους μέχρι και το 19^ο αιώνα απέδωσαν τις ιστορικές τους εκδοχές μέσα από μια αφήγηση συνεκτική και εύλογη. Σημαντική παράδοση ιστορικών σπουδών παρατηρείται όλο αυτό το μεγάλο χρονικό διάστημα που καλλιεργούνται εκτός πανεπιστημιακών χώρων.

Ο Θουκυδίδης, γεννημένος στην Αθήνα στα μέσα του 5^{ου} αιώνα π.Χ και γνωστός για το έργο του που είναι αφιερωμένο στον Πελοποννησιακό Πόλεμο (431-404 π.Χ) που ξέσπασε ανάμεσα στην Αθήνα και στη Σπάρτη και συμπαρέσυρε σχεδόν όλο τον ελληνικό κόσμο της εποχής, καταξιώθηκε μέσα στο χρόνο ως ο μεγαλύτερος ιστορικός της Αρχαιότητας αλλά και των νεότερων χρόνων καθώς παραμέρισε το μύθο από την ιστορία.

Τα τυπικά χαρακτηριστικά της αφήγησης του Θουκυδίδη και ταυτόχρονα στόχοι της ιστορικής συγγραφής, όπως παρουσιάζονται και σε ένα απόσπασμα¹⁹ του έργου του, είναι δύο. Η ακριβής καταγραφή των γεγονότων, η οποία έχει προέλθει μέσα από την μέθοδο της διασταύρωσης των πληροφοριών που έχουν δοθεί από τους αυτόπτες μάρτυρες, είναι ο πρώτος στόχος στον οποίο εντοπίζουμε και το αίτημα της αντικειμενικότητας από την μεριά του ιστορικού. Αντίθετα, ο δεύτερος στόχος “απαιτεί” την υποκειμενικότητα του ιστορικού ο οποίος καλείται να ερμηνεύσει τα γεγονότα. Σταθερό πιστεύω μάλιστα του Θουκυδίδη είναι ότι η ανθρώπινη φύση δεν μεταβάλλεται στο πέρασμα της ιστορίας και επομένως ούτε και η ερμηνεία των καταγεγραμμένων γεγονότων. Η πορεία των γεγονότων επηρεάζεται κατά κύριο λόγο από τον ίδιο τον άνθρωπο, που κατά τον Θουκυδίδη δημιουργεί την ιστορία του καθώς στον ίδιο βρίσκονται οι αιτίες των πολέμων. Δεν είναι τυχαίο μάλιστα ότι ο Θουκυδίδης χαρακτηρίζει το έργο του παντοτινό διότι επιτρέπει στους αναγνώστες να εντοπίσουν συμπεριφορές και αντιμετώπισεις που ισχύουν για τους ανθρώπους όλων των εποχών.

Στην προσπάθεια του ο Θουκυδίδης να καταγράψει τα γεγονότα με ακρίβεια αλλά κυρίως με αντικειμενικότητα, καταφεύγει σε μια τριτοπρόσωπη αφήγηση. Μια τέτοιου είδους αφήγηση προσφέρει στον ιστορικό την δυνατότητα να είναι αμερόληπτος αφού τα ίδια τα ιστορικά γεγονότα συγκαλύπτουν τις προσωπικές του κρίσεις. Επιπλέον, στην αφηγηματική ακρίβεια παίζει καθοριστικό ρόλο και ο προσδιορισμός του χρόνου τον οποίο μπορούμε να τον χαρακτηρίσουμε και ως οργανώτρια αρχή των αφηγηματικών κειμένων. Ο Θουκυδίδης κατέγραψε τα γεγονότα με αυστηρή χρονολογική σειρά μη λησμονώντας ότι τα ιστορικά κείμενα απαιτούν χρονολογική ακρίβεια²⁰. Όλη η διήγηση των γεγονότων, δηλαδή, έχει ενταχθεί σε ένα αυστηρά οριοθετημένο χρονολογικό πλαίσιο, διακρινόμενο σε έτη πολέμου (πρώτον, δεύτερον κ.λπ.) και στις υποδιαιρέσεις του (θήρη, χειμῶνες), ενώ επιστρατεύονται και

¹⁹ «Τὰ δ' ἔργα τῶν πραχθέντων ἐν τῷ πολέμῳ οὐκ ἐκ τοῦ παρατυχόντος πυνθανόμενος ἡξίωσα γράφειν, οὐδ' ὥς ἐμοὶ ἐδόκει, ἀλλ' οἷς τε αὐτὸς παρῆν καὶ παρὰ τῶν ἄλλων ὅσον δυνατόν ἀκριβεῖα περὶ ἐκάστου ἐπεξελθών. ἐπιπόνως δὲ ἠύρισκετο, διότι οἱ παρόντες τοῖς ἔργοις ἐκάστοις οὐ ταῦτ' ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἔλεγον, ἀλλ' ὥς ἐκατέρων τις εὐνοίας ἢ μνήμης ἔχοι. καὶ ἐς μὲν ἀκρόασιν ἴσως τὸ μὴ μυθῶδες αὐτῶν ἀτερπέστερον φανεῖται· ὅσοι δὲ βουλήσονται τῶν τε γενομένων τὸ σαφὲς σκοπεῖν καὶ τῶν μελλόντων ποτὲ αὐθις κατὰ τὸ ἀνθρώπινον τοιούτων καὶ παραπλησίων ἔσεσθαι, ὠφέλιμα κρίνειν αὐτὰ ἀρκούντως ἔξει. κτῆμά τε ἐς αἰεὶ μᾶλλον ἢ ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρῆμα ἀκούειν ξύγκειται.» (Α.22.2-4)

²⁰ Για παράδειγμα, τα γεγονότα που αφορούν στην εισβολή των Θηβαίων στις Πλαταιές και την πολιορκία και κατάληψη της πόλης αυτής από τους Σπαρτιάτες, διασπώνται σε τρεις αφηγηματικές ενότητες, γιατί εντάσσονται σε τρία διαφορετικά έτη του πολέμου.

δευτερεύοντες χρονολογικοί προσδιορισμοί που βασίζονται στις γεωργικές εργασίες (ἄμα σίτω ἀκμάζοντι κ.λπ.). Όλα αυτά προσδίδουν στο έργο συνοχή και συνέχεια.

Ακόμη, μελετώντας το έργο του Θουκυδίδη δεν εντοπίζουμε εκφραστικά μέσα. Αυτό αποτελεί ένδειξη ότι ο ιστορικός επιθυμεί να παραμείνει στο κυριολεκτικό επίπεδο της γλώσσας και να εστιάσει ο αναγνώστης στα ίδια τα γεγονότα. Πρόκειται για ένα έργο με ύφος λιτό και σαφές. Σε αντίθεση με το έργο του Ηροδότου το οποίο συνίσταται κυρίως από αφηγήσεις, στο έργο του Θουκυδίδη καταλαμβάνουν μεγάλο μέρος (περίπου το 1/5 του συνολικού όγκου του έργου του) οι *δημηγορίες*.

Η πρόθεση του αυτή τον οδήγησε στο σχεδιασμό ενός τέλειου αρχιτεκτονήματος που, ως προς τη μορφή, θυμίζει λίγο τον Ηρόδοτο (διήγηση, δημηγορίες, γεωγραφικές αναφορές), ως προς το περιεχόμενο όμως η απόσταση είναι αγεφύρωτη. Γιατί στην ιστορική διήγηση δεν διαπλέκει ούτε μύθους ούτε την προσωπική του άποψη, ενώ αποφεύγει επιμελώς την αυτούσια εκδοχή των μαρτύρων για τα διάφορα συμβάντα. Ο Θουκυδίδης αφήνει το έργο του ημιτελές, με αποτέλεσμα να μην βάλει σε τάξη τα γραπτά του και το έργο του να μην έχει τίτλο. Οι σχολιαστές του έδωσαν κατά καιρούς διάφορους τίτλους, αλλά τελικά επικρατεί αυτός που χρησιμοποιείται και σήμερα: "ΘΟΥΚΥΔΙΔΗ ΙΣΤΟΡΙΑΙ".

Επιπλέον, κρίνουμε σημαντικό να αναφερθούμε σε κάποιους χαρακτηριστικούς σταθμούς στην εξέλιξη της δυτικής ιστοριογραφίας όπως είναι το έργο των Ρωμαίων ιστορικών, η περίοδος της Αναγέννησης, η περίοδος του Διαφωτισμού καθώς και οι ιστορικοί των ακαδημιών του 18^{ου} αιώνα. Τα έργα των Ρωμαίων ιστορικών χρησιμοποιήθηκαν ως πρότυπα από τους μεταγενέστερους ιστοριογράφους τόσο την περίοδο της Αναγέννησης όσο την περίοδο του Διαφωτισμού. Ανάμεσα στους πιο σημαντικούς ρωμαίους ιστορικούς είναι ο Πούμπλιος Κορνήλιος Τάκιτος, ο Τίτος Λίβιος, ο Γάιος Σουητόνιος Τρανκούλος, ο Κάτων ο Τιμητής, ο Σαλλούστιος, ο Αμμιανός Μαρκελλίνος. Ρωμαίοι όπως ο Τάκιτος στον 1^ο αι.μ.χ και ο Ερωδιανός στον 3^ο αιώνα μ.χ συνέχισαν τη συνήθεια του Θουκυδίδη των προφορικών ιστορικών συνεντεύξεων. Βέβαια, η δυτικοευρωπαϊκή ιστοριογραφία εκείνης της περιόδου βρισκόταν σε μια διαρκής αναμέτρηση με τα πρότυπα της αρχαίας ελληνικής.

Η περίοδος της Αναγέννησης (14^{ος} αιώνας-16^{ος} αιώνας) ταυτίζεται με το τέλος του Μεσαίωνα και σηματοδοτήθηκε από αλλαγές σε κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό τομέα αλλά κυρίως από έντονες φιλοσοφικές αναζητήσεις των

διανοούμενων της εποχής. Οι σημαντικές ανακατατάξεις όμως που πραγματοποιούνται στους διάφορους τομείς δεν συμβαίνουν στον ίδιο βαθμό. Δεν είναι τυχαίο ότι στο χώρο της ιστοριογραφίας αμφισβητήθηκε η γνωστική αξία της ιστορίας και δεν μετατράπηκε σε συστηματικό επιστημονικό κλάδο, κάτι που θα συμβεί αργότερα. Αξιοσημείωτο επίσης είναι ότι, εκτός από το ενδιαφέρον εκείνης της περιόδου για την μελέτη και την έκδοση κειμένων αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων που συνέβαλε αποφασιστικά και στην ενίσχυση των ανθρωπιστικών σπουδών στη Δύση, παρατηρείται και ο επιστημονικός έλεγχος εγγράφων και ο καθορισμός κριτηρίων για την διαπίστωση της γνησιότητας των εγγράφων.

Η αφήγηση στο χώρο της ιστοριογραφίας συνέχισε να κατέχει σημαντική θέση, κάτι το οποίο φαίνεται στα έργα των ευρωπαίων ιστοριογράφων της εποχής. Οι ιστορικοί αυτοί εκπόνησαν περιγραφές και ιστορίες των πατρίδων τους, γεμάτες από πατριωτικό φρόνημα, αλλά και με σκοπό την απομυθοποίηση παραδόσεων που απομακρύνονταν από την πραγματικότητα. Βασικό ακόμη χαρακτηριστικό της ιστοριογραφίας αυτής της περιόδου είναι η παρουσίαση των καταγεγραμμένων γεγονότων μέσα από λογικές αιτιακές σχέσεις.

Η ιστορία στην Αναγέννηση αντιμετωπίστηκε όχι ως γνωστικός κλάδος αλλά ως εντρύφημα των πολυμαθών με έντονο αρχαιολατρικό ενδιαφέρον (ο λεγόμενος «*αρχαιοδιφισμός*») για οτιδήποτε αξιοσημείωτο του παρελθόντος. Στα χρόνια μάλιστα της αναγέννησης σημειώθηκαν προσπάθειες από την πλευρά των λογίων για φιλολογική κριτική. Η παράδοση της ιστορικής αφήγησης όμως αναβίωσε εκείνη την χρονική περίοδο με εκπροσώπους άνδρες του δημοσίου βίου.

Κατά τον 18^ο αιώνα, οι θεωρίες του Διαφωτισμού εμπότισαν την ιστοριογραφία με μια δόση σκεπτικισμού και ορθολογισμού. Η περίοδος αυτή δεν θεωρείται μια καρποφόρα περίοδο, καθώς δεν πρόσφερε ιστορικά έργα αξίας. Διακρίνεται μια αδυναμία των ίδιων των ιστορικών να συλλάβουν τη σκέψη περασμένων εποχών και έτσι να τις καταλάβουν πραγματικά. Εντούτοις όμως σε αυτήν την περίοδο οφείλουμε κάποιες ανανεωτικές αντιλήψεις για την Ιστορία, οι οποίες επηρεάζουν την ιστοριογραφία μέχρι σήμερα. Μείζων παραγωγή της ιστοριογραφίας του 18^{ου} αιώνα θεωρείται το πολύ γνωστό έργο του Έντουαρντ Γκίμπον (Edward Gibbon, γνωστός μερικές φορές στα ελληνικά σαν Εδουάρδος Γίββων, 1737 – 1794) *“Η Ιστορία της παρακμής και της πτώσης της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας”*. Ο Έντουαρντ Γκίμπον υπήρξε

Βρετανός ιστοριογράφος και με το συγκεκριμένο έργο του ανιχνεύει τη σύνδεση του αρχαίου και του σύγχρονου κόσμου, με την διαπραγμάτευση θεμάτων όπως η εγκαθίδρυση του χριστιανισμού, οι Τεύτονες, οι κατακτήσεις του Ισλάμ και οι Σταυροφορίες. Συμπερασματικά, οι ιστορικοί του Διαφωτισμού εκπροσωπούσαν μια ιστορία που σε γενικές γραμμές ήταν κοινωνική και πολιτισμική. Στον Διαφωτισμό επομένως η ιστορία εξακολουθούσε ακόμα να θεωρείται δευτερεύουσα επιστήμη -από μερικούς ούτε καν αυτό- και σπάνια μόνο συνδέθηκε με τα πανεπιστήμια.

Μέχρι τις αρχές του 18^{ου} αιώνα η ιστορία δεν υφίσταται ως αυτόνομος επιστημονικός κλάδος ενώ παράλληλα βρίσκεται και αναπτύσσεται σε δύο διαφορετικές τάσεις. Αξιοσημείωτη είναι επίσης και η σύγκρουση που υπήρξε ανάμεσα στις δύο αυτές τάσεις, ανάμεσα δηλαδή στους εκπροσώπους του Διαφωτισμού και της Αναγέννησης. Από την μία μεριά, διακρίνουμε το έντονο ενδιαφέρον των αρχαιοδιφών για την ελληνική αρχαιότητα, ξεθάβοντας υλικά και αναζητώντας λεπτομέρειες για να τα χρησιμοποιήσουν στην ιστορική γραφή. Βασικό χαρακτηριστικό αυτή της τάσης είναι η κριτική έρευνα, με τελικό σκοπό τη δημοσίευση παλαιών κειμένων και απευθύνεται μόνο προς τους ειδικούς. Από την άλλη μεριά, οι Διαφωτιστές θεωρούσαν ότι μια τέτοια προσέγγιση της ιστορίας δεν επέτρεπε να γίνει κατανοητό *«το πνεύμα των καιρών και τα ήθη των λαών»* (Βολταίρος). Η τάση αυτή που αναπτύσσεται από τους Διαφωτιστές ανταποκρίνεται σύμφωνα με τον Francois Furet²¹ σε δύο εμμονές : πρώτον «στην εμμονή στο παρόν μέσω της διαμάχης Αρχαίων και Νεοτέρων, η οποία εκφράζει τη σκέψη ότι η κλασσική παιδεία δεν είναι παρελθόν αλλά παρόν και η ιστορία δεν είναι νέα αρχή αλλά πρόοδος» και δεύτερον στην εμμονή της φιλοσοφικής ιστορίας για τις απαρχές του έθνους. Πρόκειται για εκείνη την τάση που δίνει περιθώρια να την προσεγγίσουν περισσότεροι αναγνώστες σε αντίθεση με τους Αναγεννησιακούς, καθώς η γραφή τους είναι μια αφήγηση μεγάλη, καλογραμμένη και οργανωμένη.

Οι ιστορικοί των ακαδημιών του 18^{ου} αιώνα, και ιδιαίτερα το Πανεπιστήμιο Göttingen (ιδρύθηκε το 1737), αν και συνδυάζουν την κριτική εξέταση των μαρτυριών και την ανασύνθεση μιας σειράς γεγονότων μέσω της αφήγησης, κύριο μέλημα τους δεν ήταν η συγγραφή ιστορίας αλλά η έκδοση κειμένων. Αναμφισβήτητα

---

²¹ Thuillier-Tulard. ό.π., σ. 22-23.

πραγματοποιείται ένα είδος ανασχηματισμού στο χώρο της ιστοριογραφίας με έντονο επιστημονικό προσανατολισμό. Ο Ίγκερς θα σημειώσει χαρακτηριστικά:

«Οι ιστορικοί του Göttingen- ο Gatterer, ο Schlözer και, με διαφορά μιας γενιάς, ο Ludwig Heeren- επιδίωξαν να εξισορροπήσουν την ανάλυση των κοινωνικών δομών και την αφήγηση των γεγονότων.[...]Θέλησαν να γράψουν μια ιστορία που θα προσέγγιζε το παρελθόν «συγχρονικά», λαμβάνοντας δηλαδή υπ' όψιν τους τις δομές των κοινωνιών στη δεδομένη ιστορική στιγμή και συγκρίνοντας τις μεταξύ τους, ενώ την ίδια στιγμή θα το αντιμετώπιζαν και «διαχρονικά», θα παρακολουθούσαν δηλαδή τη συνεχή πορεία αλληλοσυνδεόμενων γεγονότων σε σχέση με κάποιο επιλεγμένο θέμα».²²

Σε ένα γενικό πλαίσιο, η δουλειά αυτών των ιστορικών για τα δεδομένα εκείνης της εποχής ήταν προχωρημένη. Η απόλυτη άρνηση τους για εισαγωγή μιας υπεραπλουστευτικής αντίληψης για την ιστορική αντικειμενικότητα, η παραδοχή ότι τα γεγονότα από μόνα τους δεν αποτελούν ιστορία και η κριτική των κειμένων συνοψίζουν τα βασικά χαρακτηριστικά των ιστορικών του Πανεπιστημίου Göttingen. Μια από τις πρωτοποριακές μεθόδους που εφαρμόστηκε στο Göttingen ήταν η νέα επιστήμη της Στατιστικής. Η μελέτη των διάφορων δεδομένων που ήταν απαραίτητα για την συγγραφή της ιστορίας όπως στοιχεία για τον πληθυσμό και για την εμπορική και βιομηχανική δραστηριότητα, προσέφεραν την απαραίτητη στερεή βάση. Η ειδοποιός διαφορά της χρήσης της Στατιστικής στους ιστορικούς του Göttingen από εκείνη της σχολής των Annales (θα γίνει αναφορά αργότερα) είναι ότι αυτή η επιστήμη δεν έλαβε την μορφή αριθμών αλλά την περιγραφή της κοινωνίας με ποσοτικούς όρους. Εντούτοις όμως δεν κατάφεραν να εκμεταλλευτούν το πλήθος των δεδομένων και κατ' επέκταση να φτάσουν σε μια ολοκληρωμένη ιστορική αφήγηση.

Η ιστορική αφήγηση του 19^{ου} αιώνα

Από τον 19^ο αιώνα και έπειτα η ιστορία παύει να αποτελεί «ενασχόληση των πολυμαθών» και καταβάλλεται προσπάθεια να γίνει γνωστικός κλάδος που θα θεωρεί τον εαυτό της ως επιστήμη. Αυτή η προσπάθεια δικαιολογείται, διότι, μελετώντας το

²² Γκέοργκ Ίγκερς, *Νέες κατευθύνσεις στην ευρωπαϊκή ιστοριογραφία*, μετ. Βασίλης Οικονομίδης, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1991, σ. 25.

γενικότερο κοινωνικό-οικονομικό πλαίσιο της εποχής, εντοπίζουμε αλλαγές στην υφή της κοινωνίας του Δυτικού κόσμου (τεχνολογική ανάπτυξη, εμφάνιση τάξεων και λαών στο πολιτικό προσκήνιο). Παρατηρείται δηλαδή μια μεταμόρφωση της ομάδας των ιστορικών που αντανακλά τη μεταβαλλόμενη πολιτική ατμόσφαιρα της εποχής.

Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα και στο γερμανικό διαφωτιστικό χώρο κυριαρχεί το αίτημα για μια θέση της ιστορίας στο Πάνθεο των Επιστημών. Αυτό οδήγησε την «επιστημονική» ιστορία του 19^{ου} αιώνα στην ανάγκη να πατήσει σε στερεή μεθοδολογική βάση. Η Ιστορία, από την μία μεριά μελετάται σε θεσμικό πλαίσιο, αποκτά διεπιστημονικό χαρακτήρα και ανάγεται σε επαγγελματικό κλάδο, και, από την άλλη μεριά, ο ιστορικός αρχίζει να κάνει την είσοδο του στα πανεπιστήμια ως επιστήμονας. Οι ιστορικοί, παρά το γεγονός ότι διαιρέθηκαν βαθιά από τις διαφορετικές οπτικές και παραδόσεις τους, κατάφεραν να ορίσουν με μεγαλύτερη αυστηρότητα τις μεθόδους τους. Τα σημεία σύγκλισης των διαφορετικών ιστορικών κύκλων ανέδειξαν το ρόλο που ασκούν μια σειρά παραγόντων όπως θεωριών, απόψεων και ερευνητικών μοντέλων στην ιστορική αφήγηση.

Η θεωρία και η μέθοδος έρευνας που αναπτύχθηκε το 19^ο αιώνα στον χώρο της ιστορίας χαρακτηρίστηκε ως *Ιστορισμός* και λειτούργησε ως αντίδραση στη θεωρία του *θετικισμού*. Για τον *Ιστορισμό*, κεντρικής σημασίας είναι η επιλογή και ο τρόπος μελέτης πηγών, όπου δίνεται μεγάλη βαρύτητα καθώς τα κρατικά αρχεία χρησιμοποιούνται σαν φορείς της ιστορικής αλήθειας, μέσω των οποίων αναδεικνύεται η Διπλωματική Ιστορία, το θέμα της εξουσίας και οι εξέχουσες προσωπικότητες. Ο λόγος της επιμονής τους στις πηγές δικαιολογείται από τη βασική θέση τους σύμφωνα με την οποία η κατανόηση των ανθρωπίνων πραγμάτων πρέπει να γίνει μέσα από μία εξέταση του πλαισίου στο οποίο γεννήθηκαν και εμφανίστηκαν καθώς και του πως αναπτύχθηκαν με το πέρασμα του χρόνου.

Κατά το 19^ο αιώνα λοιπόν εμφανίζεται η νέα επιστημονική σχολή, η οποία γεννήθηκε στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου με βασικό της εκπρόσωπο τον Leopold von Ranke (1795 –1886). Ο Ranke ανέτρεψε την ιστορία του Μεσαίωνα που αναπτυσσόταν μέσα σε θρησκευτικά συμφραζόμενα, καθώς τα περισσότερα κείμενα γράφονταν από μοναχούς. Το ενδιαφέρον της ιστορίας, που μέχρι τότε ήταν καθαρά θρησκευτικό και εκκλησιαστικό, μετατοπίζεται προς την διπλωματία. Ο Ranke αντιλαμβανόταν την Ιστορία, αποκλειστικά ως *διπλωματική Ιστορία*, μια πολιτική

Ιστορία που αναδεικνύει ισχυρά πολιτικά πρόσωπα κι όχι τα ευρύτερα κοινωνικά στρώματα. Ο Ranke, όπως και οι υπόλοιποι υποστηρικτές της ερμηνευτικής παράδοσης, αντιτάχθηκε στη συγγραφή μιας ιστορίας βασισμένη σε θεωρητικές γενικεύσεις, καθώς μια τέτοιου είδους προσέγγιση αποτελούσε εμπόδιο στο έργο των ιστορικών που ήταν η ανακάλυψη της μοναδικότητας κάθε ιστορικού γεγονότος και η παρουσίαση της σε αφηγηματική μορφή. Να αναφέρουμε επίσης και την πολύ γνωστή φράση του Ranke στο χώρο των ιστορικών, ο οποίος τόνισε ότι στη μελέτη της ιστορίας επιθυμεί να δείξει «*πώς ακριβώς συνέβησαν τα πράγματα*». Η περίφημη αυτή φράση παρερμηνεύτηκε όμως αφού ολόκληρο το χωρίο από το οποίο η φράση αυτή είναι παρμένη, έχει ως εξής: «*Ανέθεσαν στην ιστορία το αξίωμα να κρίνει το παρελθόν, να διδάσκει τον κόσμο για μελλοντικούς χρόνους· τέτοιο υψηλό αξίωμα δεν φιλοδοξεί η προσπάθεια μου αυτή· θέλει απλώς να δείξει, πώς ακριβώς υπήρξαν (τα πράγματα)*».

Χαρακτηριστικό της ιστορικής σχολής του 19^{ου} αιώνα, και στο οποίο διακρίνεται μια επιμονή των ιστορικών, είναι η *κριτική χρήση της μαρτυρίας* με σκοπό την κατασκευή μιας ενιαίας ιστορικής αφήγησης. Η κριτική, στην οποία έθεταν τις πηγές για να τις αξιολογήσουν ως προς την γνησιότητα και την αντικειμενικότητα τους, γινόταν άλλοτε με εσωτερικές και άλλοτε με εξωτερικές τεχνικές. Οι ιστορικοί που συναποτελούσαν τη νέα σχολή είχαν υιοθετήσει την άποψη ότι η εξέταση ενός ιστορικού γεγονότος προϋποθέτει την ανάλυση των αντίστοιχων πηγών και ιδιαίτερα των πρωτογενών πηγών.²³ Εκτός από το ενδιαφέρον που δινόταν στις πρωτογενείς πηγές, μεγάλη έμφαση δόθηκε στα κρατικά αρχεία που διαμορφώνουν την Πολιτική Ιστορία. «*Πολιτική Ιστορία είναι η κατ' εξοχή ιστορία της εξουσίας, περιβεβλημένη των νομικών σχημάτων του κράτους και των αμέσως συνδεόμενων μαζί του κλάδων του πολιτισμού, του δημοσίου δηλαδή δικαίου, της οικονομίας, των κοινωνικών αγώνων και θεσμών*»²⁴. Αξιοσημείωτο μάλιστα είναι ότι Ranke ίδρυσε το πρώτο «Σεμινάριο» (1840) που λειτουργούσε σαν ιστορικό εργαστήριο και στο οποίο καθηγητές και σπουδαστές μελετούσαν εξονυχιστικά τις πηγές.

Η γερμανική αυτή επιστημονική σχολή κατέφυγε στην χρήση της ερμηνευτικής μεθόδου. Αυτού του είδους μάλιστα η ιστορική μέθοδος είχε σαν αποτέλεσμα να

²³ Στο χώρο της σύγχρονης ιστορίας, κατά τον Ranke, πρωτογενείς πηγές είναι «*τα απομνημονεύματα, τα ημερολόγια, οι επιστολές, οι αναφορές πρέσβων και οι αυθεντικές διηγήσεις των αυτόπτων μαρτύρων*». Ίγκερς, ό.π., σ. 27.

²⁴ Νίκος Σβορώνος, *Ανάλεκτα Νεοελληνικής Ιστορίας και Ιστοριογραφίας*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1982, σ. 36.

αφήσει ανοιχτά πεδία για να εισχωρήσει στην Ιστορία και μια σειρά επιστημών όπως η πολιτική οικονομία, η φιλοσοφία, η νομική, η λογοτεχνία, η μελέτη της τέχνης και η γλωσσολογία. Οι υποστηρικτές της ερμηνευτικής μεθόδου αντιλαμβάνονταν την ιστορία ως ένα σύνολο «ατομικότητων» που στην κάθε μια τους μπορούμε να εντοπίσουμε το δικό της νόημα και την δική του δομή, δηλαδή την αντιλαμβάνονταν ως εργαλείο για την ορθή κατανόηση των κειμένων, μέσω των οποίων θα εντόπιζαν τα κίνητρα των ιστορικών υποκειμένων.

«Ωστόσο μπορούμε να δούμε τη σημασία των γεγονότων μόνο εν μέρει στο κόσμο των αισθήσεων. Τα υπόλοιπα πρέπει να τα συμπληρώσουμε με τη διαίσθηση, τα λογικά πορίσματα και τις εικασίες. Μπορεί λοιπόν ο ιστορικός να ξεκινάει από τις συγκεκριμένες εκδηλώσεις του ιστορικού γεγονότος, στόχος του όμως δεν είναι η συλλογή στοιχείων»²⁵.

Το μοντέλο της επιστημονικής θεωρίας του Ranke δίνει έμφαση στη μελέτη των επώνυμων ατόμων και των πράξεων των μεγάλων προσωπικοτήτων. Τα δρώντα υποκείμενα αντιπροσωπεύονται από την πολιτική και στρατιωτική εξουσία και αποσιωπούνται οι πράξεις των καθημερινών ανθρώπων. Οι μονάρχες, οι πολιτικές και στρατιωτικές προσωπικότητες και τα ανώτερα ιεραρχικά μέλη ομάδων συνιστούσαν για τον Ranke τα δρώντα υποκείμενα. Οι ιστορικοί αυτοί της σχολής δεν θεωρούν ότι πρέπει να αναλύουν όλους εκείνους τους οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες που συνδέονται με τις πολιτικές υποθέσεις. Αντιθέτως, αντί να πραγματοποιήσουν κοινωνική ανάλυση περιορίζονται στην παρουσίαση των πολιτικών, διπλωματικών και στρατιωτικών θεμάτων μέσα από έναν συνεχή αφηγηματικό λόγο με κυρίαρχα χρονολογικά χαρακτηριστικά. Διαφαίνεται ότι στον Ιστορισμό ο ρόλος της προσωπικότητας και της Πολιτικής Ιστορίας ενισχύεται.

Ο γερμανικός χώρος της πολιτικής ασκεί στην επιστημονική σχολή μεγάλη επιρροή και με την σειρά της η ιστορική επιστήμη αποκτά ιδεολογικό χαρακτήρα και πολιτική λειτουργία. Μια ιστορία που ασχολείται με κρατικές πράξεις και εκκλησιαστικά ζητήματα δεν μπορεί παρά να είναι προς όφελος εθνικιστικών και εσωτερικών πολιτικών στόχων. Είναι γεγονός ότι μία από τις βασικές απόψεις του Ranke είναι ότι το γραφειοκρατικό κράτος αντιπροσώπευε τα συμφέροντα του

---

²⁵ Ο.π., σ. 30.

συνόλου. Μέσα από αυτό το έντονο ενδιαφέρον που επιδεικνύει στις διπλωματικές υποθέσεις φανερώνεται και η βασική του πολιτική φιλοσοφία, κατά την οποία τα κράτη θεωρούνται «πνευματικές οντότητες», «θεϊκές ιδέες» που διέπονται από ιδιαίτερες, δικές τους εξελικτικές αρχές και δεν επηρεάζονται από εξωτερικούς παράγοντες.

Η ιστορία εκείνη την περίοδο χρησιμοποιήθηκε για να καταπνίξει οποιαδήποτε απόπειρα επαναστατικής μεταβολής, να διατηρήσει την εξουσία του μοναρχικού καθεστώτος με την κυβερνούσα γραφειοκρατία και να συμβάλει στην καπιταλιστική ανάπτυξη μέσα στους καθιερωμένους θεσμούς χωρίς παραχωρήσεις στα μεσαία στρώματα. Ο Ranke ήταν υποστηρικτής της άποψης ότι το κράτος στέκεται πάνω από τα κοινωνικά και οικονομικά συμφέροντα και ήταν οραματιστής της παλιάς ευρωπαϊκής τάξης των συντηρητικών μοναρχικών καθεστώτων. Η βάση της ιστορικής επιστήμης είχε καθαρά θρησκευτικό, εθνικιστικό και δυναστικό χαρακτήρα που παρέπεμπε σε μια μοναρχική τάξη.

Ο λόγος που κρίνεται απαραίτητη η αναφορά της δράσης της γερμανικής επιστημονικής σχολής του Ranke είναι η βαθιά πίστη της ότι η μόνη μορφή ιστορικής έκθεσης είναι η ιστορική αφήγηση. Ο αφηγηματικός λόγος είναι ο μοναδικός τρόπος για να παρουσιαστούν τα πολιτικά γεγονότα μέσα από την ανάλυση των μαρτυριών και των επίσημων αναφορών και εγγράφων. Στα έργα εκείνης της περιόδου διακρίνουμε έναν εκλεπτυσμένο γραπτό λόγο με ρητορική ποιότητα και φιλολογικά χαρίσματα. Κατά τον Ranke η ιστορία είναι αφήγηση και συγκεκριμένα η πιστή αφήγηση γεγονότων καθώς και ο τρόπος που διαρθρώνεται, καθορίζεται από τη χρονολογική διαδοχή των γεγονότων. Άλλωστε οι ιστορικοί της συγκεκριμένης σχολής δέχονταν την μονοδιάστατη, διαχρονική αντίληψη του χρόνου, γιατί η χρονική πραγματικότητα και η χρονική διαδοχή καθόριζαν τη δομή της ιστορικής γραφής. Η συγγραφή της ιστορίας ισοδυναμούσε με συγγραφή μιας γεγονοτολογικής ή συμβαντολογικής ιστορίας μέσα από φιλολογική προσέγγιση. Ο Ranke επιθυμούσε μια ιστορία των γεγονότων και η οποία δεν ενδιαφέρεται για την μάζα αλλά για τους ισχυρούς ανθρώπους.

Κατά την διάρκεια του 19^{ου} αιώνα θα μπορούσαμε να πούμε ότι τίθενται οι βάσεις για τον τρόπο δουλειάς των ιστορικών καθώς η ιστορία συγκροτείται ως επαγγελματικός κλάδος. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τις κινήσεις δημιουργίας καινούργιων επιστημονικών εδρών, σεμιναρίων, ινστιτούτων, έκδοσης περιοδικών καθώς ενίσχυσης βιβλιοθηκών. Τα βασικά λοιπόν σημεία της θεωρίας του θεμελιωτή

του Ιστορισμού, του Ranke συνοψίζονται ως εξής: τα ιστορικά γεγονότα διακρίνονται από αλληλουχία και συγκεκριμένα την ιστορία την αντιλαμβάνεται σαν ένα λογικό οικοδόμημα ιστορικών γεγονότων με χρονική σύνδεση, σημαντικές θεωρούνται οι ηγετικές προσωπικότητες καθώς επίσης έμφαση δίνεται στην μοναδικότητα του ιστορικού γεγονότος και την ανάδειξη της πολιτικής ιστορίας. Επιπρόσθετα, να επισημάνουμε ότι μια βασική παράμετρος της σκέψης που εξέφραζε αυτή η Σχολή ήταν μια ιδεαλιστική αισιοδοξία για την ανθρώπινη φύση αλλά και για το μέλλον του ευρωπαϊκού πολιτισμού.

Επίσης να τονίσουμε ότι αν και η μέθοδος του Ranke -ιδιαίτερα κατά το τελευταίο τρίτο του 19^{ου} αιώνα- επικράτησε σε πανευρωπαϊκό επίπεδο συναντάμε και άλλα μοντέλα επιστημονικής έρευνας. Το μοντέλο αυτό όμως παράκμασε στα μέσα του 20^{ου} αιώνα και οι λόγοι θα πρέπει να αναζητηθούν όχι στην επιθυμία για αλλαγή αντίληψης της ιστορικής επιστήμης αλλά στην αλλαγή προσανατολισμού επιστημονικών μοντέλων. Ουσιαστικά δηλαδή άρχισαν να αμφισβητούν την ιστορική επιστήμη με τον τρόπο που ασκήθηκε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα οι ιστορικοί θεώρησαν ανεπαρκείς τις προσεγγίσεις της γερμανικής σχολής ως προς τον τρόπο αντιμετώπισης της ιστορίας ως μια ευθύγραμμη ιστορική εξέλιξη και κυρίως από τον διαχωρισμό της από την ιστορία της κοινωνίας και του πολιτισμού. Πολλοί μάλιστα χαρακτήρισαν την ιστορία του 19^{ου} αιώνα ως προεπιστημονική και ως «ελαφριά ιστοριούλα».

Η Σχολή των Annales

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα ασκήθηκε έντονη κριτική στην ιστορία της επιστημονικής σχολής του Ranke και ιδιαίτερα στον ελιτισμό της και την ενασχόληση της μόνο με την πολιτική. Κάτω από αυτές τις συνθήκες κάνουν την εμφάνιση τους νέες τάσεις στην επιστήμη της ιστορίας, προσανατολισμένες σε μια συγκριτική, κοινωνική και πολιτισμική ιστορία, στην οποία τονίζεται η ανάγκη μελέτης της ζωής των μαζών. Η αρχή αλλαγής προσανατολισμού σηματοδοτείται με την σχολή των Annales. Η σχολή των Annales εισάγει μια νέα προσέγγιση της ιστορίας που στηρίζεται και στις άλλες επιστήμες (κυρίως τις ανθρωπιστικές), καθώς επίσης αποκόβεται από την προηγούμενη προσέγγιση που ακολουθούσε η σχολή του Ranke, υποβαθμίζοντας την αφηγηματική μορφή στην ιστοριογραφία.

Είναι γεγονός ότι πολλοί μελετητές ταυτίζουν τη σχολή των Annales με την ίδρυση του περιοδικού “Χρονικά οικονομικής και κοινωνικής ιστορίας” (*Annales d'histoire économique et sociale*) το 1929. Η πραγματική αρχή της σχολής όμως την εντοπίζουμε τρεις δεκαετίες περίπου νωρίτερα όταν ο Henri Berg εξέδωσε την “Επιθεώρηση Ιστορικής Σύνθεσης”. Αυτή η επιθεώρηση θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως αντίδραση στην γεγονотоλογική ιστοριογραφία του 19^{ου} αιώνα της Γερμανίας και η σχολή των Annales ως μια νέα αφετηρία στο χώρο της ιστοριογραφίας.

Καθοριστική προσωπικότητα στην ιστορία των Annales είναι ο David Émile Durkheim (1858 – 1917) ο οποίος χαρακτηρίζεται ως πνευματικός πατέρας και ο σημαντικότερος εκφραστής της θετικιστικής αντίληψης των κοινωνικών επιστημών. Συγκεκριμένα, ασχολήθηκε με τα «κοινωνικά γεγονότα» (social facts), όπως τα όρισε ο ίδιος, δηλαδή με συγκεκριμένους τύπους κοινωνικής συμπεριφοράς που αντανακλούν τα τυπικά γνωρίσματα της κοινωνίας, καθώς θεωρούσε ότι η κοινωνία εκδηλώνεται με συγκεκριμένες μορφές και ότι η κατανόηση του ατόμου είναι εφικτή μόνο στο περίγυρο μιας κοινωνίας. Με την μέθοδο που ακολούθησε ο Durkheim, η οποία βασίζεται στα ερωτήματα και τις υποθέσεις που θέτει ο ίδιος ο ιστορικός, υποστήριξε ότι έρχεται σε επαφή με την αντικειμενική πραγματικότητα της κοινωνίας.

Ο Lucien Febvre (1878-1956) διακρίνει στενή σχέση ανάμεσα στην *γεωγραφία* και την *ιστορία*, την οποία εκφράζει μέσα από το βιβλίο του «La terre et l'évolution humaine» (Η γη και η ανθρώπινη εξέλιξη-1922). Συγκεκριμένα, τονίζει ότι οι ιστορικοί «ενδιαφέρονται πια για τη συνολική ζωή των λαών, για τον υλικό και πνευματικό τους πολιτισμό, για τη συνολική εξέλιξη τους στις επιστήμες, τις τέχνες, τις πεποιθήσεις, τη βιομηχανία, το εμπόριο, τους κοινωνικούς διαχωρισμούς και τις κοινωνικές ομαδοποιήσεις»²⁶. Επίσης ήταν εκείνος που αναγνώρισε στην ιστορική έρευνα την σημασία των ψυχολογικών κινήτρων, των νοοτροπιών (mentalites) που ασκούν σημαντική επίδραση στην ανθρώπινη και κοινωνική συμπεριφορά.

Οι κοινές απόψεις του Marc Bloch και του Lucien Febvre τους οδήγησαν στην ίδρυση, το 1929, του περιοδικού Annales d'histoire économique et sociale. Είναι κοινά αποδεκτό ότι η δράση του περιοδικού χωρίζεται σε δύο περιόδους με διαφορετική ερευνητική μέθοδο η καθεμία. Ο διαχωρισμός αυτός μπορεί να γίνει από το 1929 που

---

²⁶ Τγκερς, ό.π., σ. 77.

αποτελεί την χρονολογία ίδρυσης του περιοδικού έως και το 1945. Η πρώτη περίοδος χαρακτηρίζεται από τον Le Roy Ladurie ως «δομική ιστορία με ποιοτικούς χαρακτήρες», ενώ η δεύτερη αρχίζει μετά το 1945, οπότε έρχεται στο προσκήνιο η «ποσοτική ιστορία των “conjunctures”²⁷ (συγκυριών)», χωρίς να αντικαθιστά πλήρως την παλαιότερη κατεύθυνση. Οι ιστορικοί αυτής της περιόδου υποστήριζαν την ανασύνθεση της κοινωνικής ιστορίας του 19^{ου} αιώνα με ποσοτικά όμως στοιχεία. Να αναφέρουμε ότι για την ποσοτική ιστορία σημαντική υπήρξε η επιρροή από την Γερμανική σχολή. Βέβαια, ο τρόπος αντίληψης της είχε μεγάλη απόσταση από τον αντίστοιχο της σχολής των Annales καθώς οι εκπρόσωποι της Γερμανικής σχολής κατανοούσαν την οικονομία ως τομέα της κρατικής πολιτικής και επομένως την ιστορία ως ιστορία της δημόσιας διοίκησης, του δικαίου και των θεσμών.

Η πρώτη περίοδος των Annales που αποκαλείται «*ιστορία των νοοτροπιών*», λειτούργησε σαν πεδίο συζητήσεων γύρω από τις νέες κατευθύνσεις στην κοινωνική ιστορία. Ως «*νοοτροπία*» μπορούμε να ορίσουμε το σύστημα πεποιθήσεων που χρησιμοποιούνται για να ερμηνεύσουν οι άνθρωποι την εμπειρία μιας κοινωνικής ομάδας ή διαφορετικά αυτό που παρουσιάζεται ως κοινή λογική σε ένα πολιτισμό. Η εξέταση των νοοτροπιών γίνεται σε συλλογική βάση και όχι σε ατομική. Ένα από τα πιο αξιόλογα έργα αυτής της περιόδου και το οποίο μας εισάγει στην έννοια της νοοτροπίας είναι «*Οι Θαυματουργοί βασιλιάδες*» (Les Rois thaumaturges) του Bloch που εξέδωσε το 1921. Στο βιβλίο αυτό καταπιάνεται με ένα πρόβλημα συλλογικής νοοτροπίας και συγκεκριμένα με την πεποίθηση ότι οι βασιλείς έχουν το θαυματουργικό χάρισμα να θεραπεύουν δια της αφής την ασθένεια της χελωνίας (μια πάθηση του δέρματος).

Βασικός στόχος των Annales την συγκεκριμένη περίοδο ήταν να γεφυρωθεί το χάσμα που υπήρχε ανάμεσα στις ιστορικές σπουδές και τις κοινωνικές και οικονομικές επιστήμες και για να γκρεμίσουν τα τείχη που υψώνονταν ανάμεσα τους, έδωσαν έμφαση στην αλληλεπίδραση της τεχνολογίας, της επιστήμης και των νοοτροπιών και διερεύνησαν και τις αγροτικές δομές. Θεώρησαν χρέος τους να σταματήσουν αυτόν τον διαχωρισμό που υφίστανται μεταξύ ιστορίας και κοινωνικών επιστημών έτσι ώστε να

²⁷Ο όρος “*conjunctures*”, με την έννοια αυτή δημιουργήθηκε από τους συνεργάτες των Annales και είναι δύσκολο να αποδοθεί. Τον έχουν δανειστεί από τις οικονομικές επιστήμες κι εμπεριέχει την έννοια της τάσης και του κύκλου. Ό.π., σ. 81.

αντιμετωπίζεται η ιστορία σαν «επιστήμη του ανθρώπου» που θα ασχολείται με τη δομή και τη δυναμική της ιστορικής ύπαρξης.

Η πρώτη περίοδος του περιοδικού επηρεάστηκε όμως και από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και αποδεικνύεται τόσο από τις διώξεις που υπέστη ο εβραϊκής καταγωγής Bloch όσο και από τον αναπροσανατολισμό των απόψεων των νεότερων Γάλλων διανοούμενων. Να επισημάνουμε ότι το 1946 τα *Annales* μετονομάστηκαν σε *Annales Économies, Sociétés, Civilisations* (Χρονικά, οικονομίες, κοινωνίες, πολιτισμοί) και, από το 1947, η εξέλιξη του συνδέθηκε στενά με ένα εκπαιδευτικό ίδρυμα: το Έκτο Τμήμα της *Ecole pratique des Hautes études*, το οποίο χρησίμευσε ως κέντρο διεπιστημονικής διδασκαλίας και έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες.

Από την συνολική εικόνα των τευχών του περιοδικού εκείνης της περιόδου διαφαίνεται ένα έντονο ενδιαφέρον για τα πρώτα βήματα που κάνει η ποσοτική οικονομική ιστορία. «Σε κάθε ευκαιρία τονίζουν τη στενή σχέση που υφίσταται μεταξύ της οικονομικής και κοινωνικής ιστορίας και της ιστορίας των νοοτροπιών. Ενδιαφέρονται επίσης για τις επιχειρηματικές πρακτικές του πρώιμου καπιταλισμού όχι μόνο από οικονομικής σκοπιάς αλλά και σε συνάφεια με την ιστορία της συλλογικής συνείδησης».²⁸

Η δεύτερη περίοδος που αρχίζει ουσιαστικά μετά το 1945 χαρακτηρίζεται ως «ποσοτική ιστορία». Το έντονο ενδιαφέρον που είχε παρατηρηθεί κατά την δεκαετία του 1930 σχετικά με τους οικονομικούς κύκλους εντείνεται τις επόμενες δεκαετίες όπου εμφανίζεται η νέα ποσοτική ιστορία. Ουσιαστικά η δεύτερη περίοδος ξεκινά με το έργο του Fernand Braudel (μαθητής του Febvre), *La Méditerranée et le Monde Méditerranéen à l'Époque de Philippe* (Η Μεσόγειος και ο μεσογειακός κόσμος κατά την εποχή του Φιλίππου Β΄) που δημοσιεύτηκε το 1949. Με το έργο αυτό μεταβαίνουμε από την ιστορία των νοοτροπιών σε μια νέα ιστορία που δίνει έμφαση στις ποσοτικές πλευρές των δομών, οι οποίες θεωρούνται σχετικά ανεξάρτητες από την ανθρώπινη δραστηριότητα.

Η νέα ποσοτική ιστορία αναγνωρίζει τη σημασία της κριτικής προσέγγισης των πηγών καθώς και των ερωτημάτων που θέτει ο ίδιος ο ιστορικός κατά την διαδικασία της επεξεργασίας τους. Τα ερωτήματα που έθετε ο ιστορικός ήταν βασικές

---

²⁸ Ο.π., σ. 34.

προϋποθέσεις για την κατάκτηση της ιστορικής γνώσης. Οι ιστορικοί εκείνης της περιόδου ανέλυναν αρχικά τις πηγές τους με βάση τις υποθέσεις τους και με τη βοήθεια γενικεύσεων από το χώρο των κοινωνικών επιστημών κατέληγαν στην ιστορική ερμηνεία. Το είδος των πηγών που τους ενδιέφερε και εστίαζαν περισσότερο οι ιστορικοί της «Νέας Ιστορίας», εκτός από τις αφηγηματικές πηγές, ήταν οι «άγραφες» ιστορικές πηγές οι οποίες συμπεριλαμβάνουν τις κλιματικές και λοιπές περιβαλλοντικές επιδράσεις στην ιστορική εξέλιξη.

Στην νέα ποσοτική ιστορία επίσης, η συγγραφή της ιστορίας δεν είναι περιγραφική και δεν περιλαμβάνει την καταγραφή γεγονότων. Αντίθετα, έμφαση δίνεται σε συγκεκριμένα προβλήματα, η ανάλυση των οποίων γίνεται με κοινωνικές και οικονομικές διαδικασίες και με βάση τον εντοπισμό των αιτιακών σχέσεων μεταξύ των παραγόντων. Η μέθοδος που εφαρμόζεται αυτή την περίοδο στη σχολή των Annales είναι η μέθοδος *ιστορία-πρόβλημα* που αντικαθιστά πλήρως την προγενέστερη της που εκφραζόταν ως *ιστορία-αφήγηση* η οποία μας παραπέμπει στην γενικότερη κοινωνική και οικονομική κατάσταση του Ευρωπαϊκού Μεσοπολέμου.

Η ποσοτική οικονομική ιστορία του 1950 εστιάζει τόσο στις οικονομικές-ποσοτικές μεθόδους όσο και στις δημογραφικές. Ο δημογραφικός προσανατολισμός που διακρίνουμε εκείνη την περίοδο εντοπίζεται κυρίως στο ενδιαφέρον που εκφράζεται προς τη μελέτη των συγκεκριμένων ανθρωπίνων πράξεων, προσπαθώντας παράλληλα να αποφύγει τις καθαρές στατιστικές. *«Οι νέες δημογραφικές σπουδές συνεισέφεραν άμεσα τόσο στη θεωρία της οικονομικής ανάπτυξης όσο και στην εικόνα που έχουμε για την καθημερινή ζωή των μαζών, διότι βοήθησαν να αποκτήσουν σαφέστερη αντίληψη για αυτές τις ομάδες του πληθυσμού».*²⁹

Στόχος των εκπροσώπων της Σχολής των Annales ή Νέας Ιστορίας ήταν η αποκάλυψη των βαθύτερων δομών, την οποία πετυχαίνουν προχωρώντας πέρα από τα εμπειρικά ποσοτικά δεδομένα. Κατά την γνώμη τους, η ανθρώπινη συμπεριφορά πρέπει να κατανοηθεί μέσα στο πλαίσιο των δομών που την περιβάλλουν. Οι δομές όμως αυτές είναι βαθιές, υπόρρητες και για να τις «αγγίξουν» καλούνται να αποκρυπτογραφήσουν με κριτική διάθεση τις πηγές-μαρτυρίες, να τις συσχετίσουν με οικονομικά δεδομένα. Τονίζουν ότι μέσα από την ανάλυση των μαρτυριών θα ανακαλύψουν όλες αυτές τις

---

²⁹ Ο.π., σ. 90.

“ασυνειδήτες ή βαθύτερες δομές” που βρίσκονται κάτω από τους θεσμούς και εξασφαλίζουν τη συνοχή των κοινοτήτων και κοινωνιών.

Η ιστορία των *Annales d'histoire économique et sociale* έχει χωριστεί σε δύο περιόδους με βάση τις μεθοδολογικές κατευθύνσεις που ακολουθήθηκαν από τους ιστορικούς. Παρ’ όλα αυτά δεν μπορούμε να διαφοροποιήσουμε εύκολα τις δυο περιόδους, καθώς οι διαφορετικές οπτικές και προσεγγίσεις συμμερίζονται ορισμένες κοινές θέσεις: *δίνεται βαρύτητα στην ανάλυση των οικονομικών και κοινωνικών δομών και στις σχέσεις τους με την πολιτική εξουσία, τις νοοτροπίες και τις ιδέες.*

Ο λόγος είναι ότι η δουλειά των ιστορικών της σχολής των *Annales* και του Έκτου Τμήματος της *Ecole pratique des Hautes études* είναι σημαντική όχι μόνο ως προς το γεγονός ότι αποτελεί παρακαταθήκη στην ιστορία της ιστοριογραφίας αλλά προς την ποικιλία των μεθόδων που χρησιμοποιήθηκαν. Δεν πρέπει να λησμονείται επίσης και η πραγματική λειτουργία της σχολής των *Annales* που την αναγνωρίζουμε αν εξετάσουμε τη συνολική δουλειά των ιστορικών. Τα *Annales* αποτέλεσαν ένα διεθνές πεδίο συζήτησης, με βασικό τους προσανατολισμό τις μεθόδους των ιστορικών σπουδών και τη θέση της ιστορίας μέσα στο πλαίσιο των επιστημών του ανθρώπου.

Εν κατακλείδι, η σχολή των *Annales* αμφισβήτησε την μοναδικότητα του ιστορικού γεγονότος και αρνήθηκε την αντικειμενικότητα στην ιστορία και κατ’ επέκταση την Πολιτική Ιστορία, την οποία έθεσαν στο περιθώριο, μελέτησε τα συλλογικά μορφώματα και τις κοινωνικές ομάδες και το ρόλο που παίζουν, αναζήτησε τη διεπιστημονικότητα με σκοπό να αναιρεθεί ο διαχωρισμός μεταξύ Κοινωνικών επιστημών (πράγμα το οποίο γίνεται φανερό από τη συνεργασία με άλλες ανθρωπιστικές επιστήμες όπως η κοινωνιολογία, η εθνολογία, η γεωγραφία, η ψυχολογία, η ψυχανάλυση, η οικονομία, η λογοτεχνία), και μελέτησε τα φαινόμενα μέσα στο χρόνο και όχι στιγμιαία (σε αντίθεση με τον ιστορικισμό).

Θα πρέπει ακόμα να επισημάνουμε ότι η τρίτη γενιά των *Annales* (από το 1950 και εξής) ακολούθησε διαφορετικές κατευθύνσεις. Η παρακαταθήκη που κληροδοτήθηκε στους νέους ιστορικούς τους ανάγκασε να την προσαρμόσουν στις απαιτήσεις των καιρών. Η γενιά λοιπόν αυτή, κατά την δεκαετία του ’80 και του 90’, επέλεξε να θέσει μια διαχωριστική γραμμή με τον οικονομισμό και να στραφεί προς το πολιτικό γεγονός, τη δημόσια διοίκηση, το δίκαιο και τις πολιτικές ιδέες. Ανάμεσα

στους εκπροσώπους αυτής της γενιάς είναι ο Alain Besançon, ο François Furet, ο Emmanuel Le Roy Ladurie και ο Georges Duby.

Η επιστροφή της αφήγησης: Lawrence Stone

Τις προηγούμενες δεκαετίες και για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, η αφηγηματική λειτουργία είχε περιφρονηθεί από τους εκπροσώπους της ιστορικής επιστήμης. Ο Άγγλος ιστορικός Lawrence Stone παρατήρησε όμως ότι η έντονη αυτή αμφισβήτηση απέναντι στην αφήγηση είχε περιοριστεί και εντόπιζε μια επιστροφή των ιστορικών σε αυτή την μορφή ιστορίας. Θα υποστηρίζαμε λοιπόν ότι το διάσημο άρθρο του με τίτλο «*The revival of narrative: Reflections on a new old history*»³⁰, που δημοσιεύτηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1970, αποτελεί καθοριστικό σημείο επιρροής στην πορεία της ιστοριογραφίας. Αποδεχόμενος από την αρχή την αφήγηση ως την οργάνωση του υλικού σε μια χρονολογική διαδοχική σειρά και την εστίαση του περιεχομένου σε μία ενιαία συνεκτική αφήγηση με επιμέρους πλοκές, τονίζει το εξής:

«*Η αφήγηση είναι ένας τρόπος ιστορικής γραφής, αλλά είναι ένας τρόπος ο οποίος επίσης επηρεάζει και επηρεάζεται από το περιεχόμενο και τη μέθοδο. Το είδος της αφήγησης το οποίο έχω στο μυαλό μου δεν είναι εκείνο του απλού αρχαιοδίφη δημοσιογράφου ή χρονογράφου. Είναι αφήγηση κατευθυνόμενη από ορισμένες "έγκυες αρχές" το οποίο έχει ένα θέμα και ένα επιχείρημα*»

Ο Stone ανοίγοντας το πεδίο της συζήτησης φρόντισε από την αρχή να απευθύνει μια προειδοποίηση προς τους συναδέλφους του, ότι «*η ιστορία έχει πάντοτε πολλά καταλύματα και έτσι πρέπει να κάνει αν θέλει να ανθίσει στο μέλλον. Σε τελευταία ανάλυση, ο θρίαμβος ενός (ιστορικού) είδους ή σχολής οδηγεί πάντοτε στο στενό σεχταρισμό, στο ναρκισσισμό και στην αυτοκολακεία, στην καταφρόνια ή στην τυραννία απέναντι στους παρείσακτους, καθώς και σε άλλα δυσάρεστα και αυτοαναιρούμενα χαρακτηριστικά*». Για τον Stone, η μελέτη αυτή δεν αποβλέπει στην προβολή μιας

³⁰ Lawrence Stone, 'The revival of narrative: Reflections on a new old history', *Past and Present*, No. 85, (Nov. 1979), σσ. 3-24.

επανάστασης στο χώρο της Ιστορίας αλλά στην χαρτογράφηση των αλλαγών που παρατηρεί ότι λαμβάνουν χώρα.

Το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια ορισμένοι ιστορικοί, υποστηρικτές της παραδοσιακής αφήγησης, υιοθέτησαν το περιγραφικό τρόπο και έθεσαν νέα ερωτήματα μπορεί να αναζητηθεί, σύμφωνα με τον Stone, στην επιθυμία τους να πουν μια καλή ιστορία ή μάλλον στο να αποκαλύψουν τις ιδιορρυθμίες της προσωπικότητας και της εσωτερικότητας των πραγμάτων σε μια διαφορετική εποχή. Μάλιστα, ο λόγος που έχει καταδικαστεί κατά κάποιον τρόπο σε θάνατο η αφηγηματική ιστορία των γεγονότων και της ατομικής βιογραφίας και η αιτία της στροφής των «νέων ιστορικών» από τον αναλυτικό στο περιγραφικό τρόπο, γίνονται αντιληπτές από τον Stone ως *«μια μείζονος αλλαγή στη στάση για το τι είναι η κεντρική θεματική κατηγορία της ιστορίας»*. Το νέο ενδιαφέρον που παρατηρήθηκε προς την «καινούργια» αφήγηση και τους παλιούς τρόπους γραφής ιστορίας θα λέγαμε ότι συμπίπτει και με την παρακμή της αναλυτικής προσέγγισης η οποία είχε υπερισχύσει τα τελευταία 30 χρόνια. Σύμφωνα με αυτήν, το περιεχόμενο και το ύφος της ιστορικής έρευνας πρέπει να είναι αναλυτικό, γιατί μόνο έτσι θεωρούσαν ότι είναι δυνατή η οργάνωση και η παρουσίαση των δεδομένων και ότι η ίδια η φύση των δεδομένων είναι ποσοτική. Βέβαια, ο Stone υπογραμμίζει ότι οι «νέοι ιστορικοί» δεν αποφεύγουν την ανάλυση απλά δεν αποτελεί για αυτούς το μοναδικό σκελετό γύρω από τον οποίο το έργο τους είναι κατασκευασμένο. Να αναφέρουμε ακόμη ότι ο Stone κατατάσσει τους ιστορικούς σε τέσσερις ομάδες, στους παλιούς αφηγηματικούς ιστορικούς στους οποίους συμπεριλαμβάνονται οι πολιτικοί ιστορικοί και οι βιογράφοι, στους κλιόμετρες, οι οποίοι *«συνεχίζουν να δρουν όπως οι τοξικομανείς της στατιστικής»*, οι κοινωνικοί ιστορικοί, που αναλύουν απρόσωπες δομές και, τέλος, οι ιστορικοί της σκέψης οι οποίοι *«κυνηγούν ιδεώδη, αξίες, μυαλό, πρότυπα της στενής ανθρώπινης συμπεριφοράς»*.

Ο Stone εκτιμά ότι οι υψηλές προσδοκίες της ποσοτικοποίησης, παρά τα επιτεύγματα της, δεν εκπληρώθηκαν. Αναμφισβήτητα η μεθοδολογία της ποσοτικοποίησης έχει καθιερωθεί ως βασική μεθοδολογία σε πολλούς τομείς της ιστορικής έρευνας, έχει συντελέσει στη βελτίωση της ποιότητας του ιστορικού λόγου λόγω της απαίτησης να γίνεται αναφορά του ακριβούς αριθμού και όχι μιας χαλαρής χρήσης των λέξεων καθώς και έχει βοηθήσει τη λογική δύναμη και την πειστικότητα του ιστορικού επιχειρήματος. Παρόλα αυτά όμως, όλα αυτά τα χρόνια της έρευνας

δημιούργησαν περισσότερα ερωτηματικά, καθώς έθεταν πολλά ερωτήματα σχετικά την ιστορική δημογραφία αλλά ήταν αδύναμοι τελικά να απαντήσουν στο βασικό ερώτημα, το «γιατί». Άρχισε λοιπόν σταδιακά η απομυθοποίηση και η υποχώρηση του οικονομικού ντετερμινιστικού μοντέλου της ιστορικής εξήγησης, παρά το γεγονός ότι ο Ladurie ισχυρίστηκε κάποτε ότι *«Η Ιστορία που δεν είναι ποσοτική δεν μπορεί να ισχυρίζεται ότι είναι επιστημονική»*. Οι εκτιμήσεις αυτές μπορούν να συνοψιστούν στα εξής λόγια του Stone: *«ο οικονομικός ή δημογραφικός ντετερμινισμός έχει καταρρεύσει ενόψει των νέων αποδεικτικών στοιχείων, όχι όμως πλήρως, γιατί εμπνευσμένα ντετερμινιστικά μοντέλα βασισμένα στην πολιτική, τη ψυχολογία ή το πολιτισμό έχουν πάρει τη θέση του»*, καθώς επίσης και ότι *«η ποσοτική μεθοδολογία έχει αποδείξει ότι έχει μια αρκετά αδύναμη πένα, η οποία μπορεί να απαντήσει μόνο σε ένα περιορισμένο αριθμό προβλημάτων»*.

Όλοι αυτοί οι προβληματισμοί και η απογοήτευση από τις προηγούμενες ιστορικές τάσεις οδήγησαν τους ιστορικούς να αναζητήσουν άλλου είδους μεθόδους που θα τους διευκόλυναν στην διαδικασία διερεύνησης του παρελθόντος και κυρίως στην προσπάθεια τους να ανακαλύψουν τι συνέβαινε μέσα στα “κεφάλια” των ανθρώπων του παρελθόντος.

«Τα ερωτήματα που ζητήθηκαν από τους «νέους ιστορικούς» είναι εκείνα που μας απασχολούν όλους σήμερα: η φύση της εξουσίας, η αυθεντία της χαρισματικής ηγεσίας, η σχέση των πολιτικών οργάνων με τα κοινωνικά πρότυπα και τις αξίες, οι συμπεριφορές σχετικά με την νεολαία, τη μεγάλη ηλικία, το θάνατο, το φύλο, το γάμο και τη συμβίωση, τη γέννηση, την αντισύλληψη και την άμβλωση, την εργασία, τη ψυχαγωγία και την επιδεικτική κατανάλωση, η σχέση της θρησκείας, επιστήμης και μαγείας ως επεξηγηματικά μοντέλα της πραγματικότητας, η αντοχή και η κατεύθυνση των συναισθημάτων αγάπης, φόβου, πόθου και μίσους».

Τα παραπάνω λοιπόν ερωτήματα γεννούν την ανάγκη της αναβίωσης της αφήγησης και της αντικατάστασης της κοινωνιολογίας και της ποσοτικοποίησης από την ανθρωπολογία, δηλαδή για να απαντηθούν αυτού του είδους τα ερωτήματα οι «νέοι ιστορικοί» καλούνται να στραφούν προς την ανθρωπολογία. Η αλλαγή στο περιεχόμενο της ιστορίας που προκαλούν τα νέα ερωτήματα μετατοπίζουν συνεπώς το ενδιαφέρον

σε άλλους είδους θέματα όπως τα συναισθήματα, οι συγκινήσεις, τα πρότυπα, οι αξίες του πνεύματος. Ανάμεσα στα αίτια αλλαγής κατεύθυνσης των ιστορικών, ο Stone συμπεριλαμβάνει και τη σημαντική επιρροή που άσκησε ο τομέας της ψυχολογίας. Επίσης, εντοπίζει και μια άλλη αιτία επιστροφής των ιστορικών στην αφήγηση, λέγοντας ότι:

«Μοιάζει να είναι μια επιθυμία να κάνουν τα ευρήματα τους προσβάσιμα για ακόμη μια φορά σε ένα ευφρές αλλά μη ειδικό αναγνωστικό κοινό, που είναι πρόθυμο να μάθει ποιες είναι αυτές οι καινοτόμες νέες μέθοδοι ερωτημάτων και τα δεδομένα που έχουν ανακαλύψει, αλλά δεν είναι ικανό να χωνέψει στατιστικούς, στεγνούς πίνακες».

Όλοι λοιπόν οι παραπάνω λόγοι οδήγησαν τους «νέους ιστορικούς» να στραφούν ή καλύτερα να επιστρέψουν στην χρήση της αφήγησης. Ο Stone εντοπίζει ανάμεσα στην παραδοσιακή αφήγηση και την καινούργια αφήγηση πέντε διαφορές, επισημαίνοντας τα χαρακτηριστικά της καινούργιας αφήγησης που την διαφοροποιούν από την παλιά. Πρώτον, η καινούργια αφήγηση ασχολείται με τους απλούς ανθρώπους, «με τις ζωές και τα συναισθήματα και τις συμπεριφορές των φτωχών και αφανών» και όχι με τις μεγάλες προσωπικότητες και τους ισχυρούς όπως η παραδοσιακή αφήγηση. Η αφήγηση χρησιμοποιείται για να μας μιλήσει για τα φλέγοντα ζητήματα του παρόντος και βασικό σημείο της αποτελεί η ενασχόληση με τις μάζες και όχι με την ελίτ και «τα κατορθώματα των νεκρών βασιλιάδων, προέδρων και στρατηγών», εστιάζοντας έτσι στον ίδιο τον άνθρωπο. Για τους ιστορικούς της καινούργιας αφήγησης ο άνθρωπος είναι «το λατομείο» τους και επιδιώκουν μέσα από μία λεπτομερή αφήγηση ενός επεισοδίου ή ενός γεγονότος να συνθέσουν μια αφήγηση που προσφέρει καλεί ανάγνωση και καλή αίσθηση. Δεύτερον, ο συνδυασμός και η εναλλαγή της ανάλυσης και της περιγραφής αποτελεί κεντρικό σημείο της καινούργιας αφήγησης καθώς «η ανάλυση παραμένει ουσιώδης στη μεθοδολογία τους». «Η έμμεση αφήγηση, δίνοντας πολλές λεπτομέρειες για ένα ή περισσότερα “συμβάντα” με βάση τη μαρτυρία των αυτόπτων μαρτύρων και των συμμετεχόντων, είναι σαφώς ένας τρόπος για να ανακτήσεις κάτι από τις εξωτερικές εκδηλώσεις της σκέψης». Στην περίπτωση αυτή, η αναλυτική διάταξη είναι από τη μία πλευρά απαραίτητη γιατί απαιτείται μια συστηματική ερμηνεία με επιστημονικό υπόβαθρο αλλά από την άλλη πλευρά μια διαδικασία

μελέτης της σκέψης είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί μόνο μέσα από «μη αναλυτικούς τρόπους γραφής Ιστορίας» και αυτοί δεν είναι άλλοι από την αφήγηση. Η νέα λοιπόν αφήγηση συνδυάζει την *ανάλυση* με την *περιγραφή*. Τρίτον, είναι ανοιχτή σε νέες ιστορικές πηγές οι οποίες πάντοτε υφίστανται εξέταση και μελέτη υπό την υποβολή ερωτήσεων για να συγκροτήσει την ερμηνεία της. Τέταρτον, ερευνά κυρίως το υποσυνείδητο των προσώπων χωρίς να προσκολλάται στα προφανή γεγονότα όπως η παραδοσιακή αφήγηση, λόγω κυρίως της επιρροής που ασκήθηκε από το μοντέρνο μυθιστόρημα και τις φροϋδικές ιδέες, δηλαδή «κάτω από την επιρροή των ανθρωπολόγων, προσπαθούν να χρησιμοποιήσουν τη συμπεριφορά για να αποκαλύψουν τη συμβολική σημασία». Πέμπτον, η καινούργια αφήγηση αφηγείται για να ρίξει φως στον εσωτερικό κόσμο του παρελθόντος ενός πολιτισμού ή μίας κοινωνίας χωρίς όμως η αφήγηση μιας ιστορίας ενός ατόμου ή ενός επεισοδίου να αποτελεί αυτοσκοπό, δηλαδή δεν αφηγείται προς χάρη του αφηγουμένου όπως η παραδοσιακή αφήγηση.

Εντούτοις, ο Stone διατηρεί μια επιφυλακτική στάση, κάτι που γίνεται φανερό από τις αναφορές του σε προβλήματα-παγίδες που ανακύπτουν μέσα από την χρήση της νέας ιστορικής αφήγησης. Συγκεκριμένα, οι υποστηρικτές της νέας αφήγησης έρχονται αντιμέτωποι με ένα «ευχάριστο» δίλημμα, δηλαδή να παρασυρθούν και να οδηγηθούν είτε στην έκδοση μιας αδύναμης επιστημονικής προσέγγισης ή αντίστοιχα στην υιοθέτηση μιας δυνατής επιστημονικής προσέγγισης. Επίσης, ο «νέος ιστορικός» όταν επιδιώκει να εξηγήσει τη σκέψη, κάνει χρήση ενός λεπτομερούς παραδείγματος. Στο σημείο αυτό, ο Stone θεωρεί ότι ανακύπτει ένα πρόβλημα από την μεριά του ιστορικού και συγκεκριμένα η αδυναμία του να διαχωρίσει το κανονικό παράδειγμα από το εκκεντρικό. Επίσης εμφανίζεται ένα ακόμη πρόβλημα σε επίπεδο ερμηνείας στην προσπάθεια του ιστορικού να εισέλθει στην ανθρώπινη σκέψη του παρελθόντος καθώς για να φτάσει σε αυτό το σημείο «θα χρειαστεί όλη την εργασία και την πείρα και την γνώση στην εφαρμογή της αναλυτικής ιστορίας της κοινωνίας, οικονομίας και πολιτισμού, ένα θέλει αυτός να παρέχει μια ευλογοφανή εξήγηση για μερικά από τα πολύ περίεργα πράγματα που αυτός είναι υπεύθυνος να βρει».

Ο Stone θα λέγαμε ότι διακρίνεται τόσο από μία σιγουριά, καθώς μας λέει «Αν είναι σωστή η διάγνωση μου, το κίνημα στην αφήγηση με τους νέους ιστορικούς σηματοδοτεί το τέλος μιας εποχής: το τέλος της προσπάθειας να παράγουν μια συνεκτική επιστημονική εξήγηση της αλλαγής του παρελθόντος» αλλά ταυτόχρονα και από μια

επιφύλαξη που την εντοπίζουμε στα εξής λόγια του: «Αυτό παραμένει ανοιχτό ερώτημα, για το αν η απροσδόκητη αναζωογόνηση του αφηγηματικού τρόπου από τόσους πολλούς επαγγελματίες της “νέας ιστορίας” θα αποδειχθεί ότι είναι κακό ή καλό πράγμα για το μέλλον του επαγγέλματος».

Η αφήγηση στον Ricoeur

Για την αναζήτηση των βασικών θέσεων του Ricoeur στο θέμα της αφήγησης στηριχτήκαμε στο βιβλίο του με τίτλο *«Η αφηγηματική λειτουργία»*. Το συγκεκριμένο βιβλίο είναι χωρισμένο σε δύο μέρη, στην αφηγηματική λειτουργία και τον αφηγηματικό χρόνο. Θα εστιάσουμε και θα μελετήσουμε κυρίως το πρώτο μέρος του βιβλίου του στο οποίο ο Ricoeur επιδιώκει να απαντήσει στο ερώτημα *«ποια είναι η λειτουργία της αφήγησης»*. Η έρευνα του αυτή επιχειρείται μέσα από την ανάλυση δύο διαφορετικών αλλά αλληλοσχετιζόμενων επιπέδων, αυτό της σημασίας-δομής και αυτό της αναφοράς. Πριν μελετήσουμε τα δύο αυτά επίπεδα από τη σκοπιά που τα προσεγγίζει ο Ricoeur, να επισημάνουμε ότι διακρίνει δύο τύπους αφήγησης: την αφήγηση που πραγματώνεται από τους ιστορικούς και αυτήν από τους μυθιστοριογράφους. Στην διαφοροποίηση όμως αυτή του αφηγηματικού λόγου εντοπίζει και ένα κοινό χαρακτηριστικό, την πράξη της αφήγησης και ότι και η Ιστορία αλλά και η μυθοπλασία αναφέρονται σε ένα βασικό γνώρισμα της ανθρώπινης ύπαρξης, που είναι η *«ιστορικότητα»*. Ο όρος *ιστορικότητα* *«(επι)σημαίνει το θεμελιώδες γεγονός ότι φτιάχνουμε Ιστορία, ότι είμαστε βυθισμένοι μέσα στην Ιστορία, ότι είμαστε ιστορικά όντα»*³¹.

Αρχικά, ο Ricoeur έχει στόχο να αποδείξει-διευκρινίζοντας εκ των προτέρων ότι δεν είναι μια εύκολη υπόθεση-την κοινή δομή μεταξύ της Ιστορίας και της μυθοπλασίας. Σε αυτήν την προσπάθεια κρίνει σκόπιμο να μελετήσει το κάθε τύπο αφήγησης αυτόνομα και στο πλαίσιο που αναπτύσσεται.

«Ο αφηγηματικός λόγος διακρίνεται λοιπόν στον “ιστορικό-εμπειρικό” και στο “μυθοπλαστικό”, και παρά το γεγονός ότι η “αξίωση πάνω στην αλήθεια” που

---

³¹ Ricoeur, ό.π., σ. 14.

προβάλλει ο πρώτος είναι ικανή να τους διαχωρίσει, όμως αυτά τα δύο είδη γειτνιάζουν πολύ περισσότερο από ότι ήθελε ο παλιός ή ο νέος θετικισμός»³².

Ως υποστηρικτής του μη αναγωγικού αφηγηματικού χαρακτήρα της αφήγησης κατακρίνει τον Carl Hempel ο οποίος δεν δέχεται την αφηγηματική διάσταση της Ιστορίας, τονίζοντας ότι η ιστορική εξήγηση είναι παρόμοια με τη φυσική εξήγηση καθώς μπορούμε να οδηγηθούμε μέσα από συγκεκριμένα στάδια μελέτης της Ιστορίας σε εξηγήσεις και κανονικότητες. Ο Ricoeur εντοπίζει όμως ότι ο Hempel στην επιχειρηματολογία του δεν λαμβάνει υπόψη και έναν τύπο λόγου που έχει ήδη μορφή αφηγηματική, αναφερόμενος στα γεγονότα που έχουν αποκτήσει ήδη ιστορική διάσταση και υπογραμμίζοντας ότι «θα μπορούσε κανείς πολύ εύκολα να αναγνωρίσει πως η φύση της εξήγησης είναι η ίδια στην Ιστορία όπως και στις φυσικές επιστήμες, και πως δεν υπάρχει λόγος σε αυτό το επίπεδο να αντιδιαστέλουμε την κατανόηση (*understanding*) από την εξήγηση (*explanation*). Αυτό που μας απασχολεί δεν εντοπίζεται στο αν η δομή της εξήγησης είναι διαφορετική, αλλά μάλλον σε ποιο τύπο λόγου λειτουργεί αυτή η εξηγητική δομή»³³ και για τον Ricoeur δεν είναι άλλος τύπος λόγου από τον αφηγηματικό.

Ο Ricoeur προσδίδει τον χαρακτηρισμό «ιστορικό» σε ένα γεγονός όταν αυτό αποτελεί μεν ένα αξιομελέτητο περιστατικό, αλλά παίζει ρόλο και στην ανάπτυξη της πλοκής της ιστορίας. Θεωρεί ότι μέσα από το αφηγηματικό τρόπο παρουσίασης της πλοκής της ιστορίας, που συμπεριλαμβάνει μια σειρά πράξεων και καταστάσεων, οδηγούμαστε στην κατάληξη της ιστορίας. Για να φτάσουμε όμως ως αναγνώστες σε αυτήν την κατάληξη, διασχίσουμε ουσιαστικά μια διαδρομή γεγονότων που δεν μας επέτρεπε από την αρχή να προβλέψουμε το τέλος της ιστορίας. Μάλιστα, μας παραπέμπει σε συγκεκριμένα είδη ιστοριών που καταλήγουμε μέσα από εξηγήσεις στο τέλος, όπως είναι ο σχηματισμός ή η διάσπαση μιας αυτοκρατορίας, η άνοδος ή η πτώση μιας τάξης ή ακόμα και ενός κοινωνικού κινήματος που κατατάσσει όλες αυτές τις ιστορίες στις ιστορίες-αφηγήσεις. Κατά τον Ricoeur, οι εξηγήσεις πρέπει να συνοφαινούνται με την αφήγηση καθώς ο ιστορικός παραθέτοντας όλες αυτές τις εξηγήσεις σκοπεύει να μας δώσει τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε όσο το δυνατόν καλύτερα

³² Σμυρναίος, ό.π., σ. 129.

³³ Ricoeur, ό.π., σ. 21.

την πλοκή της ιστορίας. Η παρουσίαση αυτή των απόψεων του Ricoeur αποτελεί και μια προσπάθεια να αντικρούσει τις απόψεις των ιστορικών που δεν αναγνωρίζουν τον αφηγηματικό χαρακτήρα της Ιστορίας, αλλά μόνο την μία διάσταση της, αυτή της χρονολογικής ακολουθίας γεγονότων.

Η αφηγηματική δραστηριότητα λοιπόν δεν αντιμετωπίζεται από τον Ricoeur απλουστευτικά. Ο Ricoeur προχωράει πιο πέρα και διακρίνει δύο διαστάσεις της αφήγησης. Πιο αναλυτικά, διακρίνει την *χρονολογική διάσταση* η οποία περιορίζεται μόνο στη διαδοχή των επεισοδίων μιας ιστορίας και μια *μη-χρονολογική διάσταση*, την οποία αποκαλεί *διαμορφωτική*, αναφερόμενος στην ικανότητα μας να αποσπούμε από μια διαδοχή γεγονότων μια μορφή. Την τελευταία αυτή διάσταση, ασπαζόμενος και τις θέσεις του Mink, την χαρακτηρίζει και ως *στοχαστική* γιατί επιτρέπει την ανάπτυξη της κρίσης μας πάνω στα γεγονότα μιας ιστορίας. Αναγνωρίζει και στα δύο είδη αφήγησης ομοιότητες στο επίπεδο της σημασίας οι οποίες προκύπτουν μέσα από την διακριτή ανάλυση των δύο αφηγήσεων.

Προσεγγίζοντας τον όρο «Ιστορία» μέσα από τις διαφορετικές ευρωπαϊκές γλώσσες-επισημαίνοντας ότι *«έχει μια διφαστούμενη σημασία που προκαλεί αμηχανία, επειδή έχει τη σημασία αυτού που πραγματικά συμβαίνει αλλά και της αφήγησης αυτών των γεγονότων»*- εντοπίζει την ύπαρξη μιας αλληλένδετης σχέσης μεταξύ της αφηγηματικής συγγραφής της Ιστορίας και στο ότι υπάρχουμε μέσα σε αυτήν, καταλήγοντας ότι η μορφή ζωής στην οποία ανήκει *«ο αφηγηματικός λόγος είναι αυτή η ίδια η ιστορική μας προϋπόθεση»*³⁴.

Η αληθινή Ιστορία και οι μυθοπλαστικές ιστορίες διαφέρουν στον τρόπο με τον οποίο αναφέρονται στον κόσμο της πράξης αλλά αποδεικνύει ότι όλες οι αφηγήσεις διατηρούν έναν βαθμό αναφορικότητας. Αυτή η άποψη δεν είναι εύκολα προσεγγίσιμη για τον λόγο ότι είναι βαθιά ριζωμένη η άποψη ότι η Ιστορία σχετίζεται μόνο με γεγονότα και δρώντα πρόσωπα της πραγματικότητας ενώ η μυθοπλαστική ιστορία έχει την «πολυτέλεια» να αναφέρεται και σε πλασματικά συμβάντα. Στην διαδικασία στην οποία καταφεύγει ο Ricoeur με σκοπό να αναδείξει την κοινή αναφορικότητα των δύο τύπων αφήγησης, στηρίζεται σε δύο βασικές θέσεις, πρώτον ότι η Ιστορία κρύβει αρκετή μυθοπλασία και δεύτερον ότι η μυθοπλασία είναι αρκετά μιμητική. Συμμερίζεται τις απόψεις των κριτικών της θετικιστικής αντίληψης της Ιστορίας,

³⁴ Ο.π., σ. 55.

σύμφωνα με τις οποίες δεν είναι εφικτό μέσα από την μελέτη των πηγών να προσεγγίσουμε την πραγματική διάσταση των γεγονότων. Φαίνεται ακόμη ότι είναι δεκτικός στις απόψεις που σχετίζονται με την μυθοπλαστική αναπαράσταση της πραγματικότητας, χωρίς βέβαια να αρνείται ότι η Ιστορία αποτελεί αναπαράσταση του πραγματικού κόσμου. Επίσης, αναδεικνύει τις απόψεις του White, το έργο του οποίου αποβλέπει στο να αναδείξει την αλληλεξάρτηση ανάμεσα στα έργα της μυθοπλασίας και στα ιστορικά έργα, δίνοντας μεγάλη έμφαση στην ενταγμένη μέσα στην πλοκή εξήγηση, καθώς μόνο σε ένα τέτοιο πλαίσιο θεωρεί ότι είναι δυνατόν να εξηγηθούν τα γεγονότα, σημειώνοντας ότι πάνω στην έννοια αυτή οι ιστορικοί έχουν σχηματίσει μια ιεραρχία οργανωτικών σχημάτων. Στην δεύτερη συνιστώσα της επιχειρηματολογίας του, ο Ricoeur προσπαθεί να δείξει ότι η μυθοπλασία και η αναπαράσταση της πραγματικότητας συνυπάρχουν ή διαφορετικά ότι η μυθοπλαστική αφήγηση είναι περισσότερο μιμητική. Έχοντας ως αφετηρία την Ποιητική του Αριστοτέλη και απώτερο στόχο να επιλύσει τον πρόβλημα με το αναφορικό επίπεδο των μυθοπλαστικών ιστοριών, υπογραμμίζει ότι χαρακτηριστικό αυτών των ιστοριών είναι η πρόθεση τους να προσφέρουν ένα διαφορετικό πρότυπο για την αντίληψη των πραγμάτων και ότι η μυθοπλασία αναφέρεται στην πραγματικότητα αλλά με στόχο να την αντιγράψει δημιουργικά. Θεωρεί λοιπόν ότι όχι μόνο η ιστορία ανοίγεται στην μυθοπλασία για να οικοδομήσει με μεγαλύτερη πληρότητα το αντικείμενο της, αλλά και η μυθοπλασία έχει επίσης μερίδιο στη ρεαλιστική πρόθεση της ιστορίας για αλήθεια και πραγματική αναπαράσταση.

Αναλύοντας στο έργο του τα δύο είδη αφήγησης, αυτό της Ιστορίας ως μυθοπλασίας και της μυθοπλασίας ως μίμησης, αποσκοπεί να αποδείξει ότι τα δύο αυτά, φαινομενικά τελείως διαφορετικά, είδη αφήγησης συναντιούνται στο σημείο αυτό που το αποκαλεί *βασική ιστορικότητα* της ανθρώπινης εμπειρίας. Ο Ricoeur εντοπίζοντας στις «αληθινές» ιστορίες του παρελθόντος την αποκάλυψη των κρυμμένων δυνατοτήτων του παρόντος τονίζει ότι μέσα από αυτή την διαδικασία η Ιστορία συμμετέχει στη μυθοπλασία. «*Η Ιστορία είναι και λογοτεχνικό τεχνούργημα (artefact) –και με αυτήν την έννοια είναι μυθοπλασία– αλλά και αναπαράσταση της πραγματικότητας*»²⁵. Διακρίνει και επισημαίνει την μιμητική διάσταση της μυθοπλασίας, η οποία δεν μας παραπέμπει πουθενά αλλού παρά μόνο στην

²⁵ Ο.π., σ. 65.

πραγματικότητα. Ταυτόχρονα όμως επισημαίνει ότι η διαφορά που υφίστανται μεταξύ αυτών των τύπων αφήγησης δεν αναιρείται. *Η αφηγηματικότητα συνιστά τον μοναδικό τρόπο φανέρωσης της ιστορικότητας της ανθρώπινης εμπειρίας.* Η πράξη της αφήγησης θεωρείται απαραίτητη στην ιστορική εμπειρία. Από την άλλη μεριά, μέσα από την αλληλεπίδραση των δύο τύπων αφήγησης συγκροτείται η αφηγηματικότητα. Ο Ricoeur επισημαίνει ότι «*ανήκουμε στη σφαίρα της ιστορικότητας ως αφηγητές ιστοριών, ως μυθιστοριογράφοι, ως ιστορικοί. Ανήκουμε στην Ιστορία πριν αφηγηθούμε ιστορίες ή γράψουμε Ιστορία*»³⁶.

«*Η εσωτερική ανάμειξη της πράξης της αφήγησης σ' αυτή την ίδια την ιστορική εμπειρία μπορεί να εξηγήσει γιατί η αμοιβαία αλληλενέργεια των δύο αφηγηματικών ειδών και των δύο τρόπων αναφοράς είναι απαραίτητη για να διαρθρωθεί αυτή η εμπειρία. Μόνον εφόσον καθένας από τους αφηγηματικούς τρόπους συμμετέχει στην προθετικότητα του άλλου, τότε μόνο είναι δυνατό οι αναφορές τους να συναντηθούν πάνω από την ιστορικότητα και μέσα στα πλαίσια της αμοιβαίας ανταλλαγής ανάμεσα στην Ιστορία και τη μυθοπλασία, ανάμεσα στους αντιτιθέμενους τρόπους της αναφοράς τους, είναι δυνατό η ιστορικότητα μας να φτάσει στη γλώσσα*»³⁷.

Ακόμη, ο Ricoeur επισημαίνει ότι αυτό που κινητοποιεί την ιστορική έρευνα είναι το ενδιαφέρον επικοινωνίας, το οποίο είναι αυτό που εξασφαλίζει το δεσμό ανάμεσα στην προθετικότητα της ιστορικής γνώσης και στην προθετικότητα της μυθοπλασίας.

«*Το απώτερο ενδιαφέρον μας όταν δημιουργούμε Ιστορία βρίσκεται στη διερεύνηση της σφαίρας επικοινωνίας μας. Το ενδιαφέρον αυτό εκφράζει την κατάσταση του ιστορικού ως ενός μέλους που ανήκει στον τομέα που αυτός μελετά. Κατά συνέπεια, κάθε διαδικασία-μέθοδος αντικειμενικοποίησης, αμφισβήτησης, δυσπιστίας-γενικά, δηλαδή, οτιδήποτε κάνει την Ιστορία μια μορφή μελέτης και έρευνας-απορρέει από το ενδιαφέρον για επικοινωνία*»³⁸.

Εν κατακλείδι, «ο Ricoeur ισχυρίζεται πως η αξία της αφήγησης δεν έγκειται μόνο στο να συνθέτει ότι βρίσκει από το παρελθόν, αλλά είναι χαρακτηριστικό ότι με την πράξη

³⁶ Ο.π., σ. 74.

³⁷ Ο.π., σ. 75.

³⁸ Ο.π., σ. 76.

της αφήγησης συγκροτείται και ερμηνεύεται το ίδιο το «εγώ», όπως επίσης και το «εμείς», φτιάχνεται δηλαδή μια «αφηγηματική ταυτότητα», η οποία μάλιστα είναι δημόσια. [...] η αφήγηση δεν είναι μια απλή και στεγνή χρονολογική διαδοχή, αλλά έχει ένα εκλεπτυσμένο «συνθετικό χαρακτήρα». Και η αφήγηση, αλλά και η παρακολούθηση μίας αφήγησης, προϋποθέτουν και γεννούν διαρκώς ένα στοχασμό πάνω στα γεγονότα, προσπαθώντας ακριβώς να διερευνήσουν και στην συνέχεια να συγκροτήσουν 'ολότητες με νόημα'³⁹.

---

³⁹ Σμυρνάιος, ό.π., σ. 131-132.

Β' ΜΕΡΟΣ

Η αφήγηση στην εκπαίδευση

Η εξιστόρηση ιστοριών αποτελεί μια θεμελιώδης δομή της ανθρώπινης εμπειρίας. Στην παρατήρηση αυτή άργησαν να καταλήξουν οι ιστορικοί οι οποίοι σταδιακά άρχισαν να ανακαλύπτουν τις αρετές της. Η σημασία της αφήγησης εντοπίζεται σε ένα ατομικό επίπεδο καθώς αποτελεί από μόνη της μια πράξη του ίδιου μας του μυαλού αλλά και σε ένα ευρύτερο επίπεδο.

«Επειδή ζούμε σε ομάδες, χρειαζόμαστε τρόπους να κατανοήσουμε τις πράξεις των άλλων. Αυτό απαιτεί μια γνωστική ανάλυση της πράξης στο κοινωνικό πλαίσιο της... Πράγματι οι αφηγήσεις είναι μια λύση σε ένα θεμελιώδες πρόβλημα στη ζωή... δημιουργώντας μια κατανοητή σειρά στις ανθρώπινες υποθέσεις» (Robinson and Hawpe, 1986)⁴⁰.

Ξεχωριστή όμως είναι και η σημασία των αφηγηματικών ιστοριών σε παιδαγωγικό επίπεδο, καθώς βοηθάει τα παιδιά ήδη από μικρή ηλικία να προχωρήσουν προς το δυσδιάβατο δρόμο της κατανόησης. Να αποσαφηνιστεί ότι οι ιστορίες των αφηγητών που είναι αρχικά αυτές των δασκάλων και οι ιστορίες των ακροατών που είναι αυτές των παιδιών δεν ταυτίζονται. Διαβάζοντας ένα κείμενο στο αναγνώστη δεν πρέπει να αναμένουμε ότι θα μεταβιβαστεί η γνώση καθώς δεν πρόκειται για μία απλή διαδικασία. Αντίθετα, την προσέγγιση τέτοιων κειμένων θα πρέπει να την αντιλαμβανόμαστε ως μια καινούργια προσωπική οικοδόμηση μέσα από τις οποίες θα επιδιώξουμε να δημιουργηθεί ένας συνεχής προσωπικός διαλογισμός.

Είναι γεγονός ότι η Ιστορία αποτελεί ένα από τα βασικά γνωστικά αντικείμενα που απαρτίζουν το εκπαιδευτικό πρόγραμμα των σχολείων τόσο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης όσο και της δευτεροβάθμιας. Αυτό που θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε σε αυτό το μέρος της εργασίας μας είναι τη συμβολή, όχι τόσο της Ιστορίας ως αυτοτελές γνωστικό αντικείμενο, όσο των ιστοριών-διηγημάτων μέσα από το μάθημα της Ιστορίας. Τα τελευταία χρόνια υποστηρίζεται ότι μια διδασκαλία βασισμένη στην Ιστορία και στις ιστορίες-αφηγήσεις ευνοεί την μαθησιακή διαδικασία,

⁴⁰ Grant Bage, *Narrative Matters: Teaching and Learning History Through Story*, London and New York: Routledge, 1999, σ. 18.

εκτιμώντας ότι υπάρχει μια ροπή προς την μετατροπή των παιδιών σε μικρούς ιστορικούς. Ουσιαστικά γίνεται μια προσπάθεια να συμφιλιωθεί ιστορική αφήγηση με τις δεξιότητες που προωθούνται στα αναλυτικά προγράμματα. Παρατηρείται μάλιστα ότι ένας αριθμός ιστορικών και εκπαιδευτικών διατηρούν μια θετική στάση απέναντι στην αναγέννηση της αφήγησης στην εκπαίδευση.

Τις τελευταίες λοιπόν δεκαετίες οι αφηγηματικές ιστορίες είναι στο προσκήνιο και κυρίως στο εκπαιδευτικό προσκήνιο. Την αφήγηση ο εκπαιδευτικός δεν πρέπει να την φυλακίζει ενώ παράλληλα ο ίδιος πρέπει να αντιλαμβάνεται την διδασκαλία ως μια διαδικασία «έμπυχη», πραγματική και πολύπλοκη. Υπάρχουν διάφορα στοιχεία στην διδακτική της Ιστορίας στο σχολείο που χρήζουν αναζωογόνησης, αναφερόμενοι κυρίως σε εκείνα που συνιστούν και τα πιο ανιαρά της διδασκαλίας. Η αφήγηση μας διδάσκει Ιστορία και αποτελεί την κεντρική αρτηρία ζωής για την παιδαγωγική, δίνοντας μας την ευκαιρία να ανακαλύψουμε -όσο είναι δυνατόν- την αλήθεια ή καλύτερα να προσπαθήσουμε να την προσεγγίσουμε.

«Δεν μπορούμε να αποδράσουμε από την Ιστορία. Μπορούμε μόνο να μιλήσουμε μέσα από αυτή. Αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχει αλήθεια, αλλά ότι οποιαδήποτε διορατικότητα έχουμε θα είναι πάντα προσωρινή και ικανή να αμφισβητηθεί» (Josipovici, 1993)⁴¹.

Όσον αφορά τους εκπαιδευτικούς, αυτοί πρέπει να είναι σκεπτόμενοι σχετικά με τους τρόπους που θα χρησιμοποιήσουν πρωτοπόρες εκπαιδευτικές μεθόδους για να συμβάλλουν ουσιαστικά στην ιστορική κατανόηση εννοιών από τα παιδιά.

«Εξετάζω πως οι δάσκαλοι μπορούν να χρησιμοποιήσουν την αφήγηση στο να βοηθήσουν τα παιδιά να μάθουν και ταυτόχρονα να εισαχθούν σε ευρύτερες ιδέες της λογοτεχνίας, του πολιτισμού και της παράδοσης. Ευρύτερα εξερευνώ την συμφιλίωση και των δύο αυτών φαινομενικά αντιφατικών εκπαιδευτικών φιλοσοφιών»⁴².

Η εξιστόρηση των ιστοριών δίνει την δυνατότητα στο παιδί να γνωρίζει και ο ίδιος την δικιά του ιστορία αλλά και των υπόλοιπων ανθρώπων. Η Ιστορία μέσα στο

⁴¹ Ο.π., σ. 8.

⁴² Ο.π., σ. 12.

σχολικό πρόγραμμα σπουδών πρέπει να προσφέρει ευκαιρίες για σύνθεση ιστοριών, αιχμαλωτίζοντας αρχικά τις ιστορίες των παιδιών. Σύμφωνα με το Fischer, η Ιστορία και η αφήγηση διεκδικούν κοινούς χώρους δράσης:

«Μια περισσότερο βαθιά και περισσότερο πολύπλοκη αφήγηση, στην οποία η ιστορία συνίσταται όχι σε μια προοδευτική εξέλιξη του παρόντος, αλλά μάλλον σε μια σειρά από διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις...όχι στο τέλος της αφηγηματικής ιστορίας αλλά στην αρχή ενός είδους αφήγησης»

Να υπογραμμίσουμε ότι τα περισσότερα στοιχεία αναφορικά με τις πρακτικές και τις μεθόδους που θα παρουσιάσουμε στην συνέχεια τις αντλήσαμε από το βιβλίο του Grant Bage *“Narrative Matters: Teaching and Learning History through Story”*. Ο συγγραφέας του βιβλίου βασιζόμενος στη μελέτη του και την εμπειρία του προσπάθησε να γεφυρώσει την παιδαγωγική πρακτική με την ακαδημαϊκή έρευνα, μεταφέροντας μας την εικόνα της εκπαίδευσης στην Αγγλία τη δεκαετία του '80 και του '90. Ο συγγραφέας μελετώντας τις σελίδες των αγγλικών σχολικών εγχειριδίων και τα αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών κάνει ορισμένες παρατηρήσεις. *Πρώτον*, δεν εντοπίζει συναισθηματικές λέξεις μέσα στα σχολικά εγχειρίδια και αυτό το στοιχείο το ανάγει στις τάσεις που επικράτησαν στο επιστημονικό χώρο της ιστορίας την δεκαετία του 1970 και συγκεκριμένα της νέας Ιστορίας η οποία περιχαράκωσε την αφήγηση. *Δεύτερον*, επισημαίνει τους τρεις άξονες της ιστορικής γνώσης όπως τους όρισε η ομάδα συγγραφής του αναλυτικού προγράμματος. Αυτοί ήταν το *περιεχόμενο* το οποίο αντιστοιχεί στο παρελθόν σαν θεματική ενότητα, η *πληροφορία* που ισοδυναμεί με τα γεγονότα και η *κατανόηση*. Ουσιαστικά αυτός ο άξονας που “ντύνει” το μάθημα της ιστορίας με ένα παιδαγωγικό πλαίσιο δεν είναι άλλος από τον τρίτο άξονα, το άξονα της κατανόησης. Ο Rogers μάλιστα διευκρινίζει ποιος είναι ο λόγος-μεταξύ άλλων- που οδηγούμαστε στην σύνταξη αναλυτικών προγραμμάτων: *«...η ζωή στις μοντέρνες κοινωνίες είναι τόσο πολύπλοκη που τεράστια ποσά γνώσης και κατανόησης απαιτούνται για αποτελεσματική διαβίωση...κι αυτά δεν μπορούν απλώς να αποκτηθούν κατά την διαδικασία της καθημερινότητας»*⁴³

⁴³ Ο.π., σ. 20.

Όπως δηλώνει και ο ίδιος ο συγγραφέας: «Το βιβλίο δεν απαιτεί να είναι μια αληθινή ιστορία αλλά φιλοδοξεί να είναι μια πραγματική και κριτική διήγηση για την διδασκαλία στην Αγγλία τη δεκαετία του '80 και του 90'»⁴⁴. Επίσης, απευθυνόμενος στους/στις αναγνώστες/τριες του βιβλίου του, τονίζει ότι είναι λάθος κάποιος να ισχυρίζεται ότι προσέγγισε την αντικειμενικότητα ή ότι είναι σε θέση να την προσεγγίσει, καθώς θεωρεί ότι η συγγραφή ενός έργου- όπως και του δικού του- θα πρέπει να οδηγεί στην εξαγωγή υποκειμενικών δεδομένων και κυρίως υποκειμενικών δεδομένων που δίνουν την δυνατότητα να πραγματοποιείται κριτικός έλεγχος, παραθέτοντας μας μάλιστα τα εξής λόγια του Stenhouse : «Η φιλοδοξία είναι στο να ασκείται κριτική στην υποκειμενικότητα όχι στην αντικειμενικότητα»⁴⁵. Εμείς βέβαια δεν θα εστιάσουμε σε τέτοιου είδους σημεία του βιβλίου αλλά στις μεθόδους που προτείνει ο συγγραφέας για την αξιοποίηση της αφήγησης στη διδασκαλία της Ιστορίας. Θα παρουσιάσουμε δηλαδή σε ένα πρακτικό επίπεδο, έναν αριθμό δυνατών προσεγγίσεων με τις οποίες εκπαιδευτικοί και οι μαθητές/τριες μπορούν να πλησιάσουν κριτικά τις αφηγήσεις. Ο βασικός λόγος είναι ότι η πρόσβαση σε κάθε είδους πηγές και η μελέτη αυτών πρέπει να πραγματοποιείται σε ένα σχεδιασμένο πλαίσιο για να μπορέσουν να βοηθηθούν οι μαθητές/τριες και να είναι από μόνοι/ες τους σε θέση να διαβάζουν ιστορικές έρευνες.

Δεν πρέπει όμως να παραβλέπουμε και τους κινδύνους οι οποίοι ελλοχεύουν στη διδασκαλία της Ιστορίας μέσω της αφήγησης. Θα συμφωνήσουμε με τον Fines ότι «η αφήγηση είναι σε κάποιο βαθμό επικίνδυνη καθώς αναμφισβήτητα σαγηνεύει τους αναγνώστες της, παραπλανώντας τους με ένα 'χυτό όραμα τους παρελθόντος'»⁴⁶. Για τον Fines αυτό μπορεί να μας οδηγήσει σε ηρωικούς και εξατομικευμένους κεντρικούς χαρακτήρες. Υπάρχουν επίσης και φόβοι ότι μια τέτοιου είδους προσέγγιση της αφήγησης μπορεί να οδηγήσει τα παιδιά στην αναπαραγωγή ιδεών και όχι στην ανάπτυξη κριτικής σκέψης.

«Δεν μπορούμε να αφήσουμε τα παιδιά να εργαστούν στο ιστορικό αρχείο όπως αυτό είναι, διότι είναι τόσο ογκώδες. Αντίθετα πρέπει να βρούμε τρόπους διαμεσολάβησης ανάμεσα στα πραγματικά γεγονότα πάνω στο χρονολογικό χρόνο, το

⁴⁴ Ο.π., σ. 4.

⁴⁵ Ο.π., σ. 7.

⁴⁶ Ο.π., σ. 27.

παρελθόν, και την ανάγκη για το παιδί να ερμηνεύσει τις εγγραφές αυτού του παρελθόντος σε ιστορία»⁴⁷.

Εν κατακλείδι, να υπογραμμίσουμε ότι η αφήγηση, συνδέοντας διαφορετικά επεισόδια, δημιουργεί, σε χρονική διάσταση, «μια εξιστορούμενη συνολικά ευφάνταστη ανασυγκρότηση»⁴⁸ και, σε επικοινωνιακή διάσταση, μετατρέπει τα επεισόδια αυτά σε ανοιχτές ιστορίες που διευκολύνουν την ιστορική κατανόηση. Ο Bage μάλιστα εντοπίζει και τις θετικές επιδράσεις που έχουν πάνω στο γραφειοκρατικό-όπως το χαρακτηρίζει-πρόγραμμα σπουδών οι ιστορικές αφηγήσεις, προσφέροντας στα παιδιά ευκαιρίες ανάπτυξης της κριτικής σκέψης μέσα από την μελέτη και την επεξεργασία τους.

Απαραίτητα στοιχεία για την εφαρμογή της αφήγησης στην Ιστορία

Υπάρχουν μια σειρά παιδαγωγικών τεχνικών για την αφήγηση που χρησιμοποιούνται στην παραδοσιακή διδασκαλία και θα ήταν καλό να τις αναφέρουμε και να τις συμπεριλαμβάνουμε κατά την διάρκεια της αφήγησης ιστοριών. Οι πιο σημαντικές⁴⁹ από αυτές είναι η καταγραφή αναπάντητων ερωτημάτων και η επιστροφή σε αυτά στο τέλος της διδασκαλίας, η διατήρηση οπτική επαφής με τους/τις μαθητές/τριες (*«Εσύ ουσιαστικά κατέχεις την τάξη, ... αν κρατάς επαφή με τους μαθητές μέσω των ματιών ενώ λες μια ιστορία, αυτό ασκεί περισσότερη μαγεία...»*⁵⁰), η έκφραση ψυχικής διάθεσης μέσω του τόνου της φωνής (π.χ θυμός, έξαψη), η έμφαση σε χαρακτήρες ή πράξεις από χειρονομίες καθώς και η παύση στα σημεία στα οποία εκδηλώνουν ενθουσιασμό οι ακροατές. Ακόμη, εξίσου σημαντικές τεχνικές θεωρούνται ο τρόπος που αρχίζει μια αφήγηση για να εξασφαλιστεί η προσοχή του κοινού, η εκμετάλλευση των σημείων της αφήγησης στα οποία παρατηρούνται «σιωπές» ή «κενά», καθώς επίσης και η προσφορά χώρου ώστε να εκφραστεί η αφήγηση με κίνηση από τα παιδιά.

⁴⁷ Ο.π., σ. 25.

⁴⁸ Ο.π., σ. 34.

⁴⁹ Ο.π., σ. 118-119.

⁵⁰ Ο.π., σ. 24.

Επίσης, για να εξασφαλίσουμε μια όσο το δυνατόν καλύτερη προσέγγιση της ιστορικής αφήγησης θα πρέπει να βασιστούμε σε ορισμένες αρχές της διδασκαλίας⁵¹. Η γλώσσα του κειμένου πρέπει να μην είναι ασαφής, ώστε τόσο ο συμμετέχων όσο και ο θεατής-ακροατής να είναι σε θέση να ‘‘προσλάβουν’’ το νόημα, που είναι εκχωρημένο μέσα στο ιστορικό κείμενο και στην συνέχεια να το αναδιατυπώσουν. Ουσιαστικά, η χρήση της ιστορικής αφήγησης προσφέρει το εισιτήριο για να μπορέσουν οι μαθητές/τριες να ξεκινήσουν ένα νέο ταξίδι στο οποίο θα εξερευνήσουν αβέβαιους και ιστορικούς κόσμους. Καταρχήν, η ιστορική αφήγηση που χρησιμοποιείται στη διδασκαλία θα πρέπει να αντανakλά τις ανάγκες των μαθητών/τριών και να ενθαρρύνει την ανακάλυψη νοημάτων και αντιλήψεων μέσα από τον έλεγχο και την μελέτη της. Ακόμη, οι ιστορικές αφηγήσεις θα πρέπει να αξιολογούν κριτικά όλες τις ιστορικές εξηγήσεις και περιγραφές, να προωθούν την πολυμορφία των γνώμων και, σε όποια σημεία χρειάζεται, να επιβραδύνεται ο ρυθμός τους για να προσφέρεται η ευκαιρία για ανάλυση. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι μαθητές/τριες να θέτουν τις δικές τους ερωτήσεις σχετικά με ένα γεγονός ή πρόσωπο, ανατροφοδοτώντας έτσι την αφήγηση, καθώς και να είναι πρόθυμοι να λάβουν μέρος σε μια διαδικασία ανοιχτής διαφωνίας που θα καταλήξει σε ένα τελικό συμπέρασμα. Το ανοιχτό αυτό πεδίο διαφωνίας θα επιτευχθεί από τα παιδιά όταν τα ίδια διακρίνουν αδυναμίες σε μια αφήγηση και προτείνουν βελτιώσεις και όταν αναγνωρίζουν στοιχεία (φράσεις και λέξεις) που εκφράζουν προκαταλήψεις.

Είναι σημαντικό να αναφερθούμε και στις αρχές διδασκαλίας που πρέπει να διέπουν τους σκοπούς και τις αξίες μιας αφήγησης⁵². Καταρχήν, η αφήγηση πρέπει να ενσωματώνεται στο πλαίσιο της εκπαίδευσης και όχι να αποσπάται η Ιστορία από το ευρύτερο αναλυτικό πρόγραμμα. Ακολουθώντας αυτή την κατεύθυνση, οι μαθητές/τριες έχουν την δυνατότητα να συνδέουν την προηγούμενη γνώση με την καινούργια και πάνω σε αυτήν να οικοδομούν τα καινούργια νοήματα, εξατομικεύοντας έτσι την γνώση. Το περιεχόμενο της αφήγησης πρέπει να είναι τέτοιας σύνθεσης που να την απολαμβάνουν κυρίως τα παιδιά και βέβαια να προωθεί την αυτονομία τους μέσα από την συχνή έκθεσή τους στην ομιλία και την ενεργοποίηση των μηχανισμών της σκέψης, καθώς το άκουσμα μιας αφήγησης προσφέρει μια αίσθηση ανεξαρτησίας. Ανάμεσα στους βασικούς στόχους μιας αφήγησης είναι και το να τεθούν προς

⁵¹ Ο.π., σ. 88.

⁵² Ο.π., σ. 86.

συζήτηση και προβληματισμό οι σχολικές και πολιτιστικές αξίες, καθώς τα ηθικά νοήματα των αφηγήσεων πρέπει να μην θεωρούνται δεδομένα και προφανή.

Είναι σαφές ότι η προετοιμασία των αφηγήσεων πραγματοποιείται από την μεριά των δασκάλων. Σε αυτήν λοιπόν την προετοιμασία, ο Fines⁵² τονίζει ότι πρέπει να αποφεύγεται η ιδιαίτερη πλοκή και υποστηρίζει την απλότητα των αφηγήσεων. Μάλιστα επισημαίνει και *τέσσερα* βασικά στάδια που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη από τους δασκάλους για να είναι όσο το δυνατόν πιο αποτελεσματική η προσέγγιση της Ιστορίας μέσω των αφηγήσεων. *Πρώτον*, οι μαθητές/τριες θα γοητευτούν από μια αφήγηση όταν τους/τις ενθαρρύνουμε να παρατηρήσουν, να εντοπίσουν, να μιλήσουν με βάση αυτήν και *δεύτερον* αυτό θα έχει ως επακόλουθό την επιθυμία να διαβάσουν-έχοντας ήδη δημιουργήσει εσωτερικά κίνητρα- τις μαρτυρίες-αποδείξεις. *Τρίτον*, μια τακτική πύκνωσης των περιγραφών της αφήγησης, όπως χαρακτήρες, τοποθεσίες, αντικείμενα και γεγονότα, αποτελεί ένα έδαφος προσοδοφόρο για να τεθούν ερωτήσεις και στο τέλος να καταλήξουν τα παιδιά σε συμπεράσματα.

Για τα αποδεικτικά στοιχεία και τις μαρτυρίες που χρησιμοποιούμε στην αφήγηση θα πρέπει να ακολουθούμε επίσης συγκεκριμένες αρχές⁵⁴ για να έχουμε επιτυχή μαθησιακά αποτελέσματα. Συγκεκριμένα, χρησιμοποιούμε μαρτυρίες και αποδείξεις διαφορετικού είδους που επιδέχονται επιθεώρηση και ο εντοπισμός ιστορικών εννοιών βασίζεται σε πραγματικές αποδείξεις και όχι μυθοπλαστικές. Επίσης, οφείλουμε από την μεριά μας να εκθέτουμε τους/τις μαθητές/τριες σε αφηγήσεις που είναι εμποτισμένες με προκαταλήψεις και όχι μόνο σε αυτές που χαρακτηρίζονται από ουδετερότητα και να παρέχουμε περιθώρια εξέτασης. Έτσι, η συζήτηση πάνω σε μια αφήγηση, η καταγραφή διαφορετικών ιδεών, η εμφάνιση νέων εξηγήσεων και ερωτήσεων θα συμβάλει στην επέκταση των γνώσεων και της ιστορικής σκέψης των μαθητών/τριων.

Μία άλλη βασική παράμετρος των ιστορικών αφηγήσεων είναι το περιεχόμενο τους⁵⁵, το οποίο πρέπει να το λαμβάνουμε σοβαρά υπόψη μας στη διδασκαλία της Ιστορίας, γιατί έτσι πετυχαίνουμε όχι μόνο την επέκταση της ιστορικής γνώσης των μαθητών/τριων αλλά και την καταχώρηση της στην μακροπρόθεσμη μνήμη τους και τον εμπλουτισμό του ιστορικού τους λεξιλογίου. Το περιεχόμενο λοιπόν των

---

⁵³ Ό.π., σ. 80.

⁵⁴ Ό.π., σ. 86-87.

⁵⁵ Ό.π., σ. 87.

αφηγήσεων θα πρέπει να είναι αξιόλογο, με δομές και έννοιες που δεν αναπτύσσουν μόνο δεξιότητες και δεν συνίσταται μόνο από μία μάζα πληροφοριών αλλά προάγει την Ιστορία ως τρόπο σκέψης. Επιπρόσθετα, οι μαθητές/τριες θα πρέπει να έρχονται σε επαφή με μια αφήγηση, ώστε βασιζόμενοι στο περιεχόμενο της να κάνουν ιστορικές υποθέσεις και να μην απλουστεύουν πιθανά ιστορικά κενά αλλά να είναι ικανοί και ικανές να εξηγούν και να εντοπίζουν τις αδυναμίες της καθώς και τα δυνατά της σημεία. Ακόμη πρέπει το περιεχόμενο να είναι τέτοιου είδους που να επιτρέπει στα παιδιά να αναγνωρίζουν τα συναισθηματικά στοιχεία μιας αφήγησης μέσω των οποίων επιτυγχάνεται η μάθηση και βέβαια να αποθαρρύνουν, αντί να προάγουν, στερεότυπες αντιλήψεις.

Μια διδασκαλία βασιζόμενη στην αφήγηση απαιτεί λοιπόν μια προετοιμασία από την μεριά του εκπαιδευτικού ο οποίος οφείλει να ακολουθεί τις βασικές αρχές μάθησης για να έχει και επιτυχή αποτελέσματα μάθησης. Για να ενισχυθούν αυτές οι αρχές και συνεπώς τα εκπαιδευτικά αποτελέσματα, η κατεύθυνση που πρέπει να ακολουθεί στην διαδικασία σχεδιασμού μιας διδασκαλίας θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει τα εξής ερωτήματα⁵⁶:

- Τι είδους γνώση είναι η ιστορία;
- Τι ξέρουν ήδη τα παιδιά για αυτήν την Ιστορία;
- Πώς μπορώ να βοηθήσω τα παιδιά να εισαχθούν στην αφήγηση;
- Πώς μπορεί αυτό το ιστορικό επεισόδιο να συνδεθεί με τις σύγχρονες ζωές των παιδιών;
- Τι ηθικές, προσωπικές και ιστορικές «επιλογές» ενδέχεται να συνεπάγεται αυτή η ιστορία;
- Πώς ξέρουμε γι' αυτήν την ιστορία;
- Εμπιστευόμαστε την προέλευση αυτής της ιστορίας;
- Τι ερωτήσεις ή απαντήσεις επιθυμούμε να κάνουμε σε αυτήν την ιστορία;

Κρίνουμε ακόμη σημαντικό να παρουσιάσουμε ένα σχέδιο αφήγησης⁵⁷ και συγκεκριμένα τα στάδια που πρέπει να ακολουθεί ο/η εκπαιδευτικός για να εξασφαλίσει μια επιτυχή προετοιμασία αφηγήσεων μέσα στην τάξη.

---

⁵⁶ Ο.π., σ. 120.

⁵⁷ Ο.π., σ. 83-84.

Ο/η εκπαιδευτικός πρέπει να:

- Επιλέγει ιδιαίτερα γοητευτικές μαρτυρίες για να δημιουργηθούν οι κατάλληλες ερωτήσεις.

Είναι γεγονός ότι η επαφή των παιδιών με τα ιστορικά γεγονότα πραγματοποιείται μέσω των ιστορικών μαρτυριών, με βάση τις οποίες τίθενται ερωτήματα προς απάντηση. Αυτά τα ερωτήματα που στην διδασκαλία της Ιστορίας λειτουργούν ως «καύσιμα» για τα παιδιά, δηλαδή ως κίνητρα, αποτελούν την αφετηρία της αφήγησης, της οποίας η ένταση αυξάνεται καθώς πλησιάζουμε προς το τέλος. Το τέλος λοιπόν μιας αφήγησης δίνει την απάντηση στα αρχικά ερωτήματα και στους αρχικούς προβληματισμούς των παιδιών.

- Προσδιορίζει κεντρικές ιδέες, θέματα και αποδείξεις.

Οι ιστορικές αφηγήσεις περιέχουν ένα πλήθος από ιδέες και θέματα και αυτό ίσως να το χαρακτηρίζαμε ως πρόβλημα για τον εκπαιδευτικό, ο οποίος καλείται να επιλέξει αυτά που όχι μόνο έχουν ένα βαθμό σημαντικότητας αλλά σχετίζονται και με το θέμα που διδακτικά στοχεύουμε να έρθει σε επαφή ο μαθητής/τρια. Συγκεκριμένα, οι επιδιωκόμενες κεντρικές ιδέες που θέλουμε να επιλέξουμε, μπορούν να αποφασίζονται από εμάς εκ των προτέρων ή να έχουν κριθεί είτε μέσα από προπαρασκευαστικές εργασίες από τις οποίες εντοπίσαμε τις αντιδράσεις των παιδιών είτε κατά τη διάρκεια της αφήγησης.

- Ερευνά τα βασικά σημεία για τη δομή της αφήγησης και δημιουργεί περιγραφές-κλειδιά για να ντυθεί η αφήγηση.

Η αφήγηση περιλαμβάνει μια πλοκή η οποία όμως διαιρεί την αφήγηση με στόχο να δοθεί έμφαση σε ορισμένα και επιλεγμένα σημεία της. Από την μεριά των εκπαιδευτικών, αυτό θα πρέπει να λειτουργήσει ως αφορμή για να εισάγουν τα παιδιά στην σημαντικότητα της έρευνας μιας ιστορικής αφήγησης και παράλληλα σε μια στάση αβεβαιότητας απέναντι σε αυτήν.

- Υφαίνει τις ιστορικές βεβαιότητες και αβεβαιότητες.

Είναι σαφές ότι βασικό ερώτημα που πρέπει να τίθεται σε μια ιστορική αφήγηση είναι ο βαθμός αξιοπιστίας των ιστορικών γεγονότων στα οποία αναφέρεται. Είναι αναγκαίο να εξετάζονται από την μια μεριά οι εμφανείς βεβαιότητες όπως είναι οι χρονολογίες που έχουν μελετηθεί αλλά και αβεβαιότητες που μπορεί να είναι απλουστεύσεις και ανοιχτές για επανερμηνεία. Αυτό μπορεί να γίνει πιο εύκολα προσβάσιμο όταν κατά την διάρκεια της αφήγησης ή μετά, ταξινομήσουμε το σύνολο των στοιχείων που είμαστε βέβαιοι και αβέβαιοι. Επίσης, απαραίτητη κρίνεται η γνώση του προσώπου που αφηγείται και συνεπώς η συνειδητοποίηση ότι η αφήγηση αποτελεί ερμηνεία ενός ατόμου και δεν αντιπροσωπεύει την αλήθεια.

- Επινοεί τρόπους με τους οποίους τα παιδιά μπορούν να συλλογιστούν πάνω στην ιστορική αφήγηση. Βασική προϋπόθεση βέβαια είναι να εστιάσουμε αρχικά σε μια διδασκαλία στρατηγικών ανάπτυξης, ενεργοποίησης σκέψης και ανάλυσης με σκοπό την συζήτηση.

Με αυτόν τρόπο, έχοντας ο/η εκπαιδευτικός ένα εκ των προτέρων διδακτικό πλάνο, του/της παρέχονται ευκαιρίες ελέγχου της τάξης και παράλληλα οι μαθητές και οι μαθήτριες καταφέρουν να αγγίζουν το περιεχόμενο της αφηγηματικής ιστορίας, θέτοντας ερωτήσεις, τελειοποιώντας εικασίες, δίνοντας τις δικές τους ερμηνείες, ακούγοντας προτάσεις και όλα αυτά μέσα σε ένα περιβάλλον που ευδοκιμεί η συζήτηση. Να υπογραμμίσουμε ακόμη ότι μέσα στο εκπαιδευτικό μας έργο συμπεριλαμβάνεται και η προσπάθεια επέκτασης των ιδεών των μαθητών και των μαθητριών. Λέγοντας επέκταση εννοούμε να κατορθώσουν τα παιδιά να μεταβούν από την εμπειρία τους σε τοπικό επίπεδο σε ένα πιο ευρύτερο και την συνδέσουν όσο αυτό είναι δυνατόν με ένα μέρος της πραγματικής Ιστορίας του κόσμου. Δεν πρέπει να υποτιμούμε βέβαια την δυσκολία να διαχειριστούν οι μαθητές και οι μαθήτριες τις κάθε είδους αποδείξεις. Μόνο όταν οι μαθητές και οι μαθήτριες συνθέτουν σε συνεχή βάση ιστορίες, χρησιμοποιώντας αποδεικτικά στοιχεία, θα υπάρξουν θετικά αποτελέσματα, τα οποία ενδέχεται και στους/στις ίδιους/ίδιες να μην ορατά.

«Ακόμη από τότε που το παιδαγωγικό προσωπικό παρουσιάζει, διατυπώνει και επικαλείται ερμηνείες, οι δάσκαλοι δεν είναι “παθητικοί προμηθευτές δεδομένων” αλλά “δραστήριοι πράκτορες για το τι εμφανίζεται στο ιστορικό έγγραφο”» (Denscombe, 1984)⁵⁸

Η δραματοποίηση, η αφήγηση του δασκάλου, η χρήση έρευνας ως μέσο για την εξακρίβωση των πληροφοριών μιας αφήγησης, καθώς και η εκπαιδευτική απλοποίηση των ιστορικών αφηγήσεων, συνιστούν μια σειρά από διδακτικές μεθόδους που πρέπει να εφαρμόζουμε σε περιπτώσεις που επιθυμούμε να αξιοποιήσουμε τις ιστορικές αφηγήσεις στην διδασκαλία της Ιστορίας. Είναι γεγονός ότι οι εκπαιδευτικοί πέφτουν αρκετά συχνά στην «παγίδα» να θεωρούν ότι ένα πολύπλοκο γεγονός απλοποιώντας το, διατηρεί και την περιεκτικότητα του. Πρέπει οι ιστορίες που χρησιμοποιούνται στη διδασκαλία της Ιστορίας να μην είναι αποτέλεσμα μιας σύνοψης λεπτομερειών αλλά αντίθετα μελέτης τους σε βάθος. Βέβαια, η απλοποίηση ιστοριών χρειάζεται, ειδικά στις περιπτώσεις που πρέπει τα παιδιά να αγγίζουν το παρελθόν, για να έχει πάνω απ' όλα νόημα για αυτά.

Ακόμη, οι εκπαιδευτικοί έχουν χρέος να μην λησμονούν ότι η διδακτέα ύλη είναι κάτι πολύ περισσότερο από ένα «κομμάτι χαρτιού», αφού ο καθένας από αυτούς όχι μόνο συνιστούν μεταφραστές των αναλυτικών προγραμμάτων αλλά έχουν και τις προσωπικές τους συμβολές σε αυτά. Εφόσον οι εκπαιδευτικοί εκφράζονται, σκέφτονται και διδάσκουν κατά την διάρκεια της διδασκαλίας, είναι λογικό να γίνεται χρήση του “εγώ” και η αναφορά στους εαυτούς τους. Ο/η κάθε εκπαιδευτικός είναι σαφές ότι έχει κολυμπήσει μέσα σε ένα μεγάλο αρχείο ιστοριών που αποτελεί ένα προσωπικό οπλοστάσιο. «Για να κατανοήσουμε κάτι που έχει τόσο έντονο και προσωπικό ύφος, όπως είναι η διδασκαλία, είναι απαραίτητο να διακρίνουμε τι άτομο είναι ο δάσκαλος» (Goodson, 1984)⁵⁹. Ο Egan⁶⁰ ισχυρίζεται ότι οι εκπαιδευτικοί μεταδίδουν κουλτούρες και αξίες και συγκεκριμένα: «Η δουλειά των εκπαιδευτικών είναι να βοηθήσουν τα παιδιά μέσα σε λίγα χρόνια να συγκεντρώσουν τα επιτεύγματα των οποίων η πρώτη εκτέλεση πήρε αιώνες και χιλιετίες». Και συνεχίζει λέγοντας ότι οι εκπαιδευτικοί:

⁵⁸ Ο.π., σ. 3.

⁵⁹ Ο.π., σ. 6.

⁶⁰ Ο.π., σ. 78-79.

«Μπορεί να θεωρηθούν ως παραμυθάδες της φυλής μας... το αναλυτικό πρόγραμμα είναι η αφήγηση που θέλουν να πουν. Η τέχνη της διδασκαλίας είναι... συνδεδεμένη με την αρχαία και ισχυρή παράδοση της αφήγησης».

Η διδασκαλία της Ιστορίας μέσω των προσωπικών αφηγήσεων των παιδιών

Το γνωστικό υπόβαθρο κάθε ανθρώπου καθορίζεται από τις προσωπικές του εμπειρίες αλλά και από τις ιστορίες-διηγήματα της εκπαίδευσης. *«Στην εκπαίδευση η ιστορία και τα διηγήματα υπάρχουν ταυτόχρονα μέσα στα πλαίσια του σχολικού προγράμματος αλλά επίσης και ως προσωπικές ζωντανές εμπειρίες»⁶¹*. Λέγοντας προσωπικές εμπειρίες εννοούμε το σύνολο των σκέψεων μας που προήλθε από την αλληλεπίδραση με το περιβάλλον μας και κυρίως με το οικογενειακό μας περιβάλλον. Οι αφηγήσεις αποτελούν μια μορφή αλληλεπίδρασης μεταξύ της προσωπικής εμπειρίας των παιδιών και της διδασκαλίας της Ιστορίας. Αυτό συμβαίνει λόγω της αφηγηματικής δύναμης που κρύβουν οι ιστορίες, οι οποίες ενσωματώνουν τις εμπειρίες των παιδιών και ενθαρρύνουν τον προβληματισμό, εφόσον όμως οι εκπαιδευτικοί έχουν ήδη διαχειριστεί τις πολύπλοκες ιδέες αυτών των ιστοριών κάνοντάς τις προσβάσιμες για τους/τις μαθητές/τριες.

«Όλα τα πράγματα που ξέρουμε, που έχουμε μελετήσει και που έχουμε δώσει είναι παρόντα στις σκέψεις μας. Έτσι τα δύο, η δράση και η προηγούμενη εμπειρία, συνθέτουν την πρακτική μας σκέψη»(Connely, 1987)⁶².

Δηλαδή η αφήγηση οδηγεί σε ενεργοποίηση των μηχανισμών σκέψης των παιδιών. Τα παιδιά έρχονται σε επαφή με μυθιστορηματικά διηγήματα ήδη από πολύ μικρή ηλικία λόγω της εξιστόρησης ιστοριών από την οικογένειά τους. *«Χρειαζόμαστε πραγματικούς ανθρώπους, πραγματικά μέλη της οικογένειας να μας πουν αυτό το*

⁶¹ Ο.π., σ. 1.

⁶² Ο.π., σ. 6.

κομμάτι, του ποιοι είμαστε»⁶³. Μάλιστα πολλοί θεωρητικοί υποστηρίζουν ότι δεν είναι τυχαία η αύξηση αυτοβιογραφικών συγγραμμάτων: «Στα χρόνια της βιογραφίας, οι καλογραμμένες ιστορίες ζωής έχουν κριθεί ως δημιουργικά κατορθώματα κατατασσόμενα δίπλα από τις καλύτερες νουβέλες»⁶⁴ (Bowker, 1993). Τα παιδιά θα πρέπει, μέσα από το μάθημα της ιστορίας, να αρχίσουν να εκτιμάνε το προσωπικό τους παρελθόν. Λέγοντας προσωπικό παρελθόν εννοούμε οτιδήποτε περιλαμβάνεται έξω από το μέλλον. Οι ιστορίες τους προσφέρουν μια πρόσβαση στις εμπειρίες των προγενέστερων, κοινωνικοποιώντας τα παράλληλα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο. Ο Crites θεωρεί τόσο μεγάλη αναγκαιότητα την επαφή του ατόμου με το παρελθόν του που λέει χαρακτηριστικά ότι για να γίνει κανείς αυτόνομος είναι απαραίτητο ένα παρελθόν το οποίο πρέπει να το σκαλίζει⁶⁵.

Ο Grant Bage και ο MacIntyre αντιμετωπίζουν την ιστορία και ως μια δραστηριότητα ηθικολογίας, με την έννοια ότι ως όντα είμαστε περιτριγυρισμένα από ζωντανές παραδόσεις. Μάλιστα αυτή την δυνατότητα την χαρακτηρίζουν και ως αρετή. Συγκεκριμένα, γράφει ο MacIntyre:

«Μια επαρκής αίσθηση της παράδοσης εκδηλώνεται με μια κατανόηση εκείνων των μελλοντικών δυνατοτήτων όπου το παρελθόν κατέστη διαθέσιμο στο παρόν. Οι ζωντανές παραδόσεις μόνο και μόνο επειδή συνεχίζουν μια αφήγηση που δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμα, αντιμετωπίζουν ένα μέλλον που προσδιορίζει και έχει προσδιορίσιμο χαρακτήρα, στο μέτρο που διαθέτει, αντλεί από το παρελθόν»⁶⁶.

Η ιστορία προσφέρει πρόσβαση στις παραδόσεις έτσι ώστε και αυτές να παραμένουν βιώσιμες. Οι ιστορίες των Αρχαίων Ελλήνων αποτελούν μια θεματική ενότητα όλων των ελληνικών σχολικών εγχειριδίων της ιστορίας που συμπεριλαμβάνει μύθους, γεγονότα και θρύλους. Πρόκειται για ιστορίες που οι Έλληνες συνέθεσαν για τους Έλληνες. Η αφήγηση λοιπόν στο μάθημα της Ιστορίας προσφέρει κατάλληλο έδαφος ώστε με το πλήθος των εμπειριών των παιδιών να αποκτήσουν την αίσθηση που τους αρμόζει και να μην τοποθετούνται σκόρπιες και ακατάστατες μέσα στην σκέψη

---

⁶³ Ο.π., σ. 4.

⁶⁴ Ο.π., σ. 9.

⁶⁵ Ο.π., σ. 21.

⁶⁶ Ο.π., σ. 22-23.

τους. Η αξιοποίηση των ατομικών και των προσωπικών ιστοριών των παιδιών μπορούν να λειτουργήσει θετικά στη μελλοντική ανάπτυξη τους, αν και παρατηρούμε ότι οι εκπαιδευτικοί έχουν μια τάση να στρέφονται με αποκλειστικότητα προς το καινούργιο και το μοντέρνο, παραβλέποντας αρκετές φορές στο να υιοθετήσουν μια οπτική του παλαιού μέσα από άλλη, βεβαίως, γλώσσα.

Εκτιμάμε όμως ότι είναι σημαντικό να χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτικοί μια σειρά από δραστηριότητες που θα λειτουργούν ως αφηγηματικά σημεία εκκίνησης για τα παιδιά καθώς μέσα από τέτοιου είδους εξιστορούμενες μνήμες μπορούν να εισαγάγουν τα παιδιά στην Ιστορία. Παραθέτουμε ορισμένες πρακτικές⁶⁷ με τις οποίες τα παιδιά μπορούν να αρχίσουν να χρησιμοποιούν την αφήγηση ενεργά, ερευνώντας την δική τους ζωή και το δικό τους περιβάλλον. Αυτές είναι:

- Μία έρευνα βασιζόμενη σε ερωτήματα όπως: *ποιες είναι οι προσωπικές μου ιστορίες και τα οικογενειακά ονόματα, ποια είναι η ημέρα και ο μήνας γενεθλίων μου, ποια είναι τα ονόματα των κατοικίδιων μου, τα ονόματα από τα μέρη που εμείς ζούμε και τα σχολεία μας;* Με βάση αυτές τις ερωτήσεις θα πραγματοποιούνται οι αφηγήσεις των παιδιών, οι οποίες θα παρουσιάζονται σε ένα φυλλάδιο με τίτλο «η Ιστορία μου».

- Αφηγήσεις στις οποίες διαμάχες του παρελθόντος μεταξύ των παιδιών θα αποτελούν πηγή έμπνευσης γι' αυτά. Τέτοιου είδους ερωτήσεις προς αυτήν την κατεύθυνση είναι: *τα πηγαίνω πάντα καλά με τα άλλα παιδιά; πως τα μεγαλύτερα παιδιά αισθάνονται όταν ένα μικρό φτάνει;*

- Η δημιουργία ενός είδους βιβλίου με ιστορίες που να αφορούν μια ειδική μέρα, τις οποίες θα διαβάσουν και θα συγκρίνουν, βασιζόμενοι σε ερωτήματα του τύπου: *ποιες είναι οι αγαπημένες μου μέρες και τι μπορούν οι ηλικιωμένοι άνθρωποι να θυμηθούν για αυτές;*

- Μία διαφορετικής μορφής έρευνα μπορεί να αφορά τέτοιου τύπου ερωτήματα: *Πόσο παλιό είναι το σπίτι που ζω, πώς γνωρίζουμε πότε δημιουργήθηκαν τα πράγματα, οι άνθρωποι ή τα σπίτια είναι παλιά και τι μπορούν να μας πουν οι αφηγήσεις γι' αυτά; Μια*

---

⁶⁷ Ο.π., σ. 97-98.

προέκταση αυτής της έρευνας είναι η χρήση φωτογραφικού υλικού και σχεδίων των πραγματικών σπιτιών για να δούμε τι ιστορίες μπορούν να επινοήσουμε για τους ανθρώπους που ζούσαν σε αυτά.

- Μια άλλη κατηγορία βιβλίου που προσφέρεται για ανάγνωση, αφήγηση, εικονογράφηση και σύγκριση είναι οι ιστορίες που έχουν ειπωθεί είτε από εμάς τους ίδιους είτε από τις οικογένειες των παιδιών και βασίζονται στα εξής ερωτήματα: *η γιαγιά είχε παιχνίδια; από που η οικογένεια μας αγόραζε παιχνίδια και γλυκά όταν ήταν στην ηλικία μας; γνωρίζουμε κάποιον ο οποίος συνήθιζε να εργάζεται σε ένα τέτοιο μαγαζί και τι είδους πληροφορίες μας δίνουν οι ιστορίες ή οι εικόνες για τα παλιά μαγαζιά;* Το τελευταίο μάλιστα ερώτημα μας δίνει δυνατότητες επέκτασης, δραματοποιώντας λ.χ. τα «παλιά μαγαζιά».

Η διδασκαλία της Ιστορίας μέσω των προφορικών ιστοριών

Η ομιλία δεν ταυτίζεται με την σκέψη αλλά αποτελεί ένα μοναδικό μέσο για να μας φανερώσει όχι μόνο τι γνωρίζει κάποιος αλλά πώς το γνωρίζει, επιτρέποντας μας ουσιαστικά να δούμε τι είδους διαδικασίες σκέψης πραγματοποιούνται και με ποιο τρόπο γίνεται ο έλεγχος αυτών των σκέψεων. Μια σκόπιμη ομιλία συνεπάγεται συνεπώς σκληρή σκέψη.

«Μεταξύ σκέψης και γλώσσας υπάρχει μια ιδιαίτερη διαλεκτική σχέση. Αυτή η σχέση προσδιορίζεται τόσο από τη φυλογένεση, την εξέλιξη δηλαδή όλου του ανθρώπινου είδους όσο και από την οντογένεση, την ξεχωριστή δηλαδή εξέλιξη του καθενός στην ψυχολογία της γνώσης, τη διαμόρφωση των γνωστικών δομών των εννοιών και των ικανοτήτων» (Vygotski)⁶⁸.

Η αφήγηση και η ομιλία δελεάζουν τους μαθητές και τις μαθήτριες να συμμετέχουν στη διδασκαλία της Ιστορίας. Η αξιοποίηση της προφορικής ιστορίας στη

⁶⁸ <http://dide.ach.sch.gr/thriskeftika/teach/teachgen/skech.htm> ανακτήθηκε 8-5-2011

διδασκαλία της Ιστορίας προσφέρει ευκαιρίες στα παιδιά να αναλύσουν ουσιαστικά και άμεσα τις αποδεικτικές πηγές και κυρίως τα κίνητρα για να τις προσεγγίζουν. Οι μαθητές/τριες θέτουν ερωτήσεις με αποτέλεσμα το παρελθόν να μετατρέπεται σε μια ζωντανή προφορική ιστορία. Εκθέτοντας τα παιδιά σε ιστορικά κείμενα, καταφέρνουμε σταδιακά να εισέλθουν στον τρόπο με τον οποίο ένας ιστορικός εξερευνεί μια ιστορική προσωπικότητα και παράλληλα να δεχτούν ποικίλες προκλήσεις ώστε να θέσουν ατελείωτες ιστορικές ερωτήσεις του “πώς” και του “γιατί”.

«Οι εξιστορούμενες λεκτικές εμπειρίες επίσης δημιουργούν βάσεις για γραπτές δεξιότητες, καθώς τα παιδιά μαθαίνουν διαμέσου της εσωτερικής ομιλίας να προβλέπουν και να υποδύονται ‘‘ακροάσεις εκ των προτέρων ...όπως όταν συνθέτουμε αφηγηματικά κείμενα’’» (Herrnstein-Smith)⁶⁹.

Τη σπουδαιότητα της ομιλίας στην διδασκαλία της Ιστορίας μας την επιβεβαιώνει και το Ofsted (Office for Standards in Education) το οποίο τονίζει ότι: *«μαθητές απάντησαν ιδιαίτερα καλά όταν είχαν ευκαιρίες να συζητήσουν ιδέες... Η συμμετοχή τους ήταν συνήθως μεγαλύτερη όταν ήταν ικανοί να μιλήσουν ή να γράψουν κατά την διάρκεια»⁷⁰*. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι η διδασκαλία της Ιστορίας έχει ανάγκη από μία αφήγηση καθώς πρόκειται για μία παλιά μέθοδο διδασκαλίας. Η αφηγηματική δύναμη μπορεί να αξιοποιηθεί μέσα από μια σειρά πρακτικών, κινητοποιώντας μαθητές και μαθήτριες. Ένας από τους στόχους των εκπαιδευτικών είναι η σύνδεση των εμπειριών των παιδιών με τις ιστορικές αποδείξεις μέσω ερωτήσεων, η διαφοροποίηση πηγών και η συζήτηση ώστε να προκύψουν συμπεράσματα. Επιπρόσθετα, οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να είναι σε θέση να αξιοποιούν περισσότερο τις παραδόσεις μιλώντας για αυτές και φέρνοντας τις στην επιφάνεια στο μάθημα της Ιστορίας και ίσως λιγότερο να στηρίζονται στην γραφειοκρατική διδακτέα ύλη. Ο Hamilton⁷¹ θεωρεί τους μύθους και τους θρύλους σαν αυτούς τους λόγους που μπορεί ταυτόχρονα να είναι εξωτερικοί ή λεκτικοί και εσωτερικοί ή στοχαστικοί, παραπέμποντας μας στους Σωκρατικούς διαλόγους που μοιάζουν και με συζητήσεις και με σκέψεις. Η επαφή των παιδιών με

⁶⁹ Bage, ό.π., σ. 56.

⁷⁰ Ο.π., σ. 57.

⁷¹ Ο.π., σ. 56.

τους μύθους και τους θρύλους είναι σημαντική σε βιωματικό επίπεδο, γιατί η λεκτική απάντησή τους μας αποδεικνύει το βαθμό κατανόησης τους.

Η γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών αποτελεί το θεμέλιο της διδασκαλίας και συγκεκριμένα της άμεσης διδασκαλίας που επιτυγχάνεται μέσα από το ξεκλείδωμα λέξεων-θησαυρών. Εκτός από τα θετικά διδακτικά αποτελέσματα που εμφανίζονται στην αξιοποίηση της προφορικής Ιστορίας, συντελεί και στην αποκέντρωση της εξουσίας και της δύναμης του εκπαιδευτικού.

«Έχει υποστηριχτεί ότι η προφορική Ιστορία, παράλληλα με δραστηριότητες όπως τα χειροπιαστά αντικείμενα, είναι 'περισσότερο πιθανό να ενισχύσει την ιστορική μας μνήμη από οποιαδήποτε άλλη διδακτική προσέγγιση στη διδασκαλία της Ιστορίας'» (Peck)⁷².

Υπάρχουν μια σειρά από εκπαιδευτικές δραστηριότητες μέσω των οποίων είναι δυνατόν να εξασκηθούν οι μαθητές και οι μαθήτριες στην προφορική αφήγηση ιστοριών. Τέτοιες δραστηριότητες μπορεί να είναι εκπαιδευτικά δρώμενα ή η ανάληψη ρόλων από τα παιδιά με σκοπό την δραματοποίηση ιστοριών. Αξιοσημείωτο είναι ότι οι προφορικές ιστορίες εμφανίζονται με πολλές παραλλαγές μέσα στη σχολική τάξη όπως είναι αυτή των ανέκδοτων⁷³. Θα ήταν καλό να το λάβουμε αυτό και ως ένα είδος αφετηρίας στην προσπάθεια να πειστούμε ότι η αφήγηση μπορεί να αξιοποιηθεί διδακτικά στο μάθημα της Ιστορίας, αν και μία τέτοιου είδους παραλλαγή θα πρέπει να ελέγχεται αρχικά και στη συνέχεια να ενισχύεται.

«Τα αποτελέσματα των ερευνών συγκλίνουν στο συμπέρασμα ότι, αν το χιούμορ αξιοποιηθεί κατάλληλα στη τάξη, η δημιουργικότητα των μαθητών μπορεί να ενισχυθεί. {...} Η παιγνιώδης δηλαδή διάθεση που δημιουργείται με το χιούμορ επιφέρει ελάττωση των αυστηρών ελέγχων της λογικής και, συνεπώς, μια μεγαλύτερη ελευθερία έκφρασης ασυνήθιστων και αντισυμβατικών ιδεών. {...} Αν αναλογιστούμε ότι το σχολείο έχει επανειλημμένως κατηγορηθεί ότι ασκεί μονομερώς τη συγκλίνουσα σκέψη των μαθητών, τότε η εισαγωγή του χιούμορ στη διδασκαλία είναι ένα από τα πολλά εργαλεία

⁷² Ό.π., σ. 61.

⁷³ Ό.π., σ. 34.

που διαθέτει ο εκπαιδευτικός για τη βελτίωση της αποκλίνουσας σκέψης και της δημιουργικότητας των μαθητών του».⁷⁴

Αυτή τη διάσταση του χιούμορ μας την προσφέρει η αξιοποίηση του ανέκδοτου. Επιπρόσθετα πρέπει να αντιμετωπίζουμε τα ανέκδοτα σαν ένα είδος ομιλίας. Είναι γεγονός ότι τα ανέκδοτα των μαθητών παραδοσιακά θεωρούνται από τους δασκάλους ως «άσχετα» με τα μαθήματα της Ιστορίας με αποτέλεσμα η ανεκδοτική σκέψη να είναι περιθωριοποιημένη. Το ανέκδοτο σαν προφορική Ιστορία παραμένει μια ιστορική πηγή κατάλληλα προσβάσιμη για τους μαθητές και τις μαθήτριες, λειτουργώντας ως ένα εργαλείο για έρευνα. Παράλληλα όμως ο τρόπος με τον οποίο θα ειπωθεί το ανέκδοτο μας επιτρέπει να ελέγξουμε την πειστικότητα του αφηγητή και την αυθεντικότητα της ιστορίας.

Πριν όμως γίνει αναφορά σε αυτές τις δραστηριότητες που θα μνήσουν τους μαθητές και τις μαθήτριες στην αφήγηση ιστοριών, να υπογραμμίσουμε ότι θα πρέπει να έχει προηγηθεί ένα άλλο στάδιο, αυτό που ο/η εκπαιδευτικός είναι αφηγητής παραμυθιών. Ως εκπαιδευτικοί πρέπει και χρειάζεται να σκεφτόμαστε ως «παραμυθάδες», γιατί με αυτήν τη διδακτική ενέργεια εισάγουμε σταδιακά τα παιδιά σε έναν διαφορετικό τρόπο σκέψης, αγγίζοντας τις εμπειρίες του παρελθόντος. Όταν τα παιδιά ακούν το δάσκαλό τους ή τη δασκάλα τους να αφηγείται, είναι πολύ πιθανό μετά από κάποιο χρονικό διάστημα να είναι σε θέση να αφηγούνται επαρκώς και τα ίδια ιστορίες.

«Οι εκπαιδευτικοί χρειάζεται να είναι παραμυθάδες όχι μόνο για να λένε τις πραγματικές και ηθικές ιστορίες των κοινοτήτων μας, αλλά για να καταστήσουν τα παιδιά ικανά να επινοήσουν τις δικές τους ηθικές ιστορίες βασισμένες σε αποδείξεις και να γίνουν παραμυθάδες με την σειρά τους»⁷⁵.

⁷⁴ Νίκος Ι. Χανιωτάκης, *Το χιούμορ στη διδασκαλία*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2010, σ. 198-199.

⁷⁵ Bage, ό.π., σ. 23.

Παραθέτουμε έναν σημαντικό αριθμό μεθόδων αξιοποίησης της ομιλίας⁷⁶ και γενικότερα, της έμφασης στο λόγο που μπορούν να πραγματοποιηθούν μέσα στην σχολική τάξη:

- *«Προφορική Ιστορία»*: Η μέθοδος αυτή αναφέρεται στην προετοιμασία μιας συνέντευξης από τα ίδια τα παιδιά, ακολουθώντας όλα εκείνα τα στάδια που κρίνονται απαραίτητα για να είναι επιτυχημένη. Τελικός στόχος είναι η εξαγωγή συμπερασμάτων από τη συλλογή στοιχείων και τη σύγκριση τους.

- *«Εκτέλεση ιστοριών»*: Η πρακτική αυτή δίνει έμφαση στα σημαντικά σημεία της ιστορικής αφήγησης, τα οποία ενισχύονται και από άλλους εναλλακτικούς τρόπους όπως είναι η παντομίμα, τα ποιήματα και η μουσική.

- *«Κουτιά Ιστορίας»*: Οι μαθητές/τριες βασιζόμενοι/ες σε ιστορικές αποδείξεις και αναπαραστάσεις χαρακτήρων –παρμένες από ένα «ιστορικό κουτί»-«ιστορική τσάντα»- καλούνται σε ένα πρώτο στάδιο να τις περιγράψουν και σε ένα δεύτερο στάδιο να επινοήσουν μια προφορική ιστορία. Υπάρχουν βέβαια και παραλλαγές αυτής της μεθόδου, οι σημαντικότερες από τις οποίες είναι η δημιουργία από τα ίδια τα παιδιά «ιστορικών κουτιών», η σύγκριση ιστοριών από ίδιες συλλογές, καθώς και η δημιουργία ιστορικών παιχνιδιών με σχέδια και οπτικο-ακουστικά εφέ.

- *«Μία αφηγηματική παραγωγή»*: Τα παιδιά συνθέτουν μία αφήγηση σχετικά με ένα ιστορικό αντικείμενο, ακολουθώντας συγκεκριμένες φάσεις στην εξιστόρηση τους που αντιστοιχούν στα στάδια δημιουργίας του αντικειμένου (όπως υλικά για την παραγωγή του, διαδικασία μεταφοράς και πώλησης κ.ά.)

- *«Μιλώντας για αντικείμενα»*: Η δραστηριότητα αυτή κυμαίνεται στην ίδια λογική με την προηγούμενη αλλά με τη διαφορά ότι ύστερα από την ολοκλήρωση περιγραφής των σταδίων και την τοποθέτηση του ιστορικού αντικειμένου στο κέντρο, αρχίζουν να τίθενται οι ερωτήσεις.

---

⁷⁶ Ο.π., σ. 63-67.

• «*Ο Μανδύας του ειδικού*»: Η μέθοδος αυτή βασίζεται στην υιοθέτηση ρόλων από τη μεριά των μαθητών/τριών (π.χ αρχαιολόγου, ερευνητή, δημοσιογράφου, δασκάλου κ.α). Καλώντας τα παιδιά να αναλάβουν ένα τέτοιο ρόλο και τοποθετώντας τους σε πραγματικές καταστάσεις, εξοικειώνονται με το ρόλο του ειδικού.

• «*Σχόλια*»: Πρόκειται για μια ενδιαφέρουσα δραστηριότητα, σύμφωνα με την οποία τα παιδιά επινοούν ή εκτελούν φωνές είτε για μια ιστορική ταινία είτε για μια συλλογή από οπτικές ιστορικές εικόνες και οι οποίες μπορούν να μαγνητοφωνηθούν και να φυλαχτούν.

• «*Τελετές*»: Οι μαθητές/τριες θα εμπνευστούν από τα αποδεικτικά στοιχεία και με βάση αυτά θα συζητήσουν για το πώς μπορούν να δημιουργήσουν προσκλήσεις, λόγους, μουσική ή διακοσμητικά στοιχεία για μια ειδική περίπτωση, όπως είναι λ.χ. η τελετή ενός γάμου.

• «*Αγάλματα*»: Επιλέγουμε έναν ιστορικό χαρακτήρα ή γεγονός που επιθυμούμε να υπενθυμίσουμε και διαιρούμε την τάξη σε δύο ομάδες, “τα αγάλματα” και “τους γλύπτες”, δίνοντας δύο λεπτά στην καθεμία για να γίνουν οι απαραίτητοι διακανονισμοί και οι επιλογές. Στη συνέχεια, οι “γλύπτες ” μπορούν να θέσουν ερωτήματα στα αγάλματα και να γραφτούν λεζάντες ή πλάκες. Με αυτήν την πρακτική εστιάζουμε στις ιστορικές ερμηνείες καθώς και στην εμπειρία των μαθητών/τριών.

• «*Ρόλος θεατρικού έργου*»: Με την πρακτική αυτή τα παιδιά ζωντανεύουν ένα ιστορικό γεγονός, δίνοντάς τους έτσι τη δυνατότητα να παρουσιάσουν έργα και να μετατραπούν σε μίμους. Βασική προϋπόθεση είναι η καλή συνεργασία, ενώ θετικά αποτελέσματα θα επιφέρει ακόμα και η εμπλοκή καταστάσεων με στόχο να δημιουργηθεί προβληματισμός και συζήτηση.

• «*Καθόλου ερωτήσεις*»: Μια συνηθισμένη εκπαιδευτική δραστηριότητα στην οποία οι μαθητές/τριες προετοιμάζουν μια σειρά ερωτήσεων για να πάρουν συνέντευξη από κάποιο ιστορικό πρόσωπο. Επίσης, η συνέντευξη μπορεί να έχει την μορφή συνέντευξης περιοδικού, εφημερίδας ή συνομιλίας ενώ οι ερωτήσεις μπορούν να

απαντηθούν από τα ίδια τα παιδιά εισβάλλοντας κατά κάποιο τρόπο μέσα στον ίδιο το χαρακτήρα του προσώπου.

- «*Πάγωμα διαμόρφωσης*»: Η τάξη χωρίζεται σε ομάδες και αναλαμβάνει η κάθε ομάδα να κατασκευάσει ένα σύνολο εικόνων με στόχο να αναπαραστήσει ένα ιστορικό γεγονός (έχοντας πάντα πρόσβαση σε ιστορικά στοιχεία). Οι διαφορετικές κατασκευές συγκρίνονται, συζητούνται και τίθενται ερωτήματα για τις επιλογές των χαρακτήρων και των γεγονότων.

- «*Ανιχνεύοντας φωτογραφία*»: Μια μέθοδος που ακολουθεί αντίστροφη διαδικασία από την προηγούμενη («*Πάγωμα Διαμόρφωσης*») και συγκεκριμένα με βάση μια ζωγραφιά ή φωτογραφία που σχετίζεται με ένα ιστορικό γεγονός, τα παιδιά καλούνται να την αναπαραστήσουν με διαφορετικούς τρόπους (όπως στατική ή κινούμενη μίμηση ή δραματοποίηση).

- «*Ανιχνεύοντας σκέψη*»: Δίνοντας στα παιδιά μια εικόνα ενός προσώπου σε δράση τα καλούμε να μπουν στο εσωτερικό και ψυχικό κόσμο του ήρωα και να φανταστούν τις σκέψεις του, ενώ στη συνέχεια μπορεί να ακολουθήσει συζήτηση, ακόμα και κριτική.

- «*Forum θεάτρου*»: Μια ιστορική αφήγηση βασισμένη σε αποδεικτικά στοιχεία και μαρτυρίες δραματοποιείται και σταματάει πριν την ολοκλήρωση της και στο σημείο αυτό η ολομέλεια της τάξης αποφασίζει τι θα ακολουθήσει.

- «*Αίθουσα αναμονής*»: Πριν γίνει η παρουσίαση ενός ιστορικού γεγονότος ζητείται από τα παιδιά να δημιουργήσουν καταστάσεις από μόνοι τους (π.χ. να αποφασίσουν τι θα κάνουν ως μια οικογένεια κατά την διάρκεια λ.χ. του μεγάλου λοιμού του 1347-1349). Η αναπόφευκτη δημιουργία αναχρονισμών και ανακολουθιών θα αποτελέσουν αφορμή για συζήτηση.

Μέσω της ομιλίας⁷⁷ λοιπόν μας δίνεται μία ευκρινέστερη εικόνα των αντιδράσεων των μαθητών/τριών λόγω της αμεσότητας που προσφέρει. Επιπλέον, η ομιλία μέσα από τη διδασκαλία της Ιστορίας καλλιεργεί υψηλότερη ποιότητα γλώσσας, διευκολύνει την προσέγγιση των διαφορετικών ερμηνειών των ιστορικών αποδείξεων, καθώς επίσης προωθεί και οξύνει τη σκέψη αφού απαιτεί στιγμιαία επανεξέταση και επαναδιατύπωση.

«Τα μικρά παιδιά έχουν φυσική αφηγηματική ικανότητα, η οποία μπορεί να γίνει μια σημαντική προφορική γέφυρα στη λογοτεχνία»⁷⁸.

Η διδασκαλία της Ιστορίας μέσω των γραπτών αφηγήσεων

Κρίνουμε επίσης σημαντικό να αναφερθούμε και να παραθέσουμε ένα σημαντικό αριθμό προτάσεων διδασκαλίας της Ιστορίας μέσω των γραπτών αφηγήσεων⁷⁹, τις οποίες επίσης πρέπει να τις αντιμετωπίσουμε με μια κριτική ματιά.

- *«Από την αρχή μέχρι το τέλος»*: Δίνεται στους/στις μαθητές/τριες ένα σύνολο από εικόνες παρμένες από ένα παραμύθι τις οποίες καλούνται να αναδιατάξουν. Η αναδιάταξη των εικόνων σε *αρχή, μέση και τέλος* θα πρέπει να αντιστοιχούν σε διαφορετικά χρονικά πλαίσια και να αντιπροσωπεύουν διαφορετικές σχέσεις και καταλήξεις. Οι διαφορετικές εκδοχές της ιστορίας-αφήγησης θα πρέπει να δικαιολογηθούν.

- *«Κενά και καταλήξεις»*: Πρόκειται για μια πρακτική που συμβάλει στην ενεργοποίηση της σκέψης των μαθητών/τριών μέσα από τη διατύπωση υποθέσεων και κυρίως τη συνειδητοποίηση ότι οι αφηγήσεις στην Ιστορία καθορίζουν την κατάληξή

---

⁷⁷ Ο.π., σ. 34.

⁷⁸ Ο.π., σ. 23.

⁷⁹ Ο.π., σ. 49-53.

της, περιγράφοντας «τι ακριβώς συνέβη». Συγκεκριμένα, τα παιδιά μέσα από ένα σύνολο εικόνων και λέξεων που περιγράφουν μια ιστορία του παρελθόντος από τις οποίες κάποιες παραλείπονται, πρέπει να προβληματιστούν ώστε να τις ανακαλύψουν.

- «Ποια είναι η ηρωίδα/κακοποιός;»: Πρόκειται για μια παρόμοια πρακτική, αλλά σε αυτήν την περίπτωση οι εικόνες και οι λέξεις περιγράφουν τη δράση προσώπων από μια ιστορική αφήγηση και τις οποίες πρέπει να τις τοποθετήσουν σε ένα σχεδιασμένο κύκλο.

Μπορούν να εφαρμοστούν και κάποιες παραλλαγές όπως η αναφορά:

- Σε εικόνες για το συγγραφέα ή για τον εικονογράφο.
- Στην προέλευση των πηγών-ιστορικών αποδείξεων.

- «Γιατί αυτοί κάνουν αυτό;»: Με βάση εικόνες ή αποσπάσματα από μια ιστορία, οι μαθητές/τριες καλούνται να θέσουν ερωτήσεις σχετικά με τα αίτια και τις επιπτώσεις των πράξεων των προσώπων στα οποία αναφέρεται η ιστορία.

- «Τι άλλαξε και τι έμεινε ίδιο;»: Τα παιδιά αναζητούν ύστερα από την ολοκλήρωση μιας αφήγησης εκείνα τα στοιχεία που παρέμειναν ίδια και αυτά που άλλαξαν είτε με την χρήση εικόνων είτε μέσω συζήτησης.

- «Είναι έτσι τώρα;»: Σε αυτήν την περίπτωση, οι μαθητές/τριες αναζητούν τι είδους στοιχεία διαφοροποιούνται ανάλογα με τη χρονική περίοδο, μέσα από τη σύγκριση του παρελθόντος της αφήγησης και της παρούσας κατάστασης.

- «Τίτλοι ή λεζάντες;»: Η προσέγγιση αυτή επικεντρώνεται από τη μια μεριά στην τιτλοφόρηση μιας ιστορικής αφήγησης ή στην ονοματοδοσία επικεφαλίδων-λεζάντων σε εικόνες, αντικείμενα ή αποδείξεις.

- «Επιμέλεια»: Τα παιδιά καλούνται μειώνοντας τον αριθμό των εικόνων να αποδώσουν την ίδια ιστορία. Ένας άλλος εναλλακτικός τρόπος είναι η επεξεργασία λέξεων και η επιλογή κάποιων με στόχο να παρατηρήσουν κατά πόσο τροποποιήθηκε η αφήγηση.

- «Πραγματικό ή κατασκευασμένο;»: Δίνοντας στα παιδιά μια σειρά από εικόνες χαρακτήρων ή ιστοριών που αντιστοιχούν στην πραγματικότητα ή στην μυθοπλασία, τους ζητάτε να τα τοποθετήσουν σε σειρά κατασκευάζοντας τη δικιά τους ιστορία αλλά και να δικαιολογήσουν τις επιλογές τους.

- «Εκδοχές»: Επιλέγοντας ένα γεγονός-περιστατικό (γνωστό και οικείο στα παιδιά) παρουσιάζουμε μια σειρά από διαφορετικού είδους πηγές- όπως βιβλία, κείμενα, εικόνες ή βίντεο- καλώντας τους να συγκρίνουν τις διαφορετικές εκδοχές ως προς την αξιοπιστία των λέξεων, τη διάρκεια και το είδος των εικόνων.

- «Μακρινές περιστροφές»: Έχοντας ως αφορμή την ανάγνωση μιας ιστορίας για το σχολείο πριν 40 χρόνια, οι μαθητές/τριες συλλέγουν από τους παππούδες τους ιστορίες δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο και ένα βιβλίο. Στη συνέχεια τους δίνεται το έναυσμα να εξερευνήσουν παλιά σπίτια (κάνοντας ένα είδος αρχαιολογικής έρευνας) και να μεταφέρουν τις εντυπώσεις τους μέσα από ζωγραφιές. «Οι αφηγήσεις εδώ είναι μαξιλάρια εκτόξευσης για τις απομιμήσεις των παιδιών ή τις εκδοχές των διαδικασιών που πρώτα αντιμετώπισαν στις αφηγήσεις των άλλων»⁸⁰.

- «Αναδιατύπωση»: Εφόσον γίνει η ανάγνωση μιας ιστορικής αφήγησης, οι μαθητές/τριες καλούνται να τις ξαναγράψουν με άλλη μορφή όπως είναι ένα ποίημα ή ένα δράμα, παρέχοντας τους όμως τρία αποδεικτικά μέρη που πρέπει να τα συμπεριλάβουν στην καινούργια εκδοχή της ιστορίας. Αυτά είναι ένα αντικείμενο, μια εικόνα και ένα μέρος της αφήγησης ή μια λέξη.

Να υπογραμμίσουμε ότι τέτοιου είδους δραστηριότητες θα ήταν καλό να ακολουθούν τις δραστηριότητες της προφορικής αφήγησης, καθώς η τελευταία μπορεί να συντελέσει καθοριστικά στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων του γραπτού λόγου. Ακόμη, να τονίσουμε ότι οι παραπάνω μέθοδοι αποτελούν εκπαιδευτικές προτάσεις και δεν

---

⁸⁰ Ο.π., σ. 52.

πρέπει να τις ταυτίσουμε με τις πρακτικές του τύπου «Γράψε μου μια ιστορία» ή «Γράψε μου μια έκθεση»⁸¹.

**Προϋποθέσεις για επιτυχημένη εφαρμογή των ιστορικών
αφηγήσεων στην Ιστορία
και θετικές επιδράσεις στα παιδιά-αναγνώστες των ιστορικών
αφηγήσεων**

Η παθητική στάση των παιδιών στη διδασκαλία της Ιστορίας κατατάσσεται σε μια παλιά τακτική της παραδοσιακής διδασκαλίας, την οποία περιγράφει ο Farmer πολύ παραστατικά: *“για τα παιδιά το να βρίσκονται καθισμένα και να ακούν μια ιστορία σε συνοδεία με το χτύπημα της κιμωλίας και της ομιλίας...τείνει να είναι μια ρουτίνα”*⁸². Οι μαθητές και οι μαθήτριες θα πρέπει σταδιακά να εξοικειωθούν με την εξιστόρηση ιστοριών του παρελθόντος *βασιζόμενοι/ες σε αποδεικτικά στοιχεία*. Έτσι οι αφηγηματικές δεξιότητες των παιδιών θα αναπτυχθούν τόσο σε έκταση όσο και σε ποιότητα, δηλαδή σε διάρκεια και έκφραση αντίστοιχα. Είναι γεγονός ότι οι μαθητές και οι μαθήτριες έχουν μεγάλο απόθεμα ιστορικών εμπειριών και πάνω σε αυτό καλούμαστε ως εκπαιδευτικοί να διδάξουμε όλους αυτούς τους τρόπους με τους οποίους θα τις προσεγγίσουν, ενώ στη συνέχεια θα αμφισβητήσουν κάποια στοιχεία από αυτές.

Καταρχήν, τα παιδιά ως αναγνώστες αφηγήσεων θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους και να προβληματίζονται σχετικά με το βαθμό που ο συγγραφέας έχει δικαιολογήσει τις βάσεις πάνω στις οποίες η αφήγηση του μπορεί να κρίθηκε. Ερωτήματα που πρέπει να θέτουν⁸³ οι αναγνώστες/στριες προς το έργο του συγγραφέα πρέπει να σχετίζονται με την αξιοπιστία του, την ευλογοφάνεια του, την αυθεντικότητα του, το σημασιολογικό επίπεδο του έργου του, την αυτοκριτική και αυτοέλεγχο του, την διορατικότητα του καθώς και το κατά πόσο ήταν ανοιχτός σε σχολαστική και

---

⁸¹ Ο.π., σ. 34.

⁸² Ο.π., σ. 13.

⁸³ Ο.π., σ. 14.

λεπτομερή εξέταση και αφουγκράστηκε τις εμπειρίες των αναγνωστών/τριών. Τα παιδιά θα πρέπει ακόμη να λαμβάνουν υπόψη και τη στενή σχέση που υπάρχει ανάμεσα στην αφήγηση και τη δύναμη που κρύβει αυτή με σκοπό να κατανοήσουν ότι ο έλεγχος των αφηγήσεων ισοδυναμεί με την τακτική απόκτησης δύναμης.

«Η ηθική και η πολιτική εισχωρούν, δεδομένου ότι όλες οι κοινωνίες υποδέχονται ανταγωνιστικές και επεξηγηματικές αφηγήσεις: θρησκείες, διαφημίσεις, πολιτικές αναμεταδόσεις, συμβουλευτικές γραμμές, αναμνήσεις, μαθήματα κτλ. Πολλοί προσφέρουν εξηγήσεις για τις καθημερινές προσωπικές μας ιστορίες. Αν εμείς δεν κατανοούμε πλήρως τις δυνάμεις τους, ενδέχεται να πέσουμε θύματα σε εκείνους που το κάνουν: η επίμονη μαρτυρία, η παγκόσμια επιρροή των νέων ραδιοτηλεοπτικών οργανισμών, οι εθνικοί ρήτορες ή η διαφήμιση που οδηγεί στον καταναλωτισμό»⁸⁴.

Επιπρόσθετα, πρέπει να διευκρινίσουμε και τα ερωτήματα που θα ήταν καλό να τίθενται όταν θα γίνεται περιγραφή ανθρώπων και γεγονότων μέσα στις ιστορικές αφηγήσεις⁸⁵. Αυτά είναι τα εξής: *Η έρευνα εξηγεί πως η μαρτυρία επηρεάστηκε και δημιουργήθηκε; Πώς η αφηγηματική μαρτυρία επιδιώκει στην ακρίβεια του γεγονότος χωρίς η ίδια η Ιστορία να ισχυρίζεται ότι είναι αληθινή; Πώς η αφήγηση διαφοροποιείται από την γνώση που παράγεται από υπεύθυνες δημόσιες πηγές καθώς και από τις ιδιωτικές-προσωπικές αντιλήψεις και προκαταλήψεις; Η ιστορία δίνει την δέουσα προσοχή στο να αναλύσει ή στο να περιγράψει τις ενέργειες του κεντρικού ήρωα; Πώς είναι κατασκευασμένες και πώς έχουν ειπωθεί οι ιστορίες; Είναι αποτέλεσμα επίδρασης άλλων χαρακτήρων; Η αφηγηματική μέθοδος λαμβάνει υπόψη της ότι υπάρχουν κάποιες μαρτυρίες που τις έχει αποκλείσει; Τέλος, η αφήγηση λαμβάνει υπόψη της και «τον φάκελο εφεύρεσης, της χαλαρής προσέγγισης ή της φαντασίας που περιβάλλει κάθε ιστορία ζωής;» (Pennef, 1990).*

Κρίνουμε ενδιαφέρον να παραθέσουμε και ένα απόσπασμα από τα λεγόμενα ενός 12χρονου κοριτσιού, τα οποία μας αποκαλύπτουν ότι τόσο η ανάγνωση όσο και το άκουσμα αφηγηματικών ιστοριών είναι περισσότερο αυθεντικά σε σύγκριση με τα σχολικά εγχειρίδια:

⁸⁴ Ο.π., σ. 35.

⁸⁵ Ο.π., σ. 15.

«Είναι καλύτερο από το να κάνεις πράγματα κατευθείαν από τα βιβλία...διότι όταν γράφεις εκτός των βιβλίων εσύ στην πραγματικότητα δεν ξέρεις την πραγματική απάντηση. Αλλά... όταν εσύ γράφεις μια αφήγηση μπορεί να έχεις διαφορετικά πράγματα, μπορείς να βάλεις ότι εσύ θέλεις και όπως εσύ νομίζεις ότι αυτό θα έπρεπε να είναι...και όταν εσύ αντιγράφεις, όταν έχεις να γράψεις απαντήσεις, έχεις μόνο μια πραγματική απάντηση και στη ζωή μπορείς να πάρεις περισσότερα από αυτό, περισσότερα από μια απάντηση» (Mark, Blackbourne Middle School, 1990).

Διαφαίνεται λοιπόν ότι τα ιστορικά αφηγηματικά κείμενα είναι προσβάσιμα από τη μεριά των παιδιών και ειδικά αυτά που έχουν γλωσσολογικά πολλές ομοιότητες με την ομιλία και τον προφορικό λόγο. Πρόκειται για εκείνα τα κείμενα που μένουν αξέχαστα στη μνήμη των παιδιών σε σχέση με τα αντίστοιχα των σχολικών εγχειριδίων⁸⁶. Το γεγονός ότι υπάρχει πιο θετική στάση απέναντι στην αφήγηση σε σύγκριση με το απλό διάβασμα από το σχολικό εγχειρίδιο μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι είναι ανάγκη οι εκπαιδευτικοί να οπλιστούν με όλες αυτές τις δεξιότητες που θα τους καταστήσουν ικανούς να αφηγούνται ιστορίες. Μόνο αν μετατραπούν οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί σε ιστορικούς αφηγητές, θα καταφέρουν να μετατρέψουν και τα ίδια τα παιδιά. Συνεπώς, θα πρέπει να αντικρίζουν την αφήγηση ως το μέσο εισαγωγής των παιδιών στο κόσμο του παρελθόντος, κατανοώντας ακόμα ότι είναι χρήσιμη η αφήγηση στη διδασκαλία της Ιστορίας διότι η ίδια η ιστορική γνώση απορρέει από έναν αφηγηματικό τύπο.

Από την άλλη μεριά, δεν συμεριζόμαστε απόψεις που υποστηρίζουν ότι μέσα από την αφήγηση τα παιδιά παραμεγαλώνουν. Τη χρήση της αφήγησης την αντιλαμβανόμαστε σαν μια διαδικασία που συνεχίζεται σε όλη την διάρκεια της ζωής των παιδιών και αργότερα ως ενηλίκων μέσα από πιο περίπλοκες αφηγήσεις⁸⁷. Η υπεροχή που χαρακτηρίζει την αφήγηση εκ φύσεως δίνει στους ακροατές της ιστορίας την ευκαιρία να λάβουν ένα δια βίου «δώρο», το οποίο θα επανεξετάζεται από μέρους τους σε προοδευτικά υψηλότερα επίπεδα κατανόησης. Συνεπώς θα αποδίδαμε σε μια τέτοια διδασκαλία της Ιστορίας το χαρακτηρισμό της «ανθρωπιστικής επιχείρησης».

Οι εκπαιδευτικές αφηγήσεις λοιπόν οικοδομούν τον χαρακτήρα των παιδιών, αποτελούν τροφή του νου και των συναισθημάτων και συνδετικό κρίκο με τη ζωή και

⁸⁶ Ο.π., σ. 24.

⁸⁷ Ο.π., σ. 36.

το παρελθόν, αλλά και συμβάλουν στην καλύτερη επικοινωνία μεταξύ ενηλίκων και παιδιών. Αλλά επίσης:

«Μελέτες σχετικά με τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ ενηλίκων και παιδιών κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης ιστορικών αφηγήσεων δείχνουν ότι η παρουσία ή η απουσία της ανάγνωσης αυτών δεν είναι ο μόνος παράγοντας που επηρεάζει την ανάπτυξη της κουλτούρας των παιδιών. Σύμφωνα με Sulzby και Teale (1996), αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την ανάγνωση ιστορικών αφηγήσεων πώς το σπίτι και το σχολείο, έχουν ανταποκριθεί στις αντιδράσεις και τις μνήμες των παιδιών. Έτσι, φαίνεται ότι βασικός παράγοντας των επιπτώσεων που έχουν οι ιστορικές αφηγήσεις είναι ο τρόπος με τον οποίο ο ενήλικος απαντάει στις αντιδράσεις και τις μνήμες των παιδιών. Η σημαντική σχέση ανάμεσα στην κοινωνική αλληλεπίδραση και τη γνωστική λειτουργία φαίνεται να εκδηλώνεται ως η σχέση μεταξύ της διαμεσολάβησης του ενηλίκου μεταξύ της ιστορικής αφήγησης και της μάθησης ή εσωτερικοποίησης του παιδιού. Η μεσολάβηση των ενηλίκων φαίνεται να έχει μια συγκεκριμένη επίδραση σε αυτό που το παιδί παίρνει από την κατάσταση ανάγνωσης»⁸⁸.

Επίσης, οι εκπαιδευτικές ιστορικές αφηγήσεις ενεργοποιούν τους μηχανισμούς ακουστικής ετοιμότητας των παιδιών. Βασικός εκπαιδευτικός στόχος είναι το να καταστήσουμε τους μαθητές και τις μαθήτριες ικανούς και ικανές να εκτιμήσουν τις αφηγήσεις και να τις επεξεργαστούν, παρακινώντας τους με ερωτήσεις και προτρέποντας τους σε απαντήσεις. Θα συμφωνήσουμε λοιπόν με τον Bage που χαρακτηρίζει τις αφηγήσεις ως ισχυρές, αλλά προσδίδει σε αυτές τον χαρακτηρισμό εκπαιδευτικές μόνο όταν γίνονται ευπαθείς στις ερωτήσεις⁸⁹. Είναι σαφές λοιπόν ότι με αυτόν τον τρόπο, η γνώση θα μεταδίδεται σαν πληροφορία και η μετάδοση θα πραγματοποιείται από τους ίδιους τους μαθητές και τις μαθήτριες, συμβάλλοντας καθοριστικά στην κατανόηση. Η μεταφορά ιστοριών από τα ίδια τα παιδιά οδηγεί μεν σε θετικά αποτελέσματα σε επίπεδο προφορικό και λογοτεχνικό, καθώς και στην οικοδόμηση της προσωπικής τους γνώσης, ενώ «η επίδοση τους θα εκτιμηθεί έναντι δύο

⁸⁸ <http://www.ncrel.org/sdrs/areas/issues/content/cntareas/reading/li1lk35.htm>

⁸⁹ Bage, ό.π., σ. 39.

ιδεών: 'το πόσο καλά μπορεί το παιδί να πει ιστορικές αφηγήσεις βασισμένες σε μαρτυρίες; ' 'Και πόσο καλά μπορεί να κρίνει τις ιστορικές αφηγήσεις από άλλες»⁹⁰.

Είναι γεγονός ότι στο μάθημα της Ιστορίας τα παιδιά παπαγαλίζουν κάτι το οποίο μπορούμε να διαπιστώσουμε μέσα από τις απομνημονευμένες απαντήσεις τους που περιορίζονται σε ιστορικές ημερομηνίες, πρόσωπα και γεγονότα. Η μετάβαση σε ένα λιγότερο συγκεντρωτικό προφορικό σύστημα διδασκαλίας μπορεί όχι μόνο να εισάγει τους/τις μαθητές/τριες στη γνώση αλλά επίσης και στις δικές τους ερμηνείες και στη δική τους ηθική. «Ενώ 'οι ιστορίες είναι κατασκευές των εμπειριών' (Amy), η αφήγηση εκφράζει μια ανθρώπινη επιθυμία για ηθικό έλεγχο πάνω στα γεγονότα»⁹¹. Ίσως μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε την Ιστορία όχι για να διδάξουμε μία συγκεκριμένη ηθική ή γενικά την ηθική, αλλά, μέσα από την εξερεύνηση και την ανακάλυψη του πώς αναπτύχθηκε αυτή στη διάρκεια των χρόνων, να αναπτύξουν οι μαθητές/τριες τη δική τους ηθική ερμηνεία. Η χρήση αφηγηματικών ιστοριών προσφέρει κίνητρα στους/στις μαθητές/τριες για ερμηνείες που προκύπτουν ύστερα από την αποδόμηση αυτών των ιστοριών. Βέβαια αυτή η εκπαιδευτική προοπτική δεν μπορεί να υπάρξει ούτε σε ένα συγκεντρωτικό πρόγραμμα σπουδών ούτε σε μια σχολική τάξη που οι δάσκαλοι δεν είναι σε θέση τόσο κοινωνικά όσο και πνευματικά να ενεργήσουν ανεξάρτητα.

Οι διδακτικές πρακτικές που βασίζονται στην ιστορική αφήγηση μπορούν να οδηγήσουν τους συμμετέχοντες στην ανάπτυξη δεξιοτήτων, στην κοινωνικοποίηση αλλά παράλληλα να τους οδηγήσουν και στην κατανόηση ιστορικών γεγονότων. Οι προφορικές εκπαιδευτικές αφηγήσεις, οι εκπαιδευτικές μέθοδοι συγγραφής ιστοριών, οι σκόπιμες ερωτήσεις που απαιτούν ενεργοποίηση σκέψης και οι συζητήσεις είναι όλα αυτά που αν συναθροιστούν μπορούν να χαρακτηρίσουν την Ιστορία ως παιδαγωγική. Δεν πρέπει να περιθωριοποιούμε ή ακόμα να αντιμετωπίζουμε επιεικώς την χρήση ιστορικών αφηγήσεων στη διδασκαλία της Ιστορίας. «Ταφόπλακες, μνημεία, αγάλματα, οικογενειακές ιστορίες, οικογενειακά δέντρα: τέτοια αναγνωρίσιμα κοινωνικά και ψυχολογικά φαινόμενα ίσως να έχουν εκπαιδευτικές λειτουργίες στο παρελθόν για το παρελθόν, που προηγείται της μοντέρνας ακαδημαϊκής κατανόησης της λέξης Ιστορία»⁹².

⁹⁰ Ο.π., σ. 13.

⁹¹ Ο.π., σ. 72.

⁹² Ο.π., σ. 69.

Προβληματισμοί για τις ιστορικές εκπαιδευτικές αφηγήσεις

«Ο ιστορικός και ο μυθιστοριογράφος ο καθένας κάνει τη δουλειά του: να κατασκευάσει μια εικόνα η οποία είναι εν μέρει μια αφήγηση γεγονότων, κυρίως μια περιγραφή καταστάσεων, έκθεση κινήτρων, ανάλυση χαρακτήρων... Ως έργα φαντασίας, η δουλειά των ιστορικών και των μυθιστοριογράφων δε διαφέρει»⁹³ (Collingwood, 1946)

Αναζητώντας τη διαφορά μεταξύ των ιστορικών, των αφηγητών και των εκπαιδευτικών, εντοπίζουμε ότι ο ρόλος των εκπαιδευτικών βρίσκεται κάπου ανάμεσα στους άλλους δύο, δηλαδή οι ιστορικοί από την μία μεριά βασίζονται σε πηγές και αποδείξεις, οι αφηγηματολόγοι από την άλλη έχουν περιθώρια να εμπνέονται από την φαντασία τους, ενώ οι εκπαιδευτικοί χρειάζεται να βρίσκονται κάπου ενδιάμεσα. Η φύση λοιπόν της απόδειξης-μαρτυρίας είναι αυτή που διαφοροποιεί τη συγγραφή φαντασιακού μυθιστορήματος από την Ιστορία. Επιπλέον, ο Bage⁹⁴ εντοπίζει και αυτός ότι η σχέση ανάμεσα στο πραγματικό γεγονός και τη μυθοπλασία είναι πολύπλοκη, καθώς πολλές φορές αλληλοεπικαλύπτονται. Η Ιστορία προσφέρει την δυνατότητα να μιλήσεις, να ακούσεις και να διαβάσεις κείμενα που είναι ταυτόχρονα αφηγηματικά και αναλυτικά αλλά και φανταστικά και πραγματικά. Το ότι σε τέτοιου είδους ιστορίες⁹⁵ μπορούν να εντοπιστούν πραγματικές αλλά και φανταστικές πληροφορίες θα πρέπει να αναζητηθεί, από τη μια μεριά στους σκοπούς του συγγραφέα και από την άλλη στις προσδοκίες του κοινού. Μια αφήγηση δεν προσφέρει ποτέ ένα τέλειο αντίγραφο της πραγματικότητας. Το πρόσωπο που αφηγείται τι έχει συμβεί “πραγματικά” πάντα θα συνοψίζει, θα επεκτείνει, θα ομορφαίνει και θα αφήνει έξω από την αφήγηση ορισμένες πτυχές των γεγονότων. Να επισημάνουμε ακόμη ότι «η αντικειμενικότητα του ιστοριογράφου περιορίζεται όχι μόνο από τα δεδομένα που αυτός έχει, αλλά επίσης και από τις υποκειμενικές ερμηνείες των μαρτυριών» (Vansina, 1980)⁹⁶. Δεδομένου μάλιστα ότι ένα αφηγηματικό κείμενο περιορίζεται στη γλώσσα, τότε ποτέ δε μπορούμε να

⁹³ Ό.π., σ. 27.

⁹⁴ Ό.π., σ. 36-40.

⁹⁵ Ό.π., σ. 37. «Μερικά αφηγηματικά είδη που συνδέουν την πληροφόρηση και τη φαντασία: αυτοβιογραφίες, βιογραφίες, περιγραφές, ημερολόγια, εξηγήσεις γεγονότων, ταινίες, παραδοσιακοί μύθοι, παιχνίδια, θρύλοι, γράμματα, ιστορίες ζωής, μέσα μαζικής ενημέρωσης, μνήμες, μονόλογοι, οθόνες μουσείων, μύθοι, ανέκδοτα, ποίηση, τραγούδια, τηλεόραση (ειδικά δράμα, ειδήσεις, ντοκιμαντέρ), τίτλοι, νουβέλες)»

⁹⁶ Ό.π., σ. 91.

δούμε άμεσα την πραγματικότητα, γιατί η φωνή του αφηγητή θα χρωματίζει τα αφηγούμενα γεγονότα.

Είναι γεγονός ότι οι ιστορικοί χρησιμοποιούν διαφορετικές πηγές με βάση τις οποίες συνθέτουν μια μόνο ιστορική αφήγηση. Στην περίπτωση αυτή διακρίνουμε το κίνδυνο να εμφανίζεται μια ιδιαίτερα δυνατή αφήγηση ως *η ίδια η Ιστορία* και όχι να αποτελεί ένα μέρος της. Για να αποφεύγουμε τέτοιες παγίδες, στις οποίες παρουσιάζεται η Ιστορία ως μια αφήγηση μοναδική και ιδιαίτερη, θα πρέπει να συμπεριλαμβάνουμε στη διδασκαλία μας κάποιες στρατηγικές. Αυτές είναι: «*η ανάλυση της δράσης για ανάλυση, η εισαγωγή αντικρουόμενων αφηγήσεων από άλλους πολιτισμούς ή άλλες απόψεις, η ενθάρρυνση ερωτημάτων, η διασαφήνιση της προέλευσης της αφήγησης, το ενδιαφέρον για επισήμανση διαφορετικών χαρακτήρων και απόψεων των γεγονότων και η ενθάρρυνση λογομαχιών που θα αναλύουν τα δεδομένα*».⁹⁷

Η αφήγηση ακόμη υφίστανται πολλές φορές υπεραπλούστευση με σκοπό να αποκτήσει απλή μορφή και να είναι με ορθό εκπαιδευτικό τρόπο ειπωμένη, γοητεύοντας έτσι τα παιδιά. Μάλιστα είναι πολύ πιθανό να βρίσκονται προτετελεσμένου γεγονότος, δηλαδή να έχουν πρόσβαση σε μια εκδοχή του παρελθόντος μόνο για λόγους ευχερούς αποδοχής. Ως εκπαιδευτικοί δεν πρέπει να συγχέουμε τους τρόπους με τους οποίους πραγματώνεται μια απλοποίηση με τη γνώση, καθώς θα πρέπει να ξεκαθαρίζουμε ότι από τη μια μεριά δεν είναι δυνατόν μια αφήγηση να περιλαμβάνει όλα τα γεγονότα αλλά από την άλλη ότι «*η Ιστορία υπάρχει στα σχολεία όχι για να αρχίσει την ιστορική εκπαίδευση αλλά για να τη συνεχίσει σε μία πιο επιστημονική βάση*»⁹⁸.

«*Είναι αμφίβολο κατά πόσο οι ιστορίες των σύνθετων γεγονότων, ειπωμένες στην απαραίτητα απλή γλώσσα για τα μικρά παιδιά που αδυνατούν να κατανοήσουν τα κίνητρα των ενηλίκων, είναι ο καλύτερος τρόπος για την εισαγωγή τους στις διαδικασίες της ιστορικής σκέψης και της κατανόησης*» (Cooper,1991)⁹⁹.

Ο Bage λοιπόν εκφράζει αμφιβολίες για το αν αυτές οι ιστορίες μπορούν να ενσαρκώσουν την εκπαιδευτική αφήγηση και δικαιολογεί αυτή τη θέση του λέγοντας:

⁹⁷ Ο.π., σ. 89.

⁹⁸ Ι.μ.

⁹⁹ Ο.π., σ. 94.

«Πρώτον, οι αφηγήσεις είναι τελεολογικές. Το ίδιο περιεχόμενο είναι ικανό να φιλοξενήσει διαφορετικές ερμηνείες σύμφωνα με τους σκοπούς των αφηγητών και των ακροατών: ως εκ τούτου οι ορισμοί της αφηγηματικής ιστορίας ποικίλουν επίσης. Κατά δεύτερον, οι τυποποιημένες ερμηνείες των αφηγήσεων δεν μπορούν να δημοσιοποιηθούν αφού οι αποχρώσεις του νοήματος είναι προσωπικά και ιδιωτικά κατασκευασμένες, τα περιγράμματα των εννοιών τους μπορεί να είναι μεταδοτικά αλλά οι λεπτομέρειες παραμένουν πεισματικά μεμονωμένες, ιδιαίτερα με τους νεότερους μαθητές. Κατά τρίτον, οι συγγραφείς εναλλάσσουν αόριστα την ιστορία-αφήγηση με το αφήγημα και οι έννοιες ποικίλλουν με τα συμφραζόμενα»¹⁰⁰.

Πάνω από όλα όμως δεν μπορούμε να παραβλέπουμε το γεγονός ότι οι ιστορικές αφηγήσεις αφήνουν ανοιχτά πεδία για προπαγανδιστικές και ηθικολογικές προκαταλήψεις. Ακόμη και οι δομές των σχολικών εγχειριδίων, πάνω στα οποία βασίζεται τις περισσότερες φορές η διδασκαλία, έχουν κρυμμένες πεποιθήσεις, κάτι το οποίο δικαιολογείται αν λάβουμε υπόψη μας ότι στα βιβλία αντανακλάται η λήψη αποφάσεων που έχουν πραγματοποιηθεί κάτω από τον πολιτικό έλεγχο της εκάστοτε εξουσίας-κυβέρνησης. Όλα αυτά λοιπόν μας υπενθυμίζουν ότι οι αφηγηματικές ιστορίες δεν πρέπει να ψεύδονται ανεξέταστα αλλά να δίνεται στους/στις μαθητές/τριες η ευκαιρία να τις μελετούν κριτικά για να αποφασίσουν το τι η Ιστορία δείχνει και να καλλιεργείται παράλληλα η δυσπιστία τους απέναντι σε αβέβαια γεγονότα. Η έκθεση των παιδιών σε ένα περιβάλλον που επιτρέπει την κριτική ανάλυση των ιστορικών αφηγήσεων θα τους οπλίσει με εφόδια να αντισταθούν στο μέλλον και σε κάθε τύπου προπαγανδιστικές αφηγηματικές ιστορίες. *«Η κριτική συμβάλλει όχι σαν ένας τεχνικός όρος αλλά σαν μια “λέξη με την οποία το σύνολο του ηλεκτρικού κυκλώματος της αφήγησης ενεργοποιείται συνειδητά καθώς και όλο το φως και η δύναμη που ασκήθηκε”.* Το ιστορικό περιεχόμενο, έννοιες και λεξιλόγιο ξαφνικά γίνονται σαφή όταν τα συλλάβω έτσι. Όταν οι λέξεις ζουν σαν ιστορίες τίποτα δεν μπορεί να συμβεί»¹⁰¹. Άλλωστε δεν είναι τυχαίο ότι στα περισσότερα σχολικά εγχειρίδια της Ιστορίας περιέχονται λίστες από φράσεις και έννοιες που πρέπει να διδαχθούν. Πρόκειται για μια διδακτική πρακτική τόσο ανιαρή όσο και απομονωμένη από το πλαίσιο το οποίο εμφανίζεται.

¹⁰⁰ Ο.π., σ. 38.

¹⁰¹ Ο.π., σ. 48.

Ανάμεσα στους στόχους της διδασκαλίας της Ιστορίας είναι και η ανάπτυξη της φαντασίας ώστε να πραγματοποιηθεί η ανοικοδόμηση του παρελθόντος από τα παιδιά. Ταυτόχρονα όμως μας δημιουργείται το ερώτημα πώς είναι δυνατόν να καταστήσουμε ικανή την ανοικοδόμηση αυτή από την στιγμή που οι πρωταγωνιστές των ιστορικών αφηγήσεων είναι νεκροί και άρα δύσκολα προσεγγίσιμοι. Μία ενδιαφέρουσα διδακτική πρόταση¹⁰² είναι αυτή στην οποία ζητάμε από τους μαθητές και τις μαθήτριες να εισέλθουν μέσα σε αυτούς τους χαρακτήρες παρακολουθώντας την ιστορία τους ως κοινό, εκτελώντας την ιστορία τους ως φανταστικοί χαρακτήρες και ερμηνεύοντάς την ως συγγραφείς. Με αυτόν τον τρόπο, οι αφηγήσεις καθιστούν ικανά τα παιδιά να εισαχθούν φανταστικά σε ένα κοινωνικό κόσμο, διαμορφωμένο από διαφορετικές αξίες από τις δικές τους.

«Στη διδασκαλία αυτό που χρειάζεται είναι μια ευκαιρία για τα παιδιά να τους δοθεί διέξοδος για τις παρανοήσεις τους... Αυτό σημαίνει, χρησιμοποιώντας κάθε δυνατό μέσο, να αναδημιουργήσουμε την κατάσταση και να μιλήσουμε για το πρόβλημα διαμέσου των αντιπροσώπων του που είναι οι μαθητές...» (Lee)¹⁰³.

Επιπρόσθετα, να μην λησμονούμε ότι η τέχνη της αφήγησης χειρίζεται και το χρόνο. *«Τι κάνουν τα παιδιά με τις τρεις διαστάσεις (του χρόνου): η χειραγώγηση του αφηγηματικού χρόνου του Ricoeur, ο αρχέγονος μυθικός χρόνος του Polanyi και οι εμπειρίες τους από τη χρονολόγηση στα μαθήματα, κατά την διάρκεια των οποίων οι μύθοι ή οι αφηγήσεις παρουσιάστηκαν σαν ιστορίες-αποδείξεις;»¹⁰⁴.* Έναν άλλο παράγοντα που πρέπει να μην λησμονούμε στη διδασκαλία της ιστορίας είναι ο συναισθηματικός, καθώς και η ίδια η διδασκαλία κατά ένα μεγάλο μέρος έχει ως πυρήνα το συναίσθημα. Κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας της ιστορίας ενεργοποιούνται οι μηχανισμοί συλλογισμού και σκέψης, τόσο από την μεριά των παιδιών όσο και των εκπαιδευτικών, και κατ' επέκταση και οι αντίστοιχοι συναισθηματικοί. Υπάρχουν και απόψεις που λένε ότι το να διδάσκεις ιστορία είναι ένα συναισθηματικό ζήτημα. Ένα ερώτημα που αναφύεται είναι κατά πόσο πρέπει να είναι ή όχι το αντικείμενο της ιστορίας στη σχολική τάξη συναισθηματικό ουδέτερο. Είναι

¹⁰² Ο.π., σ. 40.

¹⁰³ Ο.π., σ. 40.

¹⁰⁴ Ο.π., σ. 44-45.

σαφές ότι μια ιστορία με κάθε είδους συναισθηματικά καρυκεύματα μπορεί να αξιοποιηθεί παιδαγωγικά ώστε οι μαθητές και οι μαθήτριες να αρχίζουν να αξιολογούν την ιστορική συγγραφή και να σκέφτονται κριτικά. Θετική επίδραση προς την ίδια κατεύθυνση θα υπήρχε και στην περίπτωση που τα σχολικά εγχειρίδια είχαν έναν ορατό συγγραφέα έτσι ώστε να είναι σε θέση να γνωρίσουν οι μαθητές και οι μαθήτριες ποια είναι η αφηγηματική φωνή που εξιστορεί την ιστορική γνώση. Επίσης να τονίσουμε ότι διατρέχουμε κίνδυνο αν στη διδασκαλία της Ιστορίας μέσω των ιστορικών αφηγήσεων απουσιάζει ο προβληματισμός και οι ερωτήσεις κατάλληλου περιεχομένου, καθώς τις περισσότερες φορές οι ιστορικές αφηγήσεις έχουν ασαφή προέλευση. Αντίθετα, όταν στις ιστορικές αφηγήσεις είναι ενσωματωμένα στοιχεία προέλευσης, αυτό επιτρέπει στον/στην εκπαιδευτικό να απαντήσει ή να βοηθήσει τα παιδιά να κατασκευάσουν ευκρινέστερες ερωτήσεις, πραγματώνοντας έτσι και μια πιο επιτυχημένη ανάλυση της αφήγησης.

Αντί επιλόγου

Αν λοιπόν η αφήγηση είναι κεντρικής σημασίας για την Ιστορία, τότε και οι ιστορικές αφηγήσεις είναι κεντρικής σημασίας για τη διδασκαλία της ιστορίας. Η Ιστορία δεν είναι ιστορία μέχρι να ειπωθεί με πειστικούς τρόπους. Η αφήγηση λοιπόν είναι ριζωμένη σε όλη την Ιστορία. Από παιδαγωγική σκοπιά, η αφήγηση παρουσιάζεται και πρέπει να αντιμετωπίζεται σαν ένα εκπαιδευτικό εργαλείο το οποίο προωθεί την παρατήρηση, την ερώτηση και την ομιλία. Πρόκειται για μια μορφή που όχι μόνο προσελκύει τους μαθητές και τις μαθήτριες αλλά είναι μία πλούσια πηγή πληροφόρησης και συνιστά ένα από τα κλειδιά που ανοίγουν τις πύλες τις γνώσεις για τα παιδιά. Οι αφηγήσεις όταν τίθενται στο κέντρο της διδασκαλίας μπορούν να βοηθήσουν τους αναγνώστες, που στην περίπτωση μας είναι τα ίδια τα παιδιά, μέσα από την επαφή και την επεξεργασία των πληροφοριών, στη δημιουργία δικών τους εννοιών και προϊόντων, στην προώθηση αποριών και ερωτημάτων και βέβαια στη σύνδεση του παρελθόντος με το παρόν. Θα πρέπει να αντιμετωπίζουμε τις ιστορικές αφηγήσεις ως τις ιστορίες που περιμένουν να ακουστούν, να διαβαστούν και κυρίως να ερμηνευτούν και να ανασκευαστούν με βάση τα αποδεικτικά στοιχεία που περιέχουν.

Όταν ενσωματώνουμε τις αφηγήσεις στην διδασκαλία της Ιστορίας ουσιαστικά προσφέρουμε στα παιδιά μια Ιστορία που επιδέχεται ερμηνεία και προωθεί την επικοινωνία. *«Οι ερμηνείες έχουν χαρακτηριστεί ως η προώθηση της κατανόησης των παιδιών για το “γεγονός, τη γνώμη, το μυθιστόρημα” (Scott, 1994). Τέτοιες ιδέες είναι θεμελιώδους σημασίας για μια σημαντική βελτίωση στην ανάπτυξη της παιδείας και της γλώσσας»*¹⁰⁵. Μια τέτοιου είδους διδασκαλία με προσανατολισμό στη δημιουργία εννοιών και σημασιών, μέσα στα πλαίσια της ιστορικής αφήγησης, αφήνει περιθώρια στους/στις μαθητές/τριες να αποφασίσουν για την «αλήθεια», καθώς οι έννοιες που μπορεί να αναδυθούν από αυτές τις αφηγήσεις δεν πρέπει να θεωρούνται δεδομένες. Για το Egan *«εμείς μαθαίνουμε μερικές από τις πιο σημαντικές, βαθιές και ισχυρές έννοιες πολύ νωρίς και στη συνέχεια τις τελειοποιούμε και τις επεξεργαζόμαστε»*¹⁰⁶.

Τέλος, *«αν η αφηγηματολογία γίνει ένα απλό φορμαλιστικό παιχνίδι στο οποίο η διάκριση των ποικίλων αφηγηματολόγων δεν πηγαίνει χέρι-χέρι με μία συζήτηση για το τι*

¹⁰⁵ Ο.π., σ. 125.

¹⁰⁶ Ο.π., σ. 79.

αυτοί πραγματικά μας λένε, τότε το περιεχόμενο του αφηγήματος παραμένει αναμφίβολα ανέγγιχτο. Αντιστρόφως, θα ήταν λάθος να ξεχάσουμε τις αφηγηματικές πτυχές μιας ιστορίας και να εστιάσουμε αποκλειστικά στο περιεχόμενο. Όποιος επιμένει να κάνει το τελευταίο όχι μόνο έχει απώλειες ποικιλοτρόπως σε θεματικά και ερμηνευτικά στρώματα αλλά επίσης μειώνει ένα κείμενο στο περιεχόμενο του ή στο μήνυμά του»¹⁰⁷.

Τα ιστορικά αφηγηματικά κείμενα προσκαλούν τους αναγνώστες σε ένα είδος παιχνιδιού. Είτε πρόκειται λοιπόν για μια δημιουργία της φαντασίας είτε για έκθεση πραγματικών γεγονότων αποστολή μας είναι να αφήσουμε τα παιδιά να βυθιστούν στη μαγεία της αφήγησης αλλά παράλληλα να τους αποπλίσουμε, χρησιμοποιώντας τη δυσπιστία για το τι θα πιστέψουν ή όχι. Η προσέγγιση που ακολουθούμε στις αφηγηματικές ιστορίες που χρησιμοποιούμε στη διδασκαλία της Ιστορίας θα πρέπει να έχει και ένα υπόβαθρο αφηγηματικής θεωρίας. Η ανάλυση λοιπόν μιας ιστορικής αφήγησης δεν είναι δυνατόν να παραμένει ανεξάρτητη από τον αναγνώστη που κουβαλάει την δικιά του ιστορία ζωής. Η σύγχρονη αφηγηματολογία σε αντίθεση με παλαιότερες αφηγηματικές θεωρίες που δύσκολα άφηναν χώρο στον αναγνώστη, του δίνουν κεντρική θέση. Ακόμη η αφηγηματολογία ασχολείται και με το αφηγηματικό κόσμο δηλαδή το περιεχόμενο και με τον τρόπο με τον οποίο αυτός ο κόσμος αντιπροσωπεύεται. Η ερμηνεία που επιδέχεται μια αφήγηση ισοδυναμεί με «την προσπάθεια να συνδέσουμε το περιεχόμενο ενός ιδιαιτέρου αντικειμένου-σε αυτήν την περίπτωση ενός λογοτεχνικού κειμένου- με τον τύπο του.[...] Η μορφή είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το περιεχόμενο και το περιεχόμενο με τη σειρά του αποσαφηνίζει τη σημασία της μορφής. Μια τέτοια σύνδεση σε καμιά περίπτωση δεν είναι άμεσα εμφανής. Ο αναγνώστης πρέπει να το ανακαλύψει και μια τέτοια ανακάλυψη πάντα αποκαλύπτει μια ορισμένη ιδεολογία»¹⁰⁸. Αυτό μας αποδεικνύει τελικά ότι η αφήγηση δεν είναι απλώς μια σειρά γεγονότων που συνδέονται χρονολογικά και αιτιολογικά αλλά εξαρτάται από άλλου είδους συνδέσεις που θα τις χαρακτηρίζαμε βαρυσήμαντες και που υπερβαίνουν το χρονολογικό και αιτιολογικό πλαίσιο. Πρόκειται για αυτές που δημιουργεί και εισάγει ο ίδιος ο αναγνώστης, γιατί αυτός στην πραγματικότητα αλληλεπιδρά με το κείμενο.

¹⁰⁷ Herman and Vervaeck, ό.π., σ. 7.

¹⁰⁸ Ο.π., σ.7.

Συχνά, οι εκπαιδευτικοί δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στα αναλυτικά προγράμματα, δηλαδή στις περιγραφές των περιεχομένων, στους στόχους επίτευξης και των δεξιοτήτων με αποτέλεσμα να απομακρύνονται από την ουσιαστική μάθηση.

«Το πρότυπο της παραδοσιακής διδασκαλίας δεν έχει και δεν θα έχει αλλάξει με προτροπές ή με καινούργια υλικά. Αυτό που απαιτείται είναι να αρχίσει μια πορεία αλλαγής, περιλαμβάνοντας τους ίδιους τους δασκάλους, που θα αναρωτούνται για τις τρέχουσες πρακτικές και θα σχεδιάζουν και θα υποστηρίζουν νέους προσδιορισμούς της πρακτικής» (Goodson, 1978)¹⁰⁹.

---

¹⁰⁹ Bage, ό.π., σ. 5.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Adam Jean-Michel, *Τα κείμενα: τύποι και πρότυπα, Αφήγηση, περιγραφή, επιχειρηματολογία, εξήγηση και διάλογος*, μετ. Παρίσης Γιάννης, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 1999.
2. Bage Grant, *Narrative Matters: Teaching and Learning History Through Story*, London and New York: Routledge, 1999.
3. Bruner Jerome, *Δημιουργώντας Ιστορίες. Νόμος, Λογοτεχνία, Ζωή*, μετ. Βασιλική Τσούτρου, Κατερίνα Πολυδάκη, Γιάννης Κουγιουμτζάκης, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2004.
4. Chatman Seymour, *Θεωρία της αφήγησης. Χρόνος και αφήγηση*, Εξάντας, 1991.
5. Γκέοργκ Ίγκερς, *Νέες κατευθύνσεις στην ευρωπαϊκή ιστοριογραφία*, Εκδόσεις Γνώση, 1991.
6. Herman David (ed.), *The Cambridge companion to narrative*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
7. Herman L. and Vervaeck B., *Handbook of Narrative Analysis*, Lincoln and London: University of Nebraska Press, 2005.
8. Hobsbaum Eric, *Για την Ιστορία*, μετ. Παρασκευάς Ματαλάς, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1998.
9. Ηροδότου Ιστορίαι, τόμος Α', βιβλία Α' -Β'. Εισαγωγή-Μετάφραση-Σημειώσεις Αγγέλου Σ. Βλάχου, Κέντρον Εκδόσεως Έργων Ελλήνων συγγραφέων, Αθήναι 1989.
10. Ηροδότου Μούσαι, τόμος Α', βιβλία Α'-Β' (Κλειώ και Ευτέρπη), Μαυροπούλου (επιμ), Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1991.
11. Κουλουμπή-Παπαπετρόπουλου Κούλα (επιμ), *Η Τέχνη της αφήγησης*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 1997.
12. Martin Wallace, *Θεωρία της αφήγησης. Αφηγηματική Δομή: Μια σύγκριση μεθόδων*, Εξάντας, 1991.
13. Ματσαγγούρας Ηλίας Γ. , *Κειμενοκεντρική προσέγγιση του γραπτού λόγου ή αφού σκέφτονται γιατί δεν γράφουν*; εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2004.
14. Παπαντωνάκης Γεώργιος Δ., *Θεωρίες Λογοτεχνίας και Ερμηνευτικές Προσεγγίσεις κειμένων για παιδιά και για νέους*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2009.
15. Ricoeur Paul, *Η αφηγηματική λειτουργία*, μετ. Βαγγέλης Αθανασόπουλος, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1990.
16. Σβορώνος Νίκος, *Ανάλεκτα Νεοελληνικής Ιστορίας και Ιστοριογραφίας*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1982.
17. Σμυρναίος Αντώνης, *Η διδακτική της Ιστορίας*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2008.
18. Stone Lawrence, 'The revival of narrative: Reflections on a new old history', *Past and Present*, No. 85, (Nov. 1979), σσ. 3-24.
19. Thuillier G.- Tulard J., *Οι Ιστορικές σχολές*, μετ. Κική Καψαμπέλη, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1993.
20. Τσιλιμένη Τασούλα Δ.(επιμ). *Αφήγηση και εκπαίδευση. Εισαγωγή στην τέχνη της αφήγησης. Άρθρα και μελετήματα*, Εκδόσεις Εργαστηρίου Λόγου και Πολιτισμού Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Βόλος 2007.
21. Χανιωτάκης Νίκος Ι., *Το χιούμορ στη διδασκαλία*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2010.
22. <http://www.ncrel.org/sdrs/areas/issues/content/cntareas/reading/li1lk35.htm>

23. <http://dide.ach.sch.gr/thriskeftika/teach/teachgen/skech.htm> ανακτήθηκε 8-5-
2011

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Τηλ.: 24210 06300-1

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

004000 06725